

TÁRSASÁG A
SZABADSÁGJOGOKÉRT

KUTATÁSI JELENTÉS A KIVÁLTÁS MEGVALÓSULÁSÁRÓL KÉT MAGYARORSZÁGI HELYSZÍN TÜKRÉBEN

2025. április

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló.....	3
A kutatásban alkalmazott fogalmak jegyzéke.....	7
Bevezetés	10
A kutatási probléma körülhatárolása.....	13
Kutatásmódszertan bemutatása.....	15
A kutatás célja.....	15
A kutatási folyamat összefoglalása	16
Alkalmazott kutatási módszerek bemutatása.....	18
Kutatási körülmények ismertetése	20
Kutatási eredmények	24
Első kutatási fázis eredményeinek összefoglalása	24
Intézményes környezet megszüntetésének jellemzői Kéken	28
Önálló életvitel, önrendelkezés jellemzői Kéken	34
Társadalmi részvétel, befogadás jellemzői	35
Piros település általános közösségi jellemzői	43
Intézményes környezet megszüntetésének jellemzői Piros településen	45
Önálló életvitel, önrendelkezés jellemzői	46
Társadalmi részvétel, befogadás jellemzői	46
Második kutatási fázis eredményei	55
Sárga település általános közösségi jellemzői	55
Intézményes környezet megszüntetésének jellemzői	57
Önálló életvitel, önrendelkezés jellemzői	70
Egyéni szükségleteken, önrendelkezésen alapuló szolgáltatások	83
Társadalmi részvétel, befogadás jellemzői	91

Összegzés és javaslatok.....	95
Zárszó	99
1. számú MELLÉKLET	101
A kiváltott nagyintézmény területén lévő lakóotthon működése	101
2. számú MELLÉKLET	104
Képek jegyzéke.....	104
Táblázatok jegyzéke	104

Vezetői összefoglaló

A TASZ több mint egy évtizede élen jár a hazai tömegintézményi típusú ellátórendszer kritikájában. A TASZ és a nemzetközi fogyatékosügyi mozgalom alapelve az, hogy nincs olyan, hogy jó intézmény. Tömegintézményben élni senkinek nem jó, hiszen ilyen keretek között elvész az emberi méltóság és autonómia lehetősége, káros hatással van a benne élőkre. Az ENSZ Fogyatékosjogi Egyezménye¹ éppen ezért garantálja az összes ember, így a fogyatékossgal élő emberek számára is az önálló életvitelhez, autonómiához való jogot. Ezt az egyezményt hazánk 2007-ben ratifikálta, tehát lassan 20 éve jogszabályi kötelezettségünk van a tömegintézményeket bezárni, és a benne élő embereket valódi, egyéni vágyaikat, szükségleteiket tükröző lakhatásban részesíteni. Ez utóbbi lakhatást nevezi az egyezmény “közösségi lakhatásnak”, a hazai jogszabály pedig “támogatott lakhatásnak”. Ennek lényege, hogy a fogyatékossgal élő emberek a társadalom szövetébe ágyazottan, integráltan, valódi egyedi lakásokban, otthonokban élnek, ketten-hárman, azokkal, akikkel együtt szeretnének élni, a lehető legnagyobb autonómiában. Ezt az intézménybezárási és közösségi lakhatást teremtő folyamatot nevezik “kiváltásnak”.

2022-ben összegeztük utoljára a kiváltás hazai megvalósulását, a Kitagolás felülnézetből - Stratégiai újragondolásra volna szükség² című írásunkban, amelyben „felülnézetből” néztünk rá a fogyatékossgal élő személyek lakhatására vonatkozó intézményi férőhely-kiváltási programok szomorú eredményeire. Azt tapasztaltuk, hogy nem haladunk előre ezen az úton, az intézményeket nem számolja fel a kormányzat, és az a kevés számú, “támogatott lakhatásnak” elnevezett otthon, amely létrejött, valójában nem közösségi lakhatás, hanem a nagyintézmény árnyékában felhúzott mini-intézmény. Az ENSZ fogyatékosügyi bizottsága 2020-as jelentésében³ ezt meg is erősítette, és kimondta, hogy a magyar intézményi férőhelykiváltási gyakorlat rendszerszinten sérti a fogyatékossgal élő személyek jogait. A jelentés kiemelte, hogy az új “támogatott lakhatási” formák nem biztosítják az önálló életvitel és a társadalmi befogadás feltételeit, mivel az intézményi szemlélet továbbra is meghatározó maradt. Ennek oka alapvetően az, hogy a kormány az intézménytelenítés

¹ 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700092.tv> (2025. 03. 20.)

² Környei, K. (2022). *Kitagolás felülnézetből – Stratégiai újragondolásra volna szükség*. TASZ. <https://tasz.hu/cikkek/kitagolas-felulnezetbol-strategiai-ujragondolasra- volna-szukseg/> (2025. 03.20.)

³ TASZ (2020). *Súlyosan és rendszerszinten sérülnek a magyar fogyatékossgal élő emberek jogai az ENSZ szerint*. <https://tasz.hu/cikkek/sulyosan-es-rendszerszinten-serulnek-a-magyar-fogyatekossgal-elo-emberek-jogai-az-ensz-szerint/> (2025. 03.20.)

feladatát éppen azokra a nagyintézményekre toltta, amelyeknek ezáltal önmagukat kéne felszámolnia. Ezzel előre garantálta a folyamat kudarcát, hiszen az intézmények nyilván a saját működésmódjuknál maradva, saját intézményi hálójukon belül végezték el az átalakításokat. Az új, gyakran nem is olyan családias, inkább tizenkét fős “támogatott lakhatási” egységek többnyire kis települések periferiájára kerültek, és működésük továbbra is az intézményi kereteket tükrözi.

A TASZ 2023-ban úgy döntött, hogy az országos, felülnézeti áttekintést kiegészíti egy “alulnézeti” perspektívával is, azaz megvizsgálja, hogyan zajlik a kiváltás a gyakorlatban, az adott településeken, milyen hatása van az érintetteknek és az ott élő, helyi közösségekre. A négy kistépülésen végzett, többéves helyszíni kvalitatív kutatásunkban a helyi lakosok, települési vezetők, intézményi dolgozók, szolgáltatást igénybe vevő személyek narratíváján keresztül térképeztük fel két kiváltási folyamat helyi megvalósulását.

Új épületek, régi rendszerek

A kutatásunkban azt tapasztaltuk, hogy a nagyintézményből a település szélére költöztetett fogyatékossgal élő személyek továbbra is elszigetelten élnek, a település életében nem tudnak részt venni. Jellemző, hogy a települések határában húzzák fel az egyen-házakat, amelynek környékén az infrastruktúra sem teszi könnyebbé a település életében való akadálymentes részvételt. *„Az az út télen rettenet, óriás kátyúk, sár, elakadnak, a hót nem lehet letolni. Nagy probléma az út, az ellátottak sem tudnak kijönni.”* - mondta egy helyi önkormányzati képviselő is.

A jogszabályi feltételek kijátszásának eklatáns példája, hogy a házak között gyakran csak egy-egy üres telekrészt hagytak ki. A jogszabály ugyanis kötelezővé teszi, hogy ne egymás mellé épüljenek a házak, hiszen abból természetsszerűleg egy szegregált településrész jönne létre. Ezzel a kis csellel tehát feloldhatóvá vált a jogszabályi tiltás megkerülése, úgy, hogy természetesen több helyen egymás mellett jöttek létre a mini-intézmények, egyértelműen szegregált településrészt létrehozva a fogyatékossgal élő embereknek.

Ezekre a házakra, és az egész kiköltözés folyamatára jellemző, hogy sem az érintetteknek, sem a helyi lakosságnak, sem a módszertani támogató szakmai csapatnak nem volt különösebb beleszólása, hogy miként fog lezajlani a kiköltözés. *„Pályázatban dőlt el, hogy ide a bolondok kerülnek. Azt mondták a képviselő elintézte, hogy itt legyenek bolondok”* - mondta egy helyi lakos, iskolai dolgozó az egyik vizsgált településen. A kiköltözés bár valamilyen minimális előrelépést valóban jelenthetett az érintetteknek, de valódi önállóságot nem segített elő.

„Az mindenképpen jó, hogy most akár el tudnak menni boltba, meg hogy normális civil emberekkel is találkozhatnak.” - mondta egy intézményi dolgozó. Önállóságra, önálló életvitelre továbbra sincs lehetőség, nem ők döntenek a mindennapi életük legalapvetőbb kérdéseiben, például arról, hogy mikor mit esznek. Ahogy korábban a nagyintézményben, az otthonban is meg van a rendje, hogy mikor van az étkezés, s ettől nem lehet eltérni.

„(...) a falu életét egyáltalán nem zavarják. Viszonylag izolálva vannak ott kint, nincs probléma velük. Nem is nagyon hallok olyat, hogy esetleg a falu lakosaival valami súrlódás lenne. Nem is nagyon járnak be. Ott azon a részen van egy bolt, oda be szoktak talán jönni, de nincs probléma velük. Lényegében észre sem veszi a lakosság, hogy itt van nekünk ez az intézmény. 75-en vannak azt hiszem. Az együttműködés teljesen kifogástalan, mert még a település rendezvényein is részt vesznek.” - mondja egy önkormányzati képviselő az egyik vizsgált településen.

Az intézmények képtelenek felszámolni önmagukat

Tapasztalataink szerint tehát ameddig a nagyintézmények fenntartójára van bízva a koncepcionális és attitűdbeli váltás, amelyben önmagukat kéne teljességgel megszüntetni, addig nem lehet előrelépés a valódi önálló életvitel, autonómia megteremtésében. Az új otthonok valójában a nagyintézmény árnyékában, szegregáltan, intézményes logika mentén működnek tovább. Némi életmódbeli előrelépés ugyan tapasztalható esetenként, de valódi autonómiára nem adnak lehetőséget. A forma változik, a tartalom marad.

Ezért a részletes kutatásunk eredményeképpen egy javaslat-listát állítottunk össze a döntéshozók számára, hogy megelőzhető legyen a fogyatékossgal élő emberek méltatlan lakhatási és életfeltételeinek további romlása.

- 1. Az újonnan létrejövő közösségi lakhatásokat úgy kell létrehozni, hogy ne a bezárásra ítélt nagyintézmény végezze azt.**
- 2. A valódi közösségi lakhatások úgy jöjjenek létre, hogy azokat közösségi alapú tervezés előzi meg az érintettek, a helyi közösség, az önkormányzat, és szakmai civil szervezetek bevonásával. Ebben legyen lényeges szempont az új otthonban élő személyek valós integrálása a helyi közösségbe, a társadalmi befogadás, részvétel feltételrendszerének előzetes megteremtésére.**
- 3. A helyi szociális alapszolgáltatásokat fejleszteni kell, hozzáférhetővé kell tenni, hogy a frissen a helyi közösségbe kerülő emberek is a részeseivé válhassanak. Ezáltal a helyi**

szolgáltatókat és civil szervezeteket is be kell vonni a szolgáltatástervezésbe, és erőforrást is kell allokálni a fejlesztésre. Olyan közösségi alapú szolgáltatásokat kell kialakítani, amelyek nem szegregálják a fogyatékossgal élő személyeket, hanem biztosítják a lakhatást és a támogató szolgáltatásokat, amelyekre szükségük van önálló életvitelük biztosítása érdekében.

4. Váljanak ténylegesen el egymástól a lakhatás, mint szolgáltatási elem, és az önálló életvitelt támogató szolgáltatási elemek. Tehát az otthonban élők étkezése, munkahelyi lehetőségei, nappali programjai váljanak le a nagyintézményekről, szervesüljenek a helyi közösség és társadalom egyéb részeibe.
5. Nem csak a nagyintézményt kell kiváltani, hanem az intézményi logikát, ellátási rendszereket is. Csoportos ellátási formák helyett egyéniesített ellátási formákra kell áttérni, az érintettek valódi, egyéni szükségleteire kell reagálnia. Csak így valósulhat meg az önrendelkezés, az autonómia. Mindezekre a napirend egyéni kialakításánál, a mindennapi tevékenységek kötelező jellegének eltörlésében, a paternalista, függőségi viszonyra épülő szolgáltatásnyújtások átformálásánál is figyelni kell. Személyközpontú, egyéni, önrendelkezésen alapuló, partneri szolgáltatásokká kell fejleszteni ezeket, ahol az érintettek a szolgáltatás igénybevevőjeként tudnak megjeleníteni, a támogatott döntéshozatal, valamint az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök, módszerek alkalmazásán keresztül.
6. Az új otthonokban dolgozó személyeket olyan mély, attitűdformáló képzésben kell részesíteni, ami reálissá teszi azt, hogy a közösségi lakhatásban nem a korábban megszokott, "túlgondoskodó" paternalista módszertannal dolgoznak tovább.

+1. Ehhez szükségszerű a gondnoksági viszony rendszerszintű felülvizsgálata is, hiszen nem lehetséges az autonóm életvitel megvalósítása a jelenlegi gondnoksági logikában. A gondnokság helyett a támogatott döntéshozatal módszertanának szélesebb körű alkalmazása lehet kulcs az autonómia növelésében.

A kutatásban alkalmazott fogalmak jegyzéke

Intézményi gondozás/ellátás

A szociális szolgáltatás azon formája, amely elsősorban szegregált, zárt környezetben biztosít lakhatást és ellátást az igénybe vevő személyek számára. Az intézményi ellátást gyakran nagy létszám, központosított működés és inkább szervezeti logika, mintsem egyéni alapon, személyes szükségletek mentén szervezett szolgáltatások jellemzik.¹

Intézményi bentlakásos szolgáltatás

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezményhez (CRPD) fűzött 2017. évi általános kommentár¹ szerint az intézményi típusú szolgáltatások olyan ellátási formák, amelyek korlátozzák az egyén autonómiáját, választási szabadságát és társadalmi befogadását, részvételét. Többek között ezek a szolgáltatások jellemzően megkövetelik a támogató személyzet másokkal való megosztását, nem teszik lehetővé a támogatók, segítő szakemberek szabad megválasztását, és elszigetelik az egyént a közösségi élettől. Továbbá nem biztosítanak ellenőrzést a mindennapi döntések felett - például a lakótársakkal, a napi rutinnal vagy a tevékenységek megválasztásával kapcsolatban. Az ilyen rendszerek gyakran kínálnak egységes, egyetlen segítő által meghatározott csoportos tevékenységeket, paternalista megközelítést alkalmaznak, valamint e szolgáltatások esetében aránytalanul sok fogyatékossgal élő személy él egy helyen. Ez ellentétes az önálló életvitelhez való joggal és a közösségi befogadás, részvétel elvével.

Kitagolás/kiváltás/intézményi férőhelykiváltás

A kitagolás fogalma Magyarországon eredetileg a Soros Alapítvány 1990-es években indított programjához kapcsolódik, és akkoriban a fogyatékossgal élő személyek nagy létszámú, zárt intézményekből kisebb lakóotthonokba való költöztetését jelentette. A cél az életkörülmények normalizálása, azaz emberibb, önállóbb életvitel lehetőségének biztosítása volt. Jogszabályi szinten a kitagolás fogalma először az 1998. évi XXVI. törvényben (Fot.) jelent meg. Azonban 2010-től a fogalom hivatalosan intézményi férőhely kiváltás (rövidítve: kiváltás) néven vált ismertté. Ez a folyamat az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményének (CRPD) elveit tűzve ki célul. Ez már

nemcsak a lakhatási formák változtatását, hanem a teljes intézményi rendszer átalakítását szeretne volna megvalósítani, a közösségi életvitel biztosítása érdekében.⁴

Támogatott lakhatás (nemzetközi értelmezés)

A támogatott lakhatás („supported housing”) olyan lakhatási forma, amely otthont biztosít azok számára, akik valamilyen okból – például egészségi állapotuk, fogyatékoságuk, mentális betegségük vagy egyéb szociális nehézségek miatt – nem tudnak segítség nélkül élni. A támogatott lakhatás keretében az emberek önálló vagy megosztott akadálymentesített lakásokban élnek, bérelt vagy saját tulajdonban, miközben különböző mértékű és típusú segítséget kapnak a mindennapi életükhöz a lakhatástól független szolgáltatók segítségével – például pénzügyek kezelése, gyógyszerhasználat, álláskeresés, háztartásvezetés, vagy szociális kapcsolatok építése terén. A támogatás lehet állandóan jelen lévő, vagy néhány órát, esetleg heti néhány beszélgetést jelentő, az egyén szükségleteitől függően. A szolgáltatást gyakran lakásszövetkezetek, civil szervezetek, vagy helyi önkormányzatok biztosítják.⁵

Közösségi lakhatás

Jim Mansell és munkatársai (2007) megfogalmazása szerint a közösségi lakhatás („community living”) olyan támogatott életforma, amelyben a fogyatékosággal élő személyek kis létszámú, közösségbe integrált lakásokban élnek. A közösségi lakhatás célja, hogy a szolgáltatást igénybe vevő személyek teljes értékű állampolgárként, másokkal azonos jogokkal és lehetőségekkel élhessenek a társadalomban. A közösségi lakhatás nem csupán a fizikai környezet megváltoztatását jelenti, hanem egy társadalmi szemléletváltást is: az ellátás középpontjába az egyén kerül, akinek szükségleteit, preferenciáit és döntéseit tiszteletben kell tartani, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférések biztosításával. A támogatás célja nem az irányítás, hanem az önrendelkezés elősegítése és a társadalmi részvétel erősítése.⁶

⁴ Kondor, Zs. (2018). *Közösségi lakhatás-e Magyarországon a támogatott lakhatás?* Doktori (PhD) értekezés. ELTE. Budapest

⁵ Ministry of Housing, Communities & Local Government (2020). *Supported housing: national statement of expectations*. <https://www.gov.uk/government/publications/supported-housing-national-statement-of-expectations/supported-housing-national-statement-of-expectation> (2025. 03. 20.)

⁶ Mansell, J., Knapp, M., Beadle-Brown, J. & Beecham, J. (2007). *Deinstitutionalisation and community living – outcomes and costs: report of a European Study. Volume 2: Main Report*.

Támogatott lakhatás (hazai definíció)

A hazai támogatott lakhatás olyan szociális szolgáltatás (szakosított ellátás), amelynek jogi kereteit az 1993. évi III. törvény (Szoctv.) határozza meg, különösen annak 75. §-a, valamint a 114–119/B. §-ai. A támogatott lakhatás tehát olyan szociális ellátási forma, amely fogyatékkal élő -, pszichiátriai diagnózissal rendelkező személyek – a demenciával élőket kivéve – és szenvedélybetegek számára nyújt segítséget. Célja, hogy az ellátottak életkorához, egészségi állapotához és önállósági képességéhez igazodva, komplex szükségletfelmérés alapján támogassa önálló életvitelük fenntartását vagy elérését. Ennek keretében biztosítják a lakhatást, valamint személyre szabott esetvitelt, amely mentálhigiénés, szociális munka jellegű és más támogató technikák alkalmazásával történik. A szolgáltatás, elvi szinten magában foglalja továbbá a közszolgáltatásokhoz, valamint a társadalmi életben való részvételhez szükséges szolgáltatások elérésében való segítségnyújtást is. Az ellátott egyéni szükségleteinek felmérése alapján – amennyiben erre igény mutatkozik – további támogatások is biztosíthatók, mint például felügyelet, étkeztetés, gondozás, készségfejlesztés, tanácsadás, pedagógiai vagy gyógypedagógiai segítségnyújtás, szállítás, illetve háztartási segítség.

Bevezetés

A hazai szociális szolgáltatások úgynevezett útfüggőségét, régi mintákhoz, struktúrákhoz való ragaszkodását számos szakember hangsúlyozta már⁷, de mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy évtizedek óta küzd megannyi jogvédő szervezet azért, hogy a fogyatékossgal élő személyek a helyi közösség integráns részeként, minden más polgárhoz hasonlóan élhessék az életüket. Ennek egyik következő állomása ez a kutatási jelentés is, amely illeszkedik a TASZ lassan két évtizedet felölelő intézményi férőhelykiváltást érintő kritikájába⁸. A kutatás azzal a céllal született, hogy megvizsgálja, hogyan is zajlik a kiváltás a gyakorlatban, és kihangsúlyozza azokat a rossz mintákat, amelyek máig akadályát képezik a fogyatékossgal élő személyek közösségi befogadásának.

2007-ben, a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-Egyezmény⁹ (továbbiakban: CRPD) ratifikálásával Magyarország vállalta, hogy támogatja a fogyatékossgal élő személyek önálló életvitelének megteremtését. Ennek része, hogy lakóhelyüket maguk választják meg, és az semmiképp nem lehet tömegintézményben, kizárólag olyan közösségi lakhatásban, amelyet valóban otthonnak tekinthetnek. Ennek lényege, hogy a lehető leginkább autonóm, önálló életvitelt folytassanak a

⁷ Id. erről bővebben:

Bugarszki, Zs., Eszik, O., Soltész, Á. & Sziklai, I. (2010). „Egy lépés előre, kettő hátra” 1-2. - A nagy létszámú intézmények kitagolása és az önálló életvitel támogatása Magyarországon, az Európai Unió strukturális alapjainak felhasználásával. *Soteria – ELTE TÁTK*.

Andrácz-Tóth, V., Bódy, É., Csicsely, Á. & Nyitrai, I. (2011). Az intézménytelenítés kapujában. *Esély* 2011. 4. szám (pp. 35-57).

Légmán, A. (2011). Állandóság vagy átalakulás? : A magyar pszichiátriai ellátórendszeréről. *Replika*, (74), 169-185.

Bányai, B. (2014). *Intézmények a munkaerőpiaci rehabilitáció területén – Pszichiátriai betegek diagnosztizáltak a munkaerőpiacon*. Doktori Disszertáció. CORVINUS.

Csaba, L. (2022). *Felépülés a helyi közösségben. Községi alapú működés vizsgálata a támogatott lakhatási szolgáltatás, valamint az igénybe vevő, pszichoszociális fogyatékossgal élő személyek körében*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE.

⁸ A TASZ korábbi kitagolást, majd intézményi férőhelykiváltást érintő kritikáinak elérhetősége (a lista nem teljeskörű):

<https://tasz.hu/cikkek/civilek-nyilt-levele-a-pazarlas-ellen-az-nfu-esete-a-nagy-letszamu-intezetek-kivaltasaval-4-resz/>

https://tasz.hu/wp-content/uploads/2024/01/zarotanutmany_tasz_a4_preview_4.pdf

<https://tasz.hu/cikkek/eu-s-penzekbol-betonozzak-be-a-fogyatekos-emberek-jogserto-szegregaciojat/>

<https://tasz.hu/cikkek/az-unios-milliardok-nem-betonozhatnak-be-jogserto-helyzeteket/>

<https://tasz.hu/cikkek/tiz-eve-probalkozik-az-allam-a-fogyatekos-otthonok-felszamolasaival-de-a-fogyatekossgal-elő-emberek-alig-ereznek-ebbol-valamit/> (2025. 04. 02.)

⁹ 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700092.tv> (2025. 03. 20.)

többségi társadalom szerves részeként, és megszűnjön a szegregált intézményi ellátásuk¹⁰. Tehát a közösségi lakhatás, mint szolgáltatási forma kialakítását szolgáló intézménytelenítés célját a következőkben látjuk: „Az intézménytelenítés egy nagyon komplex változási folyamat, amely során az intézményi ellátást felváltja a szolgáltatás közösségi formája. Azonban ez a változás többet jelent egy új helyre való költözésnél, a legnagyobb kihívás, hogy elkerüljük, hogy »hasznos típusú ellátási forma reprodukálódjon, mint az intézményben«. A közösségi alapú szolgáltatások fejlesztése során a legfontosabb tényező, hogy a személyek szükségleteire koncentráljunk, mint »a változási folyamat magjára«.”¹¹

Az első, intézményi férőhelykiváltási modellprogram 2013 és 2015 között hat intézmény részvételével valósult meg, majd a kormány 2017-ben ígéretet tett arra, hogy 2023-ig további 10.000 fogyatékossgal élő ember számára ad majd esélyt egy önállóbb életre. Azonban a közelébe nem kerültünk a kiváltás ilyen mértékének, és ami nagyobb baj, a kiváltás megvalósításának folyamata is alapjaiban elhibázott. Ugyanis a nagyintézmények fenntartóira lett bízva a kiváltás végrehajtása, ennek keretében új szolgáltatás(ok) létrehozása, ennek köszönhetően pedig a gyakorlatban mini-intézmények jönnek létre valódi közösségi lakhatás helyett¹².

Már 2009-ben is hosszas társadalmi vita folyt, a TASZ aktív szerepvállalásával, hogy megannyi civil szervezet összefogásával érdemi változás következzen be az akkori új, nagyobb szabású pályázati kiírásban, amely nagylétszámú intézetek kitagolására irányult. A TASZ már akkor is határozottan képviselte azt a máig fennálló álláspontját¹³, hogy új típusú lakhatás létrehozására csak abban az esetben pályázhasson a fenntartó, ha annak irányítása és szervezete a helyi nagy létszámú otthontól független. Ez a függetlenedés azóta sem valósult meg, márpedig, azóta is tapasztaljuk, az intézetek képtelenek felszámolni önmagukat¹⁴.

¹⁰ Id. erről bővebben az Európai Parlament egyik legújabb, 2024-es iránymutatását: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/754233/IPOL_STU\(2024\)754233_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/754233/IPOL_STU(2024)754233_EN.pdf) (2025. 03. 20.)

¹¹ Mansell, J. & Ericsson, K. (1996). *Deinstitutionalization and Community Living*. Intellectual disability services in Britain, Scandinavia and the USA (pp. 22). Springer.

¹² Verdes, T. (2009). „A ház az intézet tulajdona” A totális intézmények lebontásáról, humanizálásáról és modernizálásáról. *Esély* 21(4). 92-114.

Környei, K. (2022). *Kitagolás felülnevezetből – Stratégiai újragondolásra volna szükség*. TASZ. <https://tasz.hu/cikkek/kitagolas-felulnevezetbol-strategiai-ujragondolasra- volna-szukseg/> (2025. 03.20.)

¹³ TASZ (2010). *Civilek nyílt levele a pazarlás ellen. Az NFÜ esete a nagy létszámú intézetek kiváltásával (4. rész)*. <https://tasz.hu/cikkek/civilek-nyilt-levele-a-pazarlas-ellen-az-nfu-esete-a-nagy-letszamu-intezetek-kivaltasaval-4-resz/> (2025. 03.20.)

¹⁴ Verdes T., Scharle Á. & Váradi B. (2011). Intézet helyett. A fogyatékos személyeket támogató szociálpolitika megújításának lehetséges irányairól. *Esély*, 2011/4, 3-34.

A közösségi lakhatási formát a magyar jogalkotó “támogatott lakhatásként” vezette be a hazai jogrendbe¹⁵, azonban már akkor látszott, hogy a jogszabályi keretek nem garantálják a valódi önálló életvitelt lehetővé tevő lakhatási formát. A TASZ, többek között, egy átfogó javaslatcsomagban elemezte a hibás koncepciót, azt, hogy mini-intézmények jönnek így létre, és folyamatosan javaslatot tett a szabályozás újragondolására¹⁶. Az átöröklődő struktúrák, az útfüggőség veszélye tehát láthatóan ezt a szolgáltatást sem kíméli: az intézetek továbbra is megerősödve léteznek.

*“Az intézetekben közös, hogy csoportos ellátási logika alapján működnek, nem képesek a lakók egyéni szükségleteire, elképzeléseire reagálni. Az intézetekben a lakók mindent (lakhatást, munkát, szabadidős lehetőségeket, orvosi ellátást stb.) egy csomagban kapnak meg és csekély beleszólásuk van az életükbe”*¹⁷. Ennek pedig egyik fő okát abban látjuk, hogy a magyarországi támogatott lakhatás szolgáltatásának kialakítása, szabályozása jelentősen eltér attól, amire nemzetközi viszonylatban korábban létrejött, hiszen – többek között – a lakhatási szolgáltatás és a támogatási szolgáltatások strukturális elkülönítése nem valósul meg.¹⁸ Amennyiben tehát az önálló életvitelt segítő minden szolgáltatást a támogatott lakhatás fenntartója tart mind a mai napig kézben, akarva-akaratlanul is a saját érdekei, pénzügyi tervezése, és keretei határozzák meg azokat a lehetőségeket, amelyek a lakhatást igénybe vevő személynek kínál.

Ezt állapította meg az ENSZ Egyezményt ellenőrző bizottsága is (továbbiakban: CRPD Bizottság), és komolyan elmarasztalta a magyar államot a kiváltás végrehajtásában.¹⁹ A jelentés leszögezte: a fogyatékossgal élő emberek jogait súlyosan és rendszerszinten sérti a hazai kiváltás mostani

Környei, K. (2022). *Kitagolás felülnézetből – Stratégiai újragondolásra volna szükség*. TASZ. <https://tasz.hu/cikkek/kitagolas-felulnezetbol-strategiai-ujragondolasra-volna-szukseg/> (2025. 03.20.)

¹⁵ A hazai támogatott lakhatás jogi kereteit az 1993. évi III. törvény (Szoctv.) határozza meg, különösen annak 75. §-a, valamint a 114–119/B. §-ai. Ezek a szakaszok részletesen szabályozzák a szolgáltatás nyújtásának feltételeit és módját.

¹⁶ 2020-as javaslatcsomagunk itt érhető el: Környei, K. (2020). *A TASZ javaslatai a hazai fogyatékossgügyet érintő 2021-2027-es EU-források megtervezéséhez*. TASZ. https://tasz.hu/wp-content/uploads/2024/01/TASZ-javaslatok-EU-forrasok-tervezesehez_07.10.-1.pdf (2025. 03.20.)

¹⁷ Környei, K. (2022). *Kitagolás felülnézetből – Stratégiai újragondolásra volna szükség*. TASZ. <https://tasz.hu/cikkek/kitagolas-felulnezetbol-strategiai-ujragondolasra-volna-szukseg/> (2025. 03.20.)

¹⁸ Mansell, J., Knapp, M., Beadle-Brown, J. & Beecham, J. (2007). *Deinstitutionalisation and community living – outcomes and costs: report of a European Study*. Volume 2: Main Report.

¹⁹ TASZ (2020). *Súlyosan és rendszerszinten sérülnek a magyar fogyatékossggal élő emberek jogai az ENSZ szerint*. <https://tasz.hu/cikkek/sulyosan-es-rendszerszinten-serulnek-a-magyar-fogyatekossggal-elo-emberek-jogai-az-ensz-szerint/> (2025. 03.20.)

ld. bővebben: United Nations, Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2020). *Inquiry concerning Hungary under article 6 of the Optional Protocol to the Convention*. Report of the Committee.

gyakorlata. Ennek megfelelően, az alábbi anyagban a “támogatott lakhatás” fogalmat idézőjelben használjuk, ugyanis az annak nevezett intézményeket nem tartjuk valódi közösségi lakhatásnak²⁰.

A kutatási probléma körülhatárolása

Az egyik legfrissebb, magyarul is elérhető irányadó dokumentum az Európai Unió által elfogadott fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló stratégia (2021–2030)²¹ (továbbiakban: Stratégia). A Stratégia célja, hogy biztosítsa a fogyatékossgal élő személyek önálló életvitelhez való jogát és elősegítse a közösségbe való teljes körű befogadásukat. Célkitűzései szorosan kapcsolódnak a CRPD-hez, melynek 19. cikke²² kimondja a fogyatékossgal élő személyek önálló életvitelhez való jogát, és kötelezi a részes feleket arra, hogy tegyenek lépéseket e jog teljeskörű gyakorlásának elősegítésére. Ez magában foglalja a közösségi befogadást és a társadalmi részvétel lehetőségeinek biztosítását, különös figyelemmel az önállóságot, az önálló életvitelt támogató intézkedésekre. Magyarországon ez különösen fontos a nagy létszámú bentlakásos intézmények kiváltása szempontjából. Továbbá a Stratégia végrehajtásának támogatására kiadott közlemény²³ célja, hogy minél hatékonyabb iránymutatásként szolgáljon az önálló életvitelhez és a közösségbe való befogadáshoz való jog gyakorlati megvalósításához, az uniós finanszírozás keretében.

A CRPD Bizottsága szerint²⁴ az önálló életvitel azt jelenti, hogy a fogyatékossgal élő személyek rendelkezésére áll minden szükséges eszköz, amely lehetővé teszi számukra, hogy szabadon gyakorolják választási és döntési jogukat életük és az őket érintő kérdések tekintetében. Tehát az egyén autonómiája, önrendelkezése az alapjai az önálló életvitelnek. Az önálló életvitelbe sorolja a

²⁰ Kondor, Zs. (2018). *Közösségi lakhatás-e Magyarországon a támogatott lakhatás?* Doktori (PhD) értekezés. ELTE.

²¹ A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK Stratégia a fogyatékossgal élő személyek jogainak érvényre juttatásáért (2021–2030) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:4532503> (2025. 03.20.)

²² 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700092.tv> (2025. 04. 02.)

²³ Id. erről bővebben az Európai Parlament egyik legújabb, 2024-es iránymutatását: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/754233/IPOL_STU\(2024\)754233_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/754233/IPOL_STU(2024)754233_EN.pdf) (2025. 04. 02.)

²⁴ United Nations. A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogaival Foglalkozó Bizottság (2017). *Általános észrevétel a 19. cikkről: Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás.* https://emberijogok.kormany.hu/download/3/ea/52000/CRPD_5_szamu_altalanos_kommentar.pdf (2025. 03.20.)

közlekedéshez, az információhoz, a személyi segítséghez, a lakhelyhez, a megfelelő foglalkoztatáshoz, a személyes kapcsolatokhoz, a táplálkozáshoz, a ruházathoz, a higiéniához, az egészségügyi szolgáltatáshoz, a vallási tevékenységekhez, a kulturális tevékenységekhez, a szexuális és reprodukciós jogokhoz való hozzáférést, valamint a lehetőséget a saját napi rutin és szokások kialakításához. Az önálló életvitel nem feltétlenül jelenti, hogy egyedül élünk és önmagunk el tudunk látni minden, a mindennapokhoz szükséges tevékenységet. Lényegében az egyéni választáshoz, döntéshez való jogot jelenti, figyelembe véve az egyén emberi méltóságát és autonómiáját.

Környei Kristóf összegző cikke alapján (2022) elmondható, hogy a magyarországi intézményi férőhelykiváltás folyamata hosszú múltra tekint vissza, de mindmáig számos kihívással küzd. Bár a fogyatékosügyi törvény már 1998-ban előírta az intézménytelenítési kötelezettséget, áttörést az jelentett, hogy Magyarország 2007-ben ratifikálta a CRPD-t, amely az intézményi kiváltásnak emberi jogi alapot és új lendületet adott.

A módszertani fejlesztést, valamint az ehhez kapcsolódó első kiváltási próbát követően, 2017-ben a kormány vállalta, hogy 2023-ig további 10.000, nagy létszámú intézményben élő fogyatékossgal élő ember számára biztosít önállóbb életlehetőséget. A folyamatot azonban több kritika is érte. Civil szervezetek 2017-ben a CRPD Bizottsághoz fordultak, mivel úgy ítélték meg, hogy a magyar gyakorlatban „támogatott lakhatásnak” nevezett intézmények valójában mini-intézmények, és így ezek nem felelnek meg az emberi jogi elvárásoknak. A Bizottság 2020-as jelentése²⁵ megerősítette ezt az álláspontot: a magyar intézményi férőhelykiváltási gyakorlat rendszerszinten sérti a fogyatékossgal élő emberek jogait. A jelentés kiemelte, hogy az új „támogatott lakhatási” formák nem biztosítják az önálló életvitel és a társadalmi befogadás feltételeit, mivel az intézményi szemlélet továbbra is meghatározó maradt.

A kormány az intézményi férőhelykiváltás felelősségét a nagy intézetekre bízta, amelyek jellemzően a saját intézményi hálójukon belül végezték el az átalakításokat, a régi struktúrákhoz való kötődés fenntartásával. Az új, gyakran tizenkét férőhelyes „támogatott lakhatási” egységek többnyire kis települések periferiájára kerültek, és működésük továbbra is az intézményi kereteket tükrözi.

²⁵ United Nations, Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2020). *Inquiry concerning Hungary under article 6 of the Optional Protocol to the Convention*. Report of the Committee.

A kiváltás társadalmi megítélése is problémás: hiányzik az országos szintű tájékoztató kampány, és a politikai diskurzusban sem kap kiemelt figyelmet. Az országos társadalmi párbeszéd hiánya megnehezíti a helyi közösségek bevonását.

Jelen helyzetfeltáró kutatás célja, hogy bemutassuk, hogyan valósul meg a kiváltás alulnézetből, két magyarországi kiváltási folyamat nézőpontjából. A kutatást olyan kérdések hívták életre, mint hogy a helyi közösség hogyan viszonyul a kiváltáshoz, hogyan fogadja a bentlakásos intézményből “támogatott lakhatásba” költöző embereket és mindez milyen hatással volt, van és lehet egy adott településre, másrészt, hogy mennyire érte el a nagy intézmények kiváltása az eredeti célkitűzéseit (intézményes környezet megszüntetése, társadalmi részvétel, befogadás növelése a helyi közösségben, önálló életvitel, önrendelkezés növelése).

A kutatásban egyrészt alaposan megvizsgáltuk a települési, helyi közösségek működését, majd elemeztük azt is, hogy ezekbe a helyi közösségekbe hogyan tudnak megjelenni, bekapcsolódni a “támogatott lakhatásban” élő személyek, másrészt feltártuk, hogyan valósult meg a kiváltás, hogyan működnek ezek a házak. A kutatási jelentés elemzésében összevetjük jelen kutatás megállapításait a 2020-ban megjelent CRPD Bizottsága által Magyarországon a kiváltás kapcsán végzett vizsgálat eredményeivel.

Kutatásmódszertan bemutatása

A kutatás célja

Jelen helyzetfeltáró kutatás célja - miután a TASZ 2022-ben feltérképezte a kiváltást „felülnézetből”²⁶ - hogy bemutassuk, hogyan valósul meg a kiváltás „alulnézetből”, két konkrét magyarországi kiváltási helyszínen keresztül.

Kutatásunkban egyrészt megvizsgáltuk, hogyan hatott a nagy létszámú, bentlakásos intézményekből “támogatott lakhatásokba” (továbbiakban: TL) költöző lakók életútjára a kiváltás, másrészt, hogy mennyire érte el az intézmények kiváltása az eredeti célkitűzéseit, az alábbi elemzési szempontokat figyelembe véve:

²⁶ Környei, K. (2022). *Kitagolás felülnézetből – Stratégiai újragondolásra volna szükség.* TASZ. <https://tasz.hu/cikkek/kitagolas-felulnezetbol-strategiai-ujragondolasra- volna-szukseg/> (2025. 03.20.)

- Intézményes környezet megszüntetése
- Társadalmi részvétel, befogadás megvalósulása a helyi közösségben
- Önálló életvitel, önrendelkezés
- Egyéni szükségleteken, a fogyatékossgal élő emberek akaratán és elképzelésein alapuló szolgáltatások.

A kvalitatív tartalomelemzés során deduktív, valamint induktív kategóriaállítást is alkalmaztunk. A fentebb megnevezett négy elemzési főkategória deduktív módon, a CRPD Bizottság álláspontját figyelembe véve történt, azonban az elemzés ezen belüli alkategóriái induktív kategóriaállítás következményei voltak²⁷.

A kutatási folyamat összefoglalása

Kutatásunk két nagyobb részből állt, és két fázisban valósult meg. Az első fázisban 2023 nyarán, két magyarországi településen vizsgáltuk meg, hogy a helyi közösségek hogyan viszonyulnak az őket érintő kiváltási folyamathoz, hogyan fogadják a bentlakásos intézményből kiköltöző embereket, és mindez milyen hatással volt az adott településekre.

A kutatás első fázisában egy magyarországi megye két olyan települését vizsgáltuk, ahova az EFOP-projekt keretei²⁸ között 2020 után értelmi fogyatékossgal élő - és pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek költöztek ki nagy létszámú bentlakásos intézményekből. Kutatásunk tárgyát képezte továbbá, hogy mik a főbb jellemzői az adott településeknek, milyen infrastrukturális, tárgyi és humán erőforrásaik vannak, hogyan működik a helyi közösség, mennyire nyitott vagy zárt, hogyan hathat a kiváltás a településre, milyen lehetőségei, nehézségei vannak, lehetnek a TL házba költöző embereknek a helyi közösségben való részvételre. Az elsődleges célunk annak feltérképezése volt, hogy mennyire elfogadóak, befogadóak a bentlakásos intézményekből kiköltöző emberekkel a helyi lakosok, hogyan viszonyulnak a kiváltáshoz, a pszichiátriai betegnek diagnosztizált és értelmi

²⁷ Sántha, K. (2011). *Abdukció a kvalitatív kutatásban. Bizonytalanság vagy stabilitás?* Eötvös József Kiadó.
Sántha, K. (2014). A kvalitatív tartalomelemzés aspektusai. *Neveléstudományi Szemle*. 2014/2. 83-86.

²⁸A kiváltás az EFOP 2.2.2-17 Intézményi ellátásról a közösségi alapú szolgáltatásokra való áttérés fejlesztése – intézményi férőhely-kiváltás című pályázat keretében valósult meg.

fogyatékos emberek megjelenéséhez, helyi lakossá válásához az adott településeken a helyi vezetők, a közösség kulcsszereplői és a település lakói, a szomszédok.

A kutatás második fázisában azt terveztük, hogy ugyanezen a két településen megvizsgáljuk, hogyan működnek a TL házak, hogyan élték meg maguk az érintettek, a lakók a kiváltást, hogyan telnek most a mindennapjaik és mit gondolnak minderről a velük dolgozók. Ez a terv azonban a TL házak állami fenntartójával - a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatósággal (SZGYF) - való hosszas egyezkedéseket²⁹ követően megghiúsult, tehát nem sikerült az állami fenntartású intézményekbe kutatási engedélyt kapnunk. Így kénytelenek voltunk egy másik megyében olyan kiváltási helyszínt keresni, ahol kapunk kutatási engedélyt, beengednek minket a TL házakba, és készíthetünk interjúkat az ott lakókkal és ott dolgozókkal is. Ilyen engedélyt egy egyházi fenntartású intézménytől kaptunk. Így a második kutatási fázis helyszíne állami fenntartású intézmény helyett, az intézményi férőhelykiváltási folyamat alatt egyházi fenntartásúvá vált intézménybe helyeződött. Közös pontnak tekinthető a két kutatási helyszín között, hogy ugyanabban az intézményi férőhelykiváltási hullámban, 2017-ben adták be a pályázatukat, és a beköltözés is hasonló időpontra tolódott.

Így végül 2024 nyarán valósult meg a kutatásunk második fázisa, ahol elsődlegesen a kiváltásban közvetlenül érintettek (lakók, dolgozók) megéléseit, valamint a TL házak működését vizsgáltuk az ő nézőpontjukból. A kiváltás egyik helyszínén a helyi közösség vizsgálatát is megvalósítottuk azért, hogy minél teljesebb képet kaphassunk erről a kiváltás folyamatról is³⁰. A kutatás második fázisában egy másik magyarországi megye két olyan települését vizsgáltuk, ahova 2020 után egy nagy létszámú bentlakásos intézményből költöztek ki értelmi fogyatékosokban érintett személyek, szintén ugyanabban az EFOP-pályázati struktúrában. Itt elsősorban arra fókuszáltunk, hogyan működnek a TL házak, és hogyan élték meg a kiváltást a bentlakásos intézményből kiköltöző emberek. E kutatási fázis középpontjában a kiváltásban érintett személyek, a bentlakásos intézmények egykori lakói és az intézményi dolgozók álltak. Elsődleges célunk volt, hogy mikroszinten a kiváltással kapcsolatos egyéni megéléseket feltérképezzük, illetve bemutassuk a TL házak jelenlegi működését. Vizsgáltuk azt is, hogy a jelenlegi körülmények között milyen akadályok és lehetőségek vannak a kiváltás célkitűzéseinek

²⁹ Kutatói jegyzet: Háromnegyed éves folyamat keretében mindig új és új adminisztratív hiányosságokat jeleztek, majd háromnegyed év után egy nem helytálló szakmai indokkal küldték vissza a kutatási kérelmet, mint ahogy megtudtuk, több más kérelemhez hasonlóan.

³⁰ Kutatói jegyzet: A második fázis két kutatási helyszíne közül kapacitásbeli korlátok indokolták, hogy csak azon a településen végzünk újra közösségi feltárást, ahol a korábbi nagy intézmény működött.

elérésére: Milyen hatással van a fogyatékossgal élő személyek életútjára a kiváltás? Hogyan határozzák meg saját magukat, helyüket a közösségben? Hogyan viszonyul hozzájuk a lakóhelyi környezetük? Hogyan működnek a TL-ek? Milyen akadályokat és lehetőségeket látnak a TL-ek működésének hatékonyabbá tételére az érintettek és közvetlen környezetük?

Nyilvánvalóan az, hogy más helyszínen zajlott a kutatás első és második fázisa megnehezíti a kutatás két fázisának összekötését, ugyanakkor igyekszünk rámutatni a közös pontokra azáltal, hogy ugyanazt az elemzési szempontrendszert alkalmazzuk a kutatás mindkét fázisában.

A kutatás előzményét az eddigi magyarországi kutatások adták³¹, míg elméleti keretét az emberi jogi megközelítés, a CRPD Egyezmény³², és a CRPD Bizottságának Magyarországról szóló vizsgálati jelentése (2020) biztosította³³.

Alkalmazott kutatási módszerek bemutatása³⁴

A kutatásban elsődlegesen kvalitatív módszereket alkalmaztunk³⁵:

- félig strukturált interjúkat készítettünk TL házak dolgozóival, lakóival, helyi közösségek tagjaival,
- fókuszcsoportos interjúkat készítettünk TL házak lakóival, lakóotthonban élőkkel és TL házak dolgozóival, narratív életútinterjúkat készítettünk TL házak lakóival,
- résztvevő megfigyeléseket folytattunk a TL házak környékén, bennük és a kiváltott nagyinintzményben,
- lakossági interjúkat csináltunk a házak szomszédságával, továbbá a település néhány lakosával,
- emellett a terepkutatások alatt kutatási naplót vezettünk.

³¹ Id. például:

Csurgó, B., Kondor, Zs. & Légmán, A. (2016) Zárt közösségből a helyi közösségbe?: A Pszichiátriai betegnek diagnosztizáltak egy alföldi kisvárosban. *Kultúra és Közösség* (1). pp. 47-62.

³² 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700092.tv> (2025. 04. 02.)

³³ United Nations, Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2020). *Inquiry concerning Hungary under article 6 of the Optional Protocol to the Convention*. Report of the Committee.

³⁴ Kutatói jegyzet: A kutatás mindkét fázisára vonatkozóan.

³⁵ Kovács É. (szerk). (2007). *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Pécs: PTE-BTK Kommunikáció – és Médiatudományi Tanszék.

A kvalitatív módszertan egy adott folyamat mögött rejlő egyedi tényezők feltárása révén igyekszik megérteni az eseményeket, a társadalmi cselekvők viselkedését. Nem szolgáltat statisztikai elemzésre alkalmas adatokat, számszerűsíthető eredményeket, hanem folyamatok, események, az egyének társadalmi valósághoz való viszonyának mélyebb megértését teszi lehetővé. A terepkutatások, résztvevő megfigyelések, interjúk és fókuszcsoportok révén a társadalomban élő ember által érzékelt világot igyekszik belülről megismerni, megérteni.

A félig strukturált interjúkban a kutatás első fázisában az interjúvázban meghatározott témák és kérdések mentén a helyi települések formális és informális vezetői, kulcsszereplői meséltek nekünk a településről, a helyi közösségről, a bentlakásos intézményről, a kiköltözésről és a fogyatékos emberekről. A kutatás második fázisában a TL vezető beosztású munkatársaival és a lakókkal (ha szükség volt rá képkártyák segítségével, könnyen érthető -avagy KÉK - kommunikációval) készítettünk félig strukturált interjúkat az interjúvázban meghatározott témák mentén a mindennapjaikról, a munkájukról, a nagy intézmény működéséről, a kiváltásról, a TL házak működéséről és a helyi közösségről. A fókuszcsoportos interjúk egyik fő célja az volt, hogy minél több lakó és dolgozó nézőpontját megismerhessük a kiváltásról, az intézményről, a TL házakról, a jelenlegi életükről, s hogy az egymás közötti kapcsolatokra, dinamikákba is bepillantást nyerjünk. A fogyatékossgal élő emberekkel folytatott fókuszcsoportos interjúban a jobb megértés érdekében képkártyákat is használtunk és könnyen érthető kommunikációt folytattunk. A narratív életútinterjúk keretei között a lakóknak lehetőségük volt arra, hogy szabadon mesélhessék el az élettörténetüket, s ők maguk irányíthassák a beszélgetést, azokat a témákat felhozva, ami számukra fontos az élettörténetükben a kiváltás kapcsán. A kutatási naplóba leírtuk a terepkutatás alatt történt eseményeket, a résztvevő megfigyeléseink eredményeit a TL házakról és a szomszédságukról, az interjúalanyainkról, és a településről, intézményről, TL házakról szerzett benyomásainkat is lejegyeztük, előre meghatározott szempontok mentén. A terepnaplóban az „objektív” leírások mellett megjelentek a kutatók szubjektív benyomásai, érzései is. A rövid lakossági interjúkat elsődlegesen a TL házak környékén lakókkal, a szomszédokkal készítettük, aminek célja az volt, hogy megismerjük, hogy azok a személyek, akik mindennapos kapcsolatban vannak a TL-ben élő emberekkel, hogyan fogadták őket, hogyan tekintenek a kiköltözőkre, van-e és ha igen, milyen kapcsolatuk velük. Ugyanakkor beszélgettünk olyan lakosokkal is, akik nincsenek szomszédsági kapcsolatban a TL-ben élőkkel, munkájuk miatt azonban találkozhatnak velük (pl. boltos, postás) - esetükben leginkább arra voltunk kíváncsiak, szerintük mennyire integrálódnak a település életébe a házakba költözött fogyatékossgal élő személyek,

továbbá milyen benyomásaik, észrevételeik, tapasztalataik, érzéseik vannak a kiköltözéssel kapcsolatban.

A módszertani eszközök kialakításánál – ha ez szükséges volt - figyelembe vettük a TL házakban élő személyek egyéni szükségleteit, hogy az általunk használt eszközök (interjú, fókuszcsoporthozos interjú) mindenki számára akadálymentesek, érthetőek legyenek (pl. egyszerűsített, könnyen érthető kérdések, a megértés rajzokkal, képekkel való segítése, az interjúk alatt szünetek tartása stb.)

Kutatási körülmények ismertetése

Kutatásunk első fázisát 2023 tavaszán kezdtük el megtervezni, a két napos terepkutatás 2023 júniusában valósult meg, és négy kutató vett részt benne: Béres-Áfra Zsuzsa, Környei Kristóf (korábbi TASZ munkatárs), dr. Légmán Anna és Szarka Melitta.

A kutatás második fázisába egy tapasztalati szakértőt is bevontunk, az inkluzív, participatív kutatási módszertant követve. A tapasztalati szakértő életeményei, tapasztalatai révén az érintetti nézőpontot képviselte a kutatásban:

- segített a módszertani eszközök kialakításában, hogy azokban minden az érintettek számára is fontos szempont megjelenjen és érthető legyen minden résztvevő számára (interjúváz, fókuszcsoporthozos interjúváz)
- részt vett a támogatott lakhatásban élőkkel készített fókuszcsoporthozos interjúkon
- részt vett a szakmai vezetőkkel készített strukturált interjúkon
- részt vett a zárójelentés megírásában-

Az általunk felkért tapasztalati szakértő tehát véleményezte és kiegészítette az interjúvázakat, részt vett a terepkutatásban, a fókuszcsoporthozos és félig strukturált interjúk készítésében, a lakossági interjúkban, a résztvevő megfigyelésben, az elemzésben, a kutatási zárójelentés elkészítésében és ő is vezetett terepnaplót. A kutatás folyamán végig figyelembe vettük a kutatótársak egyéni szükségleteit és olyan biztonságos, egyenrangú kutatási kapcsolatok kialakítására törekedtünk, ahol odafigyeltünk egymásra és ahol bárki jelezhette, ha valami nem megfelelő számára. Kutatásunk második fázisát 2023 nyarán kezdtük el megtervezni, a négy napos terepkutatás végül 2024 júliusában valósult meg és öt kutató vett részt benne: dr. Balta Flóris Roland (tapasztalati szakértő), dr. Csabai Lucia (TASZ

munkatárs), Balázs Anna (TASZ munkatárs), dr. Rosner Anna (korábbi TASZ munkatárs), dr. Légmán Anna (társadalomkutató). A terepkutatás négy napos volt.

A kutatás első fázisában két olyan egymással szomszédos települést választottunk, amik az EFOP 2.2.2-17 Intézményi ellátásról a közösségi alapú szolgáltatásokra való áttérés fejlesztése – intézményi férőhely-kiváltás című pályázaton részt vettek, s ahol megvalósult már a kiváltás, vagyis a településre költöztek a bentlakásos intézményekből a lakók. Mivel a települések a kutatásunkban anonim módon szerepelnek – a kutatásetikai elvek biztosítása érdekében – ezért az egyik településre ezentúl mindig Kék településként, míg a másikra Piros településként fogunk hivatkozni. A Kék településen 2021 őszétől laknak pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek, míg a Piros településre 2023 májusában költöztek a TL-be értelmi fogyatékos emberek. Tehát míg az egyik településen már két éve együtt él a helyi lakosság az intézményekből kiköltözőkkel, a másik településen friss még a kiköltözés, vagyis nagyon kevés a ténylegesen megélt tapasztalat a terepkutatás idején. Mindkét településen a TL házak fenntartója az SZGYF, ami állami szervként teljesen függetlenül működik a helyi önkormányzatoktól. Kéken a TL szakmai vezetője egy közeli település lakója, míg Piroson épp szakmai vezetőváltás zajlott ottjártunkkor.

A települések kiválasztását követően a települések honlapját elemeztük, háttéranyagokat gyűjtöttünk egyrészt a településekről, másrészt a helyi közösségekről és a lehetséges interjúalanyokról. Célunk volt, hogy a települések politikai vezetésén és az intézmények, szervezetek vezetőin túl a helyi véleményvezéreket, a közösség fontos szereplőit is megszólaltassuk. Így az internetes adatgyűjtés mellett, a hólabda módszer segítségével maguktól az interjúalanyoktól is kértük további lehetséges interjúalanyok elérhetőségeit. A kutatás első fázisában az adatgyűjtés során minél szélesebb körű feltárást igyekeztünk végezni, amelynek összegzését a következő táblázatban végeztük el (ld. Táblázat 1.).

Település	Adatfelvétel típusa	Résztvevők	Megjegyzés
Kék	Félig strukturált interjú (10 fő)	aljegyző, önkormányzati képviselők, iskolaigazgató, pedagógus, nyugdíjas egyesület vezetője, szociális intézmény vezetője, roma önkormányzat vezetője	Többben nem helyi lakosok

Piros	Félig strukturált interjú (6 fő)	alpolgármester, jegyző, sportegyesületi tag, gondozó, gyermekjóléti központ vezetője, mozgáskorlátozottak egyesületének vezetője	Többségük helyi lakos
Kék	Lakossági interjú (5 fő) + informális terepi interakció (4 fő TL dolgozó)	TL házak szomszédságában élő lakosok és dolgozók	Informális terepi megfigyelés is
Piros	Lakossági interjú (11 fő)	5 fő TL házak szomszédságában, 6 fő infrastruktúrában érintett helyi (pl. boltos, postás)	Heterogén minta
Összesen	16 kulcsszereplő interjú + 17 lakossági interjú		

Táblázat 1 Az első kutatási fázis adatgyűjtésének összegzése

Kutatásunk második fázisában két olyan településen vizsgáltuk az intézményi férőhelykiváltást, ahol a folyamat közben, a kiköltözés előtt fenntartóváltás történt. Az állam által fenntartott, elindított és beruházási szinten be is fejezett intézményférőhely kiváltási projektet egy egyházi szervezet vette át. Míg a szakmai tervet még az állami fenntartó készítette el, így ebbe még nem volt beleszólása a későbbi fenntartónak, 2023-tól a megvalósítás és a TL házak működtetése már egyházi fenntartással történt. Az intézményvezető személyében ez idő alatt nem történt változás, ugyanakkor elmondása szerint neki sem a fizikai, sem a szakmai kialakításban nem volt koncepcionális részvételi lehetősége.³⁶

Mivel az érintett települések a kutatásunkban anonim módon szerepelnek, ezért a második kutatási fázis esetében az egyik településre ezentúl mindig Sárga településként, míg a másikra Lila településként fogunk hivatkozni. Mindkét településen működött nagyintézmény, amik egy szervezeti egységbe tartoztak, de a kiváltási folyamat csak a Sárga település nagylétszámú, bentlakásos intézményének kiváltására irányult, vagyis a Lila településen a TL házak mellett továbbra is működik a nagy ápoló-gondozó otthon. Mindkét településen egyszerre, 2023 szeptemberében valósult meg az értelmi fogyatékos lakók TL házakba való kiköltözése. Vagyis a terepkutatásunk idejében nagyjából egy éve éltek a lakók a házakban. Mindkét településen átadta az SZGYF a TL házak és a megmaradó nagyintézmény fenntartását az egyházi szervezetnek. Mindkét településen az SZGYF döntése volt,

³⁶ Kutatói jegyzet: Bár a vele készült interjúból kiderül, hogy az intézmény újrahasznosítása idősotthonként az ő javaslatára került be a pályázatba.

hogy az adott településre kerültek a TL házak és az önkormányzat által értékesítés keretében felajánlott önkormányzati területen épültek fel. Azon a településen, ahol a kiváltott nagyintézmény működött, feltérképeztük a helyi közösséget is, a másik településen azonban csak a TL házakban lakók és dolgozók elbeszéléseit és a TL házak működését vizsgáltuk, s ezekből az információkból tudtunk következtetéseket levonni (például arról, hogy milyen kapcsolat van a TL házak és a településen működő nagyintézmény között).

A második kutatási fázisban a TL házakban lakókkal és dolgozókkal készített fókuszcsoporthoz és félig strukturált interjúk többsége Sárga településen, a kiváltott intézmény területén zajlott. Így az interjúalanyok többsége a Sárga településen lakik és dolgozik, ugyanakkor mindenhol részt vettek a Lila településről érkezett lakók és dolgozók is. Van egy lakóotthon is, ami Sárga településen, az intézmény udvarán található. Mivel ők is szervesen kapcsolódnak a kiváltási folyamatához illetve a kiváltott intézmény továbbéléséhez, ezért az itt lakókat és dolgozókat is bevontuk a kutatásba. A TL házak lakóival és dolgozóival készített fókuszcsoporthoz, félig strukturált interjúkat a TL házak szakmai vezetője szervezte számunkra, az interjúk többsége a kiváltott intézményben zajlott (ahol az „új” szolgáltatóház is működik). Az adatgyűjtést a következő ábrában összegeztük (ld. 2. Táblázat).

Adatfelvétel típusa	Résztvevők	Település	Megjegyzés
Fókuszcsoporthoz interjú (3 csoport)	8 TL lakó (6 Sárga, 2 Lila), 7 lakóotthon-lakó, 7 dolgozó (6 Sárga, 1 Lila)	Sárga, Lila	Főként a kiváltott intézményben
Félig strukturált interjú (6 fő)	TL házak munkatársai (5 fő), 1 lakóotthonos dolgozó, 1 szupervízor	Sárga, Lila	Kiválasztásban intézményi kontroll is volt
Narratív életútinterjú	TL lakók (4 fő)	Sárga, Lila	Tapasztalati, egyéni történetek
Lakossági és helyi intézményi interjúk	Családsegítő szolgálat (3 fő), közmunkaprogram (3 fő), polgármester, plébános, gondozási központ vezetője, könyvtárvezető, Jelenlétprogram munkatárs, helyi sofőrök (2 fő)	Sárga	Szomszédsági interjúk is készültek

Rövid interjúk a helyi lakosokkal	TL házak szomszédai, utca emberei (5 fő)	Sárga	Informális, kiegészítő adatfelvétel
Összesen	Több mint 30 résztvevő		

Táblázat 2 Második kutatási fázis adatgyűjtésének összefoglalása

Az interjúk ideje alatt csak az interjúalanyok és a kutatók tartózkodtak az adott helyiségben, ugyanakkor a TL házakban minden esetben a szakmai vezető kíséretében voltunk. Ez bizonyos szempontból óriási segítség volt számunkra, hiszen a terepkutatás szinte minden elemét megszervezték számunkra, ugyanakkor a minta egyfajta torzulását is eredményezhette, hiszen a mi kéréseinket követően a vizsgált intézmény szereplői döntöttek arról, hogy kivel interjúzzunk, mikor és melyik TL házba, intézménybe menjünk (pl. mi szerettünk volna Lila településen a még működő nagyinstitúciónak is bejutni, oda azonban végül nem engedtek be minket), amivel tisztában kell lennünk a kutatási anyag feldolgozásánál. Mindez egyfajta intézményes működésmódot is jelezhet, bizonyos értelemben egyfajta állandó felügyeletet kaptunk, másrészt viszont kedves, a végletekig segítő, vendégszerető attitűddel fordult hozzánk a TL házak vezetője és fenntartója.

Kutatási eredmények

Első kutatási fázis eredményeinek összefoglalása

Kék település általános közösségi jellemzői

Kék település lakossága nagyjából 1500 fő. Ezen a településen 2021 őszétől költöztek ki pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek. A 2011-es népszámlálás alapján a lakosság 16%-a romának vallotta magát, ugyanakkor nagyon magas volt (15,9%) a nem válaszolók aránya is³⁷. A település lakosai régebben elsődlegesen mezőgazdasági tevékenységet folytattak, ám mostanra a mezőgazdaság jelentősen visszaszorult.

³⁷ Kutatói jegyzet: Az interjúk alapján az azóta eltelt időben valószínűleg még tovább emelkedett a roma lakosság aránya a helyi lakosok között.

„Tehén-, jószág tartások sajnos eléggé megszűntek, egy pár ember csinálja csak, ami hát bizony rányomja a falura a bélyeget.” (önkormányzati képviselő)

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat szerint, míg a Piros település 2022. évi településsoros adatai alapján a munkavállalási korú népesség 4,91%-a nyilvántartott álláskereső, a Kék településen 8,9%, vagyis majdnem a duplája. Ugyanakkor van olyan település a megyében, ahol több, mint 22%-a a munkavállalási korú népességnek nyilvántartott álláskereső³⁸. Az interjúalanyok többsége szerint Kék település egy hátrányos helyzetű zsáktelepülés, ahol nagyon sok lakó mélyszegénységben él, jelentős a munkanélküliség, folyamatosan nő a roma lakosság száma, ugyanakkor a jobb módban élő emberek elköltöznek a településről.

„(...) nagyon sok idős ember vagy kint van a temetőben, vagy elvitték a gyerekek, a fiatalok pedig szinte pánikszerűen elmenekültek. (...) Itt általában azok az emberek maradnak, akiknek jó ez is. (...) Akkor még voltak közéleti emberkék, akik a faluért, nem magukért harcoltak és becsatlakoztunk hozzájuk és voltunk még 20-30-40-en. Most ez a kovász, akinek össze kéne fogni a többi, ez hiányzik.” (iskolai dolgozó)

Interjúalanyaink rendszeresen a roma és a nem-roma (a településen élő személyek narratívája alapján “magyar” és „roma”) megkülönböztetést használták a beszélgetésekben a település lakói kapcsán³⁹.

Interjúalanyaink elbeszélése szerint az úgynevezett elit értelmiségi mag, akik a helyi közösségi élet aktív szereplői voltak, nagyrészt tehát már elköltöztek a településről, ugyanakkor valamilyen formában (pl. mint intézményvezető vagy önkormányzati képviselő) egy részük részt vesz még a helyi közéletben (ld. az általunk megkérdezett interjúalanyokat).

„A faluban, bár erről nincs statisztika, alacsony a diplomával rendelkező emberek aránya, iskolába járó 131 tanuló közül egy gyerek szülője felsőfokú végzettségű. Az emberek javarészt eljárnak dolgozni. Mivel nincs végzettségük megfelelő, többnyire olyan munkát kapnak, ami túl sok pénzt nem hoz. A családok itt sokkal szegényebbek, mint a környező településeken lakók. 131 tanuló van az iskolában, ebből 80% halmozottan hátrányos vagy hátrányos helyzetű. Ez nagyon magas szám. A legnagyobb

³⁸https://nfsz.munka.hu/nfsz/document/2/5/3/8/doc_url/nfsz_stat_telepulessoros_adatok_2019_09.pdf (2024. 02.10.)

³⁹ Kutatói jegyzet: Interjúalanyaink többsége, ahogy a helyi kulcsszereplők túlnyomó többsége is, nem-roma volt. Egyedül a roma önkormányzat vezetője az, akivel sikerült interjút készítenünk, és aki a romákat képviseli a helyi közösségben.

hátrány, hogy a szülők jelentős része csak nyolc osztállyal rendelkezik vagy az általánost sem végezte el (...) Őket nem a tanulás érdekli, hanem hogy a gyerek az iskolában kapott rendesen enni, inni, meleg helyen volt és nem bántotta senki.” (iskolai dolgozó)

A helyi közösségi élet hanyatlásához hozzájárul az is, hogy civil szervezetek sem nagyon működnek a településen, illetve amik működnek, jellemzően azok is az egyre fogyó tagsággal, az utánpótlás hiányával küzdenek. Ennek okát interjúalanyaink abban látják, hogy a településen kevés a munkalehetőség, senkinek sem könnyű a megélhetés és a település egyre zártabban működik, egyre csökken az infrastruktúra, a közösségi élet szinterei leépülnek.

A roma lakosság településen belüli szegregálódása

A roma lakosság nagy része a településen jellemzően mélyszegénységben él, nincs lehetőségük arra, hogy megjelenjenek a település felsőbb rétegeiben, vagy, hogy aktívan részt tudjanak venni a helyi közösség életében, elsődlegesen a túléléssel, a megélhetéssel telnek napjaik.

„Nincsenek roma tagjaik, mert roma nőknek nagy családjuk van, nincs idejük erre.” (civil szervezet tag)

Mindez azt jelzi, hogy nem csak a nem-roma lakosság egy része igyekszik mindenáron elzárkózni a romáktól, hanem a romák is egyfajta zárt közösségben élnek a településen belül, s csak minimálisan használják a település intézményeit és vesznek részt a közösségi életben.

„Ez látszik a gyerekeken is, hogyha valahonnan új osztálytárs jön, akkor nekünk nagy meló, hogy elfogadtassuk a többiekkel. Az emberek annyira nem nyitottak. Nem járnak sehova, nyolcadikos osztálynál az is gond a szülőknek, hogy bemenjenek a szomszédos városba mondjuk nyakkendőt venni. A gyerekeket az anyukák nevelik. De az anyukák egyedül nem mennek sehova. Volt olyan most is: megvettétek a nyakkendőt? Nem mert anyukám nem találta a boltot. A szomszédos város 15 km-re van és nem egy nagyváros. Soha nem ültek buszra. Ha mennek valahova akkor a Penny-ig kocsival. Mindenféle kontaktus hiányzik.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

Interjúalanyaink megítélése szerint a helyi roma emberek a munkán kívül gyakran még a környező településeken sem jártak, nem tudnak tájékozódni, elvesztettnek érzik egy nagyobb vagy idegen településen magukat, nehezen nyitnak a külvilág felé.

A település megközelíthetősége

A különálló lakott településrészén a település központjától három-négy kilométerre található az a nagy bentlakásos intézmény, aminek lakói részben a település, részben a szomszédos település TL házaiba költöztek. A település nehezen megközelíthető, egyfajta zsákfalú, bár van vasútvonala és helyi buszjárata is, mindemellett egy nem túl jó állapotú mezőgazdasági úton érhető csak el a szomszédos település.

„A mi rendezvényeinkre csak mindig kékiek mennek általában. Nincs az, hogy a szomszéd településről átjönnének hozzánk. Kék amúgy is egy elzárt település földrajzilag, nagyon nem visz semmi oda tovább. Zsákfalú.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

Szolgáltatások a helyi településen

Kéknek a szomszéd várossal közös települési önkormányzata van, és működik a településen roma önkormányzat is. A településen működik általános iskola és könyvtár, óvoda és bölcsőde, szociális szolgáltató központ, gyermekjóléti és családsegítő szolgálat, háziorvosi rendelő és van két szegregátumnak mondható településrész is. A honlapon még öt civil szervezet szerepel, de hivatalosan jelenleg két civil szervezet tevékenyebb, s abból egy, a nyugdíjas egyesület az, aminek rendszeres programjai vannak⁴⁰.

„A kocsma már bezárt, néhány évvel ezelőtt volt még 3-4 kocsma is. Megszűntek a civil szervezetek, a labdarúgás megszűnt, ami a kocsmának lehetőséget adott arra, hogy szombat este a meccs után kis bevételre tegyen szert. Egyszerűen elmentek a fiatalok.” (iskolai dolgozó)

Még egy informálisan működő civil szerveződést találtunk a településen, aminek tagjai szintén rendszeresen találkoznak, azonban a tagok többsége itt is idős emberekből áll. Jelenleg a helyi rendezvények az ünnepnapok köré szerveződnek és az önkormányzat intézményei alakítják őket. Elsődlegesen ezeken a rendezvényeken az önkormányzati intézmények felhasználói és családjaik vesznek részt, a szociális intézmény ellátottjai, óvodások, közfoglalkoztatottak.

„Ha rendezvény van is, úgy kell összeszedgetni a magyar embereket. A romák jönnek, mert tudják, hogy főznek nekik meg ezt kapnak meg azt kapnak.” (iskolai dolgozó)

⁴⁰ Kutatói jegyzet: A Polgárőrség jelenlegi vezetőjével bár felvettük a kapcsolatot, végül nem sikerült interjút készítenünk (csak a volt vezetővel), és a polgármester sem szeretett volna beszélgetni velünk.

Szociális ellátás elsődlegesen az idős lakosok számára van a településen, házi segítségnyújtás és nappali ellátás keretében. Emellett van a hátrányos helyzetűek számára közétkeztetés és népkonyha is. A szociális ellátások működése is azt jelzi, hogy a településen magas az egyedülálló idős emberek és a rossz anyagi körülmények között élő személyek száma. A települési családsegítő szolgálat gyakran a roma önkormányzat bevonásával igyekszik elérni, támogatni a többnyire roma származású, többségében mélyszegénységben élő családokat.

Mindez egy szegregálódó, elszegényedő, zárt település képét vetíti elénk. Kevés a közösségi hely, kevés a rendezvény, kevés a civil szervezet, a lakosság nehezen mobilizálható, a helyi rendezvényeken sem nagyon vesznek részt és más települések felé sem nyitnak a helyi lakosok.

Intézményes környezet megszüntetésének jellemzői Kéken

A nagylétszámú, bentlakásos intézményről

A kiváltott nagyintézmény elhelyezkedése

Kék külső településrészén, hozzávetőlegesen négy kilométer távolságban a falutól működött (működik) az a bentlakásos intézmény, aminek lakói TL házakba költöztek, többek között Kékre és Pirosra. Interjúalanyaink tapasztalata alapján elmondható, hogy a kéki lakók sem igazán találkoztak az intézmény lakóival, tehát itt is elzárva éltek a külvilágtól, az intézmény területén belül.

A falunak ez a településrésze (melynek neve rövidítve: P.) két utcából áll, az intézmény lakóin kívül 50-60 fő állandó lakosa van. Régebben egy nagy termelőszövetkezet (továbbiakban: TSZ) üzem működött, virágzó mezőgazdasági tevékenység folyt itt, ahova rendszeresen érkeztek egyetemisták is gyakorlatra.

„A szociális intézmény megkapta az állami gazdaság épületeinek nagy részét. Oda költöztették a kilencvenes években ezeket a betegeket. Ezek a betegek ott elvannak.” (önkormányzati képviselő)

„Megyünk tovább P-re, ami a TSZ területe volt, mezőgazdálkodást végeznek ott. Megmutatja (az iskola egyik dolgozója autóval körbevisz minket) a kastély épületet, vele szemben van a Szálló, ahol szintén lakók laktak, s a menzát, ami még mindig működik, s még mindig adnak ott ebédet. Az út rossz állapotban van Kék és P. között, nagyon hepe-hupás. Először óriási hodályszerű elhagyott mezőgazdasági, majd az otthonhoz tartozó épületek a fő utcán. A menza előtt van még egy postaláda

is, s egy buszmegálló, ahol többen is álldogálnak. Kérdezzük, kik ők, de a iskola dolgozója nem tud rá pontos választ adni.” (idézet a kutatói terepnaplóból)

A településrész gyakorlatilag nem Kék része, sem a kékiek, sem az itt lakók nem tekintik magukat kéki lakosnak, ők egyfajta különálló kis településként működtek mindig is.

„Én P-n laktam, én picit odavalósi vagyok, inkább odavalósi vagyok. (...) Nagyon pici kis település, dolgoztam a szociban pszichiátriai otthonban, dolgoztam öt évig. Szerettem ott lenni, anyuék még mindig ott laknak, de egy kicsit P. mindig háttérben volt és van. Kékhez tartozik, de elég kirekesztett.” (szociális intézményi dolgozó)

„Én sose voltam bent a szállóban. A kastélyban sem jártam. Az udvarán jártam gyerekként, megnéztük a pávákat.” (iskolai dolgozó)

A településrész fénykorában működött itt menza, bolt, posta, minden megtalálható volt itt, ami a mindennapi élethez elengedhetetlen, s ami lehetővé teszi, hogy ne kelljen más településre átvándorolni. Az intézmény egy régi kastélyépületből, egy nagy parkból és a köré épült további lakó és szolgáltató intézményekből (mosoda, konyha) áll.

A kastélyépület jellemzői

Kép 1 Kastélyépület részlete Kéken

A Kastély az 1880-as években épült, korszerűtlen épület. A lakószobái zsúfoltak, általában nyolc-tíz fősek. Megközelíteni egy mezőgazdasági gépek által használt, meglehetősen rossz állapotban lévő úton lehet az intézményt, amin nehézkes a közlekedés. A Kastély ebben a formában hosszabb távon nem tudja ellátni funkcióját, erősen leromlott állapotú. A fogyatékossgal élő személyek ellátására, szükségleteik biztosítására alkalmatlan, az épület maga nem akadálymentes.

„Nekem az intézménnyel nem volt különösebb nyűgöm, mert gyakorlatilag nem a településen belül, hanem mégis csak P-n van, ami négy km-re volt, akkor még laktak P-n 80-an és az a 80 ember nem volt probléma akkor az ottani lakosokkal sem. (...) P-n az intézmény lakói nem voltak a kéki közösség tagjai. Az intézmény a megyei önkorhoz tartozott, az épület is, minden.” (önkormányzati képviselő)

A nagyintézmény lakói

A kiköltözést megelőzően 147 fő élt az intézményben, értelmi fogyatékossgal - és pszichiátriai diagnózissal élő személyek.

„Az akkori intézményben embertelen körülmények között élt ott sok lakó. Amilyen emlékeim vannak, tízen voltak egy szobában vaságyszerű dolgokban, volt aki lekötözve, megfeszítve, kifeszítve az ágyban magatehetetlenül feküdtek emberek.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

Voltak olyan lakók, akik szabadon közlekedhettek a településrészen, voltak, akik nem hagyhatták el az intézményt, s úgynevezett hálós ágyakba voltak zárva 0-24 órában. Összességében megállapíthatjuk, hogy a bentlakásos intézmény lakói egy korszerűtlen intézményben, a külvilágtól elzártan, elszigetelve éltek, s szinte egyáltalán nem voltak jelen Kék településen. A kékiek többsége soha nem járt az intézményben és nem találkozott az ott lakókkal. Ugyanakkor P. településrész lakói mindennapi kapcsolatban voltak az ott élők egy részével, közvetlen szomszédok voltak, látták őket, köszöntek nekik, bár nekik sem volt szoros kapcsolatuk velük, de mégis csak egy helyen, egymás mellett éltek.

„Nekem nem okozott problémát köztük lenni, velük dolgozni. Előtte nyilván nem érintkeztem velük, suliba jártam, mentem vonathoz, buszhoz, láttam őket az utcán, mert ők csak ott jöttek-mentek, nem volt velük soha probléma, atrocitás. Tudtunk egymás mellett élni. Nekünk egy ág választja el anyuék kertjét a kastély kert végétől, szomszédság, amúgy sem nagy település. (...) Barátságok, szomszédolás nem volt lakókkal. Olyan mindig volt, hogy bejöttek az utcába, de ennyi, kapcsolat nem alakult ki velük.” (szociális intézményi dolgozó)

A településrészen időközben megszűnt a bolt és a posta is, vagyis a kiköltözéssel az infrastruktúra is elkezdett leépülni. A helyi lakosok ott élnek a házaikban, de az elhagyott, lerobbant, ütött-kopott mezőgazdasági épületek és a félig kiürített intézményi épületek egyfajta kísértetjárta helyévé változtatják ezt a településrészt.

Interjúalanyaink többsége nem tud arról, hogy mi van most és mi lesz majd a bentlakásos intézmény épületeiben.

„P-n mi van most, fogalmam sincs. Szoktam menni anyuékhoz, az A részleg az a Szálló volt, úgy látom, hogy az teljesen zárva van, a C részleg fele nem szoktam menni, ott még szerintem vannak lakók, mert a konyha is még üzemel. A kastélyt sem tudom, hogy ott vannak még vagy nincsenek. Kihalt egyébként.

Mendemonda van, hogy már valami nagy fejes megvette, de ezt csak pletyka szinten hallottam. Elégge el van hanyagolva maga a terület is.” (szociális intézményi dolgozó)

A kiköltözés folyamata

A kiköltözés adatai

Az intézményi férőhelykiváltás folyamán gyakorlatilag idegen emberként költözött ki harmincöt pszichiátriai betegnek diagnosztizált ember, Kék településre az intézményből. A másik 37 pszichiátriai betegnek diagnosztizált személy egy Kéktől 47 kilométerre levő város bentlakásos intézményéből érkezett a kéki TL házakba. Összesen tehát 72 pszichiátriai diagnózissal rendelkező személy költözött 2021 őszén hat “támogatott lakhatásként” működő, tizenkét fős családi házba, a település legszélén található utca egyik oldalára.

Kép 2 TL szolgáltatás utcaképe Kéken, a kutatás idején

Ugyanakkor az interjúalanyok számos egymásnak ellentmondó információról számoltak be. Egyelőre, a kutatás idején, sok mindenben nagy volt a bizonytalanság a kiköltözés kapcsán, kevés információja volt a helyi lakosoknak róla. Jellemzően a többség, például az önkormányzati képviselők sem voltak azzal tisztában, hogy hányan és honnan költöztek Kékre, hogy akik a településre költöztek, ők pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek, és arról sem tudtak biztosat, hogy mit csinálnak napközben a kiköltöző lakók.

„Pályázatban dőlt el, hogy ide a bolondok kerülnek. Azt mondták a képviselő elintézte, hogy itt legyenek bolondok. Meg Pirosban is legyenek bolondok.” (iskolai dolgozó)

Interjúalanyaink elmondása szerint a kiváltás eredményeként egy 20 fős pszichiátriai betegek átmeneti otthona működik majd tovább itt, a többi lakó TL házba költözik, de hallottunk olyan híreket is, hogy mindenki elköltözik és teljesen megszűnik itt az intézet⁴¹.

Az új házak jellemzői

A házak között egy-egy üres telek áll, és a házak között van egy szolgáltató központ is, ahol a közösségi tér, tornaterem és a nappali foglalkoztató helyt kapott. A P-i bentlakásos intézményből a fogyatékkal élő személyek a pirosi TL házakba költöztek. Az interjúalanyok beszámolója szerint nem lehet biztosan tudni, hogy mi lesz a bentlakásos intézmény helyén, ottjártunkkor arról beszéltek, hogy egy vállalkozó vette meg a területet.

A kiváltáshoz kapcsolódó attitűd

Az interjúalanyaink szerint pozitív, hogy megtörtént a kiváltás, egyrészt a TL lakóknak is jobb, emberhez méltóbb körülmények közé kerültek, másrészt a település is jól járt vele. Rendezettebb lett a település, valamint munkahelyet adott több helyi lakosnak is.

„Ezeknek a családoknak ez egy biztos háttér. Náluk látunk egy felemelkedést, fel lett a lakás újítva, levizsgáztak, autójuk van, jogosítvány, s van egy biztos megélhetés.” (roma önkormányzati képviselő)

⁴¹ Kutatói jegyzet: Mikor mi 2023. június 26-án P-n jártunk, még a kastély épületében is laktak és a 20 fős „átmeneti otthon” is üzemelt. Mint megtudtuk azonban, abban az épületben a legmagasabb támogatási szükségletű személyek voltak mindig is, vagyis egyfajta állandó elfekvőként, „zárt osztályként” működött az átmeneti otthon.

Egyrészt a település lakói számára munkalehetőséget kínált. Volt egy, a helyiek által sikeresnek ítélt pályázat, ami kifejezetten romák gondozóként való elhelyezésére irányult a TL házakban. Több helyi roma ember azóta a TL házakban dolgozik, ami jobb életkörülményeket biztosít számukra, s a családjaik számára is, mely növelheti a TL lakók elfogadottságát is a körükben.

„Annyiból jó, hogy itt nem volt semmi, most van egy kis mozgás. Itt mindig vannak ápolók, gondozók, szoktak jönni a betegekhez látogatók. (...) P-n rossz volt az épület, azért csinálták ezeket.” (részlet egy lakossági interjúkból, idős hölgy)

A TL házak szomszédai számára negatívumként rendszeresen felmerült, hogy bár ígéretet kaptak arra, hogy az utcát megcsinálják majd, de ez azóta sem történt meg. Erre a kulcsszereplők többsége is kitért, s állítólag még ebben az évben lesz új út a TL házak utcájában.

„Az az út télen rettenet, óriás kátyúk, sár, elakadnak, a hót nem lehet letolni. Nagy probléma az út, az ellátottak sem tudnak kijönni.” (önkormányzati képviselő)

Önálló életvitel, önrendelkezés jellemzői Kéken

Önállóság lehetőségei

Azt több interjúalany is megfogalmazta, hogy Kékre az önállóbb, alacsonyabb támogatási szükségletű lakók kerültek, ugyanakkor az már a házak elhelyezésénél, kialakításánál egyértelmű volt, hogy az önállóságot állandó dolgozói jelenléttel képzelik el, vagyis ezek az emberek - szerintük - nem lesznek képesek soha a teljes önállóságra. Bár bizonyos szempontból úgy tűnik, önállóbban élhetnek, mint az intézményben, főzhetnek maguknak, szabadabban mozoghatnak a településen, de továbbra is 0-24 órás felügyelet, gondozás alatt vannak, hozzák számukra az ennivalót és ha dolgoznak, azt védett munkahelyen, a régi intézmény épületében teszik.

„Szerintem aki kiköltözött annak is nyereség, mert valamilyen szinten önállóságot tanul én nagyon sokat beszélek K.-nal aki ott dolgozik, és ő mondja, hogy nem élnek úgy ami a cél lett volna, kell ott mellettük valaki aki odanéz, vigyáz. (...) Kell 0-24-ben. Szerintem ez nem fog változni.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

„Az mindenképpen jó, hogy most akár részt vehetnek a közösségi életben, el tudnak menni boltba, meg hogy normális civil emberekkel is találkozhatnak.” (szociális intézményi dolgozó)

„Hogyha alapanyagot kérnek, talán valamennyit kapnak is és a kis pénzüket arra is költhetik, hogy ő most virslit főz vagy azt amit. De meg kell velük értetni, hogy ne vacsorázz ötkor, mert hatkor jön a vacsora azt nem eszed meg és kilenc órákor ébren vagy és éhes vagy de a vacsorád már odaadjuk másnak. Hogy főzőgethetnek, moshatnak, kertet művelhetnek, tarthatnának aprójószágot, mert a helyet azt meg tudnák oldani, e tekintetben viszonylag önállóak, s ez szerintem nagyon jó, mert ez lenne az útja annak, hogyan vezessék be őket a társadalmilag elfogadott életbe.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

Bizonyos keretek között van lehetőségük némi önállóságra, ami aztán lehetőséget biztosíthat az egyre nagyobb önállóságra is, ugyanakkor alapvetően továbbra sem ők döntenek a mindennapi életük legalapvetőbb kérdéseiben sem, vagyis például arról, hogy mikor ehetnek. Mint egykor az intézményben, megvan, hogy mikor van az étkezés rendje, s ettől nem lehet eltérni.

A TL házak dolgozóival való találkozásunk is azt jelzi, hogy nagyon erős még a dolgozóknak is az intézményes működésmód, az ellenőrző, kontrolláló funkció, ami akadályozza mind a helyi közösségben való részvételét, mind az önrendelkezés növelését a lakókban⁴². A dolgozók szerint védeni kell az idegenektől a lakókat, vagyis a lakók nem olyan önállóak, hogy kezelni tudják azt, hogyha a TL házak utcájában ismeretlenek jelennek meg.

Társadalmi részvétel, befogadás jellemzői

A szomszédok és a dolgozók tájékoztatnak minket arról, hogy a kiköltöző lakók egy része visszajár dolgozni a kastélyba. Ez szintén a “támogatott lakhatások” intézményes működésmódját jelzi.

Egyelőre úgy tűnik, hogy az intézményes működésmódok továbbélnék, ahol az önállóság, a közösségbe való beilleszkedés helyett egyfajta mini-intézményekként funkcionálnak a TL házak, amik meglehetősen zártan működnek.

⁴² Kutatói jegyzet: A dolgozók megjelenése és kommunikációja, mikor mi, idegen személyek ott sétáltunk és fényképeztünk az utcában, azt sugallja, hogy nem jöhetnek idegenek csak úgy a házak közelébe. Azt ugyanakkor nem tudhatjuk, hogy vajon mit gondolnak erről ténylegesen a lakók, őket vajon zavarná-e, ha mi, idegenek meglátogatnánk őket, bekopognánk a házuk ajtaján. Erre azonban úgy tűnik nincs lehetőségünk, hiszen ahhoz, hogy eljussunk a lakókhoz, először a dolgozókon és vagy a szakmai vezetőn keresztül vezet az út. Vagyis ezek a házak egyelőre nem nyitottak, nem lehet csak úgy bekopogtatni, hanem, mint egy intézménynél, először a kapuőröktől kell engedélyt kérnünk.

A házak a település legszélén, egy tömbben, az utolsó utca szélső oldalán, egy szegregátum szomszédságában épültek meg. Az utcában még mindig földút van. A TL-ek melletti ház és a szemben lévő házak meglehetősen rossz állapotban vannak, a TL-ek másik oldalán véget ér a település, pusztaság terül el. Az új házsor kilóg a környék házai közül, mind méretben, mind állagban.

„A új házak már a településhatárt jelző táblán kívül esnek. A falu még nem mozdította kijebb a táblát - ezzel a gesztussal befogadva az új házakat -, így az embernek olyan érzése lehet, hogy a házak nem is belterületen helyezkednek el.” (idézet a terepnaplóból)

„Kvázi, hogy megfeleljen a pályázati kiírásnak egy épület egy üres telek egy épület egy üres telek. Így van kialakítva, hogy megfeleljen a pályázati kiírásnak. Mert ez elvárás volt, hogy nem lehet egymás mellett a hat épület. S így nincs egymás mellett, mert van közte egy üres telek.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

„Az első TL ház előtt van egy hatalmas tábla, ami hirdeti a projekt nevét, és hogy mennyi pénzből készültek a házak. A házak kapui jellemzően nyitva vannak, a házak előtt kis virágoskert, ami gondozva van, a többi betonos és némileg kopár rész. A TL házak előtt pad a kerítésen belül, ott van, hogy ücsörögnek emberek, s az udvaron és az utcán is jönnek-mennek néhányan. Az egyikük ismerős, láttam őt P.-n a buszmegállóban. Feltűnt nekem, mert fiatalabbnak nézett ki a többiekénél. A harmadik házat követően egy nagyobb ház van, annak az első falán egy kisebb tábla szintén hirdeti a pályázat nevét és az összeget, amiből felépültek a házak. Ez, mint később megtudjuk, a szolgáltató központ. Mögötte még folytatódik a házsor az egyenházakkal. Utána több üres kopár telek, majd egy lerobbant családi ház következik. Ők a közvetlen oldalszomszédok. A TL házak előtt földút van, borzalmas állapotban, hatalmas sár és tócsatenger mindenhol. A házak mögött a pusztaság. A tl-khez néha érkeznek autók, feltehetően a dolgozók.” (idézet a kutatási terepnaplóból)

Tömbszerű elhelyezkedés

Az, hogy a TL házak egy tömbben, a település legszélén épültek fel, a bentlakásos intézmények mintáját követi. Az interjúkban többféle okát is említik annak, hogy miért alakult így, hogy nem szétszórta a település belső részeire költöztették az intézményből a lakókat. Ez az interjúalanyok véleménye szerint a TL lakóknak is jó, hiszen így biztonságosabb, megszokottabb számukra, hogy együtt vannak továbbra is, úgy, mint az intézményben.

„Mindenképpen úgy gondolkoztak, hogy egy helyen legyen, a szakemberek is azt mondták, hogy ezeknek az embereknek pont elég nagy trauma lesz eljönni, ugye valaki évtizedek óta ott él, eljönni P-ről Kékre, hát még hogyha el is választjuk őket egymástól, akkor meg aztán teljesen sokkot kap lezár bezár. Hat-hét épületet egy helyre felépíteni, így a falu belseje szóba sem jöhetett.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

Központosított működés jegyei

Interjúalanyaink szerint a TL házakban dolgozóknak is jobb, ha egy tömbben vannak a lakók, hiszen így sokkal könnyebb megoldani a felügyeletüket. Vagyis eleve úgy tervezték, építették, helyezték el a településen a házakat, hogy az állandó dolgozói felügyelet megoldott legyen. Fontos szempont volt az is a kiköltözés helyének kijelölésénél, hogy így egy tömbben, a település szélén ezek az emberek továbbra is jellemzően láthatatlanok maradnak a helyi közösség számára, elzárva, minden probléma, minden különösebb interakció nélkül élhetnek tovább.

„Ezek a falu életét egyáltalán nem zavarják. Viszonylag izolálva vannak ott kint, nincs probléma velük. Nem is nagyon hallok olyat, hogy esetleg a falu lakosaival valami súrlódás lenne. Nem is nagyon járnak be. Ott azon a részen van egy bolt, oda be szoktak talán jönni, de nincs probléma velük. Lényegében észre sem veszi a lakosság, hogy itt van nekünk ez az intézmény. 75-en vannak azt hiszem. Az együttműködés teljesen kifogástalan, mert még a település rendezvényein is részt vesznek ezek.” (önkormányzati képviselő)

A helyi rendezvényeken, mint intézmény lakói jelennek meg, a többi helyi intézménnyel együtt szerepelnek, megmutatva a helyi közösség számára, hogy ők is itt működnek, ők is itt vannak a településen.

„Volt hogy szétszórva a házak, de nincs ilyen telkünk. Itt egy épület is akkora, s mellette még egy kis zöld terület, egy kis virágos, ágyások vagy kis veteményes. A kisebb ház nem merült fel, ez fix volt. Sokkal kisebb ház sem, mert ide személyzet kell. Nappal is meg éjszaka is. Minden épületben van éjszaka is egy felügyelő. Ezt ha elvágom kétféle akkor annyi ember kell, vagy ha annyira közel nem is tudom egymáshoz tenni, akkor biciklizik éjszaka egyik házból a másikba? Ezek ilyen szabványépületek.” (önkormányzati képviselő)

A TL házak befogadottsága

Az interjúalanyok többsége abban nagyjából egyetértett, hogy P-n rossz körülmények között éltek a lakók és most sokkal jobb körülmények között vannak a TL házakban.

„Gondolom ezt akarták volna a TL házakkal kiváltani, kiváltási program, nem tudom, hogy szólt pontosan, hogy ezeket megoldják ezt a problémát, hogy ilyen sokan voltak egy szobában. Most amikor voltunk látogatni a TL házakban a képviselőkkel, meghívtak minket ősszel 2022-ben, jó volt így látni, hogy ketten vannak egy szobában, jó, otthonias lakókörnyezetben vannak és el tudják látni magukat. Persze ez arra a célcsoportra vonatkozott, akiket be lehetett költöztetni ide, önellátóak és tudnak gondoskodni magukról. Én úgy tudom, hogy nem került oda fekvőbeteg.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

A kiköltözést az interjúalanyok elbeszélése szerint nagy érdeklődés követte, voltak félelmek és aggodalmak is, ugyanakkor különösebb tiltakozások, ellenállás nélkül, zökkenőmentesen zajlott le a folyamat, és, véleményük szerint, azóta sincs probléma az együttéléssel.

„Itt Kéken is nagyon komoly félelem volt emberekben, hogy akkor milyen lesz az együttélés ezekkel a gondozottakkal.” (önkormányzati képviselő)

Sokan azt emelték ki, hogy ők, mint az önkormányzat képviselői megfelelően tájékoztatták a lakosokat, az érintett utca lakóit személyesen is végigjárták, elmentek egy, a megyében már működő lakóotthonba is, és tartottak falugyűlést, ahol mindenki elmondhatta a véleményét. Az többek szerint is nagy segítség volt, hogy a településrészről, ahol a bentlakásos intézmény működött, a helyi lakosok beszámoltak az évtizedes együttélés során szerzett élményeiről, s mindenkit megnyugtattak, hogy ezektől a “betegektől” nem kell félni.

„Igazából képviselőkben nem volt konkrét kétség. Annyi volt, hogy jól nézünk ki, majd ide jönnek a faluba a bolondok. Van itt már elég bolond. Egész nap majd itt szerencsétlenkednek az utcán? De olyan probléma, hogy majd jönnek a bolondok és bejönnek a házamba, betörnek, ilyen nem volt. Csak az utcán milyen lesz velük a kapcsolat, ettől féltek az emberek. Hogy majd olyan kapcsolat lesz, hogy lehet, hogy majd bántani fogja a gyermekem, megveri a gyerekeimet az utcán, mi lesz akkor, minek kellett ezeket ideengedni.” (iskolai dolgozó)

A legnagyobb félelmük talán nem is az volt, hogy az érintettek bántják vagy zavarják a helyi lakókat, hanem fordítva, hogy majd a helyi roma lakosok fogják kihasználni a beköltözőket.

„Inkább mi féltettük jobban őket a település egy csoportjától, településen jellemző ez nyílt titok az uzsorakamat, a kölcsönök, s ettől féltünk, nem-e fogják megkeresni őket ezzel, hogy a saját költőpénzüket elszedik tőlük.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

Ez szinte az összes interjúban megjelent, még a roma önkormányzat tagjánál is. Hiszen Kéken, ahogy azt már fentebb a helyi közösség leírásánál bemutattuk, véleményük szerint a roma lakosok azok, akikkel nehéz együtt élni, akiktől félni kell.

„A kiköltözés előtt inkább a betegek miatt voltak félelmek a romák részéről, a gyerekek hogy fogják őket fogadni. Nehogy a gyerekek, amelyik kicsit olyan elevenebb, bántsa őket. De erre azért volt idő, hogy most ezt nem bántjuk, mert ő beteg, nem szabad, hanem azért vagy, hogy vigyázz vagy segíts.” (roma önkormányzati képviselő)

Bár a félelem, hogy a romák bántani fogják a kiköltözött lakókat, nem következett be, mindez meglehetősen pontos képet ad arról, milyen előítéletek vannak a településen lakók és a település vezetői körében is a roma lakosokkal szemben, és hogyan viszonyultak a bentlakásos intézményből kiköltöző lakókhoz a helyi lakosok.

„A TL utcája szegregátum is meg nem is. Ha Kéken központibb helyre kerültek volna szerintem, akkor se lett volna felzúdulás. Mivel itt sok a roma lakosság, sok magyar mellett laknak már romák, a romákkal is tudnak együtt élni, elfogadják őket, nem gondolnám, hogy a fogyatékosokkal szemben lennének fenntartásaik.” (szociális intézményi dolgozó)

Volt olyan interjúalany, aki éppen azzal érvelt, hogy a roma és nem-roma lakosság is együtt tud élni, tehát a kiköltöző lakókkal való együttélés se okozhat különösebb problémákat. Ugyanakkor, ahogy az interjúalanyaink elbeszéléséből kiderül, ez az együttélés inkább egymás mellett élést jelent, ahol igazi kölcsönös el - és befogadásról, együttműködésen alapuló közösségi életről nem beszélhetünk sem a romák, s úgy tűnik egyelőre, hogy a kiköltöző lakók esetében sem.

„Nincs olyan gond, hogy hőbörög. Vagy lehet, már fel sem tűnik, mert a helyiek, a cigányok hangosabbak, mint az átlag, a mi ingerküszöbünk már észre se veszi, ha valaki nem annyira hangos. Meg hát ismeretlen, mi mindenkit ismerünk a faluban.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

„Mert ők egyébként egyáltalán nem bántják az embert. Nem kell attól félnem, hogy hazamegyek és hiányzik a tyúkom pl. vagy a vetemény.” (iskolai dogozó)

Jellemzően tehát az interjúalanyaink a roma lakosokkal vetik össze a kiköltöző lakókat, ők is mások, ismeretlenek számukra (még két év után is, vagyis nem történt meg a befogadás), narratívájuk szerint a roma lakosokkal összehasonlítva, ők kevésbé félelmetesek, problémásak, nem lopnak, nem olyan hangosak. Ők *“betegek”, “sajnálatra méltók”, akik “kiszolgáltatottak”, akik “nem képesek önállóan megvédeni magukat”, “védelemre és támogatásra szorulnak”.*

Néhány interjúban azonban megjelenik az ismeretlentől, az idegentől való félelem is a bentlakásos intézmény lakóival szemben is, hiszen Kéken alig találkoztak még velük a kiköltözés előtt.

„Vagy kétszer bejöttek a faluba és akkor óriási ribillió volt, szájról-szájra járt, hogy biztos kés van nála, ne a nagy utcán menjél, hanem a posta utcán. Tehát gyakorlatilag egyáltalán nem jártak be.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

Ugyanakkor konkrét negatívumokat az ő esetükben sem igazán említettek, mint ahogy a roma lakosság kapcsán sem, s mostanra kiderült, hogy ezek az előzetes félelmek nem következtek be.

„Mert hallottuk, hogy már mondják, hogy jönnek a bolondok, meg majd megölnék minket stb.” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

A legtöbb helyi lakos inkább közönyös, nem igazán foglalkozik a kiköltözéssel, és a település új lakóival. A TL házak szomszédai jellemzően arról számoltak be, hogy nincsen probléma az új szomszédokkal, ugyanakkor nem ismerik őket, nem tudják kik ők, és mit csinálnak. Maximum annyit tudnak róluk, hogy betegek, ellátásra, támogatásra szorulnak, de ezt a támogatást a szakemberek, ott dolgozók nyújtják számukra, vagyis a helyi lakosoknak nincsen semmi dolguk, teendőjük a TL házakban lakó emberekkel. Narratívájuk szerint, nem kell velük foglalkozniuk, nem kell velük kapcsolatot kialakítaniuk, beszélgetniük, nem kell őket segíteniük. A pszichiátriai betegségről sem tudnak sokat, s volt, aki azt mondta, hogy nem tudja, mennyire zavarónak ők, ha a szomszédjukban lagnának pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek (vagyis sokan azzal sincsenek tisztában, hogy a kiköltözéssel ez már megvalósult). Bár már két év eltelt a kiváltás óta, de úgy tűnik, hogy a közvetlen szomszédokkal sem alakult ki szorosabb kapcsolata a TL házakban lakóknak, továbbra is ők az idegenek.

„Egy ideje már itt laknak. Nem ismerjük őket, nem szoktunk beszélgetni velük. Köszönnek, a tisztelet az megvan. Azt nem tudjuk, hogy mit csinálnak napközben. Nem tudjuk, hogy kik ők, és honnan jöttek.”
(lakossági interjú, középiskolás roma fiú)

„Jellemzően illetudóak, köszönnek, de valamelyik csak megy, attól függ, hogy milyen betegsége van. Egy bácsi tl-ből jár át hozzá tejért (ők árulnak házi tejet), nem bánná mások is jönnének a tl-ből tejért.”
(lakossági interjú, középkorú hölgy)

A TL házak, mint új helyi szolgáltatások

A TL házak új szociális szolgáltatásként jelentek meg a településen. A TL-ek lakói elvileg a már meglévő szociális szolgáltatásba is bekapcsolódhatnak, részt vehetnek a programjaikon, a tevékenységeikben, de ellátottnak nem tudják felvenni őket, hiszen ők egy másik szociális ellátást vesznek igénybe. Úgy tűnik, hogy a települési szociális szolgáltatás programjait, tevékenységét a TL házak lakói nem is ismerik, nem vesznek részt ezekben.

„Egyeztettünk az ottani vezetőkkel és volt róla szó, de nem lett ez annyira összepárosítva, hogy a szociális szolgáltatásokkal mi van most a településen és mit szeretnének ők. Ők a saját ottani hetven főjüknek szolgáltatnak, nem nyitottak a település felé.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

A TL mint szociális szolgáltatás a településen egyelőre minden elemében zárt szolgáltatás, csak a lakóknak nyújt ellátást. A két intézmény ellátottjai csak ünnepekkor, szervezeten találkoznak egymással.

„A tl lakók sem járnak a nappali klubba, a nyugdíjas egyesületbe, a településen járnak, elmennek a boltba, lemennek a könyvtárba, lehet őket látni, mi azért megismerjük őket, az idegenek kvázi, az új arcok, mert nagyjából mindenki ismer mindenkit a településen. A szociális szolgáltatásokat a településen nem veszik igénybe. Nekik annyira ki van épülve a saját részük, étkeztetés, hogy minket nem vesznek igénybe. Igénybe vehetnék, mi nyitottak vagyunk” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

Ezzel a lakhatási szolgáltatással a helyi szereplők is most ismerkednek, hogy mi a célja, mi az értelme.

A településen való láthatóság

A mindennapokban interjúalanyaink többsége a buszmegállóban vagy a boltban találkozik velük vagy látja őket. A láthatóságuk ilyen értelemben jelentősen megnőtt mióta Kékre költöztek, mert a kiköltöző lakók egy része továbbra is visszajár a kastélyba dolgozni, s ehhez a helyi buszjáratot használják, aminek a megállója a központban van, az iskola előtt, így végig kell sétálniuk a településen, hogy oda eljussanak. A láthatóság azonban jelen esetben nem jelent tényleges részvételt. Bár jellemzően a többségnek nincs velük szemben ellenérzésük, nem úgy, mint a roma lakosokkal szemben, de nem foglalkoznak velük, közönyösek, s továbbra is ismeretlenek, idegenek számukra.

„Mindegy nekünk, hol laknak a fogyatékosok, nem zavarnak minket, illedelmesek, köszönnek, jobbak, mint pár cigány család, nem bántják a kislányt.” (lakossági interjú, középkorú nő)

A kiköltözés következtében azonban elkerülhetetlenül egyre több a találkozás, a tényleges interakció a település régi és a kiköltöző lakói között, ami segít abban, hogy az esetlegesen meglévő előítéleteket, félelmeket, hogy bántják a gyerekeket, vagy őket bántják a helyi lakosok, segít csökkenteni.

„Gyerekeket kérdezem múltkor, szoktatok velük találkozni? Szoktunk. Mit szoktatok beszélni? Van egy fiú tanár bácsi, biztos tetszik ismerni a Józsika a tanár bácsinál focizott. Már harmincon túli gyerek. Józsika mondta, hogy tanár bácsit ismeri. Ilyeneket beszélgetnek. Nem az, hogy elvettem a cigánytól, elvettem a betegőt a tornacipőt, nincs ilyesmi.” (iskolai dolgozó)

A helyi rendezvényeken is megjelennek a TL lakók, azonban nem mint magánszemélyek, hanem mint egy intézmény ellátottjai. A TL házakat úgy kérte fel a helyi önkormányzat a rendezvényeken való részvételre, mint intézményt.

„4 adventi vasárnap van, az önkormányzat mondta, mi (a szociális intézmény) az önkormányzat, az óvoda és az egyház szokta tartani. Már most a támogatott lakhatással 5 intézmény vagyunk és akkor így mondták, hogy tartsuk együtt. Nagyon jól együtt tudtunk működni velük.” (szociális intézményi dolgozó)

„A 70 főből vagy 15-20-an voltak kint, de azért volt egy része, aki érdeklődött. Valaki kijön az aug 20. vagy március 15.-i ünnepségre.” (önkormányzati képviselő, szociális intézményi dolgozó)

„A községi rendezvényeken mindig megmutatkoznak a gondozottak. Most pl. a (...) napon az ő produkciójuk volt az egyik legnépszerűbb. Dolgozók és gondozottak. Nem ez a legjobb szó nem is tudom, lakók?” (iskolai dolgozó, civil szervezet tag)

„Ott vannak a gondozottak, ugyanúgy a település lakói között, és senkinek semmilyen kifogása nincs, észre se veszik gyakorlatilag őket, mert miért vennék észre, ugyanúgy a település lakói ők is.” (önkormányzati képviselő)

A két aktívabb civil szerveződésben folyamatos probléma az új tagok bevonása. Az egyik szervezetben már gondoltak rá, hogy a tagok közé behívják a támogatott lakhatások lakóit is, míg a másik szervezetnél még nem gondoltak erre, de jó ötletnek találják, főleg mivel fogynak a tagjaik.

A TL házak lakói közös műsort adtak az idősellátás nyugdíjasaival, ami nagy sikert aratott. A nyugdíjasok voltak is látogatóban karácsonykor a szolgáltató központban, ahol műsorral, mulatsággal várták őket, s jól érezték magukat. Ez egyrészt a közösségi befogadás szempontjából előremutató, hiszen azt jelzi, hogy a település hivatalosan is elfogadta őket, ugyanakkor továbbra is intézményként, szociális szolgáltatásként tekintenek a tl-re, az ott lakókra meg ellátottként, a helyi közösségben is így jelennek meg, betegek, akiknek állandó szakember segítségre, támogatásra van szükségük, ami nehezíti a közösségi, társadalmi részvételüket is.

Piros település általános közösségi jellemzői

Piros az Észak-Alföldi Régióban található nagyközség. Állandó népessége 2021-es adatok alapján 2917 fő. A település több irányból megközelíthető közúton, és egy vasútállomással is rendelkezik. Infrastruktúra szempontjából a település központi részén szilárd útburkolat áll rendelkezésre, a falu határához közeledve azonban aszfaltozatlan utak is előfordulnak. A település az ott élők és az önkormányzat dolgozóinak elmondása alapján is egy prosperáló, anyagi gondokkal nem küszködő település, ahol az Európai Unió és állami forrásokból számos beruházást valósítottak már meg és további beruházási tervek vannak a jövőre nézve is.⁴³ Bölcsődétől az általános iskola nyolcadik osztályáig biztosított a közoktatás a településen, ezekbe az intézményekbe a környező településekről is járnak át gyerekek.

⁴³ Kutatói jegyzet: Ottlétünkön már folytak egy úgynevezett vállalkozói inkubátorház megvalósításának az előmunkálatai.

A településen két háziorvosi körzet van, azonban 2023-ban, csak az egyikben tudja a település biztosítani az ellátást - körzeti orvos hiányában.

A település adottságait tekintve főleg mezőgazdasági munkalehetőségek vannak helyben. A mezőgazdasági munkák napjainkra már kiegészültek más ágazatok adta lehetőségekkel is, de a mezőgazdasági vállalkozások aránya ma is számottevő. A településen működő vállalkozások a helyi munkaerőnek csak kis hányadát képesek foglalkoztatni, a többség a környező településekre ingázik jellemzően napi szinten, de vannak, akik hosszabb időre kényszerülnek távol maradni otthonuktól a munkájuk miatt.

A településen működött egy húsüzem, ami nemrégiben bezárt. Az elmaradt iparűzési adó és a megszűnő munkahelyek egyaránt negatívan érintették a települést. A helyi munkalehetőségek nagyon korlátozottak, közmunkaprogramban nagyjából száz embert foglalkoztatnak.

A településre - a járás többi települését nézve - kiemelten sok uniós forrás érkezik. A folyamatos fejlesztések révén az önkormányzat bizakodik, hogy nem fogy tovább a település népessége, és bár az olcsóbb ingatlan árak miatt a közeli nagyobb városból vannak beköltözők, kevés az eladó ingatlan, ami nehezíti a település lakosságmegtartó erejét.

A KSH 2011-es adatai alapján a lakosság 3,3%-a vallotta magát romának, a lakosok elmondása szerint pedig a szomszéd településekhez képest a helyiek a cigánysággal szemben elfogadóbbak.

“A roma lakosság is nagyjából rendezettebb és elég jól beilleszkedett a település lakosai közé.”
(családsegítő)

“Nem tartozik az igazán problémás települések közé, a lakosság összetételét nézve elég rendezett kis település.” (családsegítő)

A közösség, és az általunk helyi kulcsszereplőkként azonosított személyek elmondása alapján, illetve a résztvevő megfigyelés által is egy összetartó, aktív közösségként írható le a lakosság. Összesen 25 civil szervezetet tartanak nyilván a faluközösségben - kultúra, sport és egyéb területeket érintve -, akik aktívan jelen is vannak a település életében: sportegyesület, népdalkör, vegyeskar, nótakör, nyugdíjas klub, mozgáskorlátozottak egyesülete stb. A település sportegyesületét külön kiemelték a helyiek, nagy hagyománya van a sportolásnak, illetve a környező településekről is érkeznek a sportrendezvényekre. A település nemrég egy sportcsarnokkal is bővült a fejlesztések által. Érezhető, hogy a jövőre nézve pontos fejlesztési tervekkel, stratégiákkal rendelkezik a település, számos

pályázatot nyernek el, éves szinten pedig több tucat pályázatot nyújtanak be. A közösségiség érzését tovább fokozza, hogy a falu vezetése rendszeresen kommunikál a helyi lakosokkal a polgármester közösségi média platformján, illetve a települési honlapon egyaránt. A gazdasági és infrastrukturális fejlesztéseken túl a település igyekszik a helyi közösség számára változatos kulturális programlehetőségeket is biztosítani.

„A helyi közösségek nagyon aktívak, mindig lehet rájuk számítani bármilyen rendezvény van, egész évben mindenféle nemzeti ünnepünket, illetve különböző programokat próbálunk szervezni, és mindig úgy szervezzük ezeket, hogy a helyi civilek fellépnek, műsort adnak, segítenek az előkészületekben. Megpróbáljuk úgy összekapcsolni a programjainkat, hogy annak a civil szervezetnek is jó legyen és a falu lakosai is kapjanak belőle. Van olyan időszak, főleg télen, a karácsonyi időszakkal, amikor majdnem minden héten van rendezvény.” (önkormányzati képviselő)

A résztvevő megfigyelés során a településre érkező kutatók benyomása is az volt, hogy egy befogadó, nyitott faluközösség van itt, a kutatókat is szívélyesen fogadták, mindenben a segítségükre voltak, mintha nem is kívülről érkező idegenek lennének. Egy helyi kereskedelmi dolgozó így foglalta össze: *„irigyek a helyiek, de befogadóak, sokkal jobban mint máshol...”* (lakossági interjú, bolt tulajdonos)

Intézményes környezet megszüntetésének jellemzői Piros településen

A kiköltözés folyamatáról

Helyi információkból az derül ki, hogy a kiváltás terve már 2016-ban felvetődött. A projektet 2017. szeptember 1-én indították el és 2023-ban zárult le a megvalósítás. A település leginkább a közelsége miatt merült fel, mint a kiváltás egyik lehetséges helyszíne. Az építkezések 2022-ben kezdődtek el a településen, a kiváltás pedig 2023 májusában történt meg - többen említették, hogy a megvalósítás a település önhibáján kívül tolódott ki. 72 ellátott részére építettek a modernkor követelményeinek építészeti és gépészeti szempontból egyaránt megfelelő, egyenként tizenkét fő elhelyezésére alkalmas lakóépületet, továbbá az itt lakók nappali foglalkoztatásának is helyszínt biztosító szolgáltató központot. A házak fizikai környezete a helyszíni megfigyelések alapján kívülről tekintve modern, korszerű megjelenésűek, a mai építészeti elvárásoknak megfelelnek, a lakókörnyezetükből a

modernségük, új építésük miatt tűnnek ki. Hozzá kell tenni, ehhez hozzájárul az is, hogy ezek a házak akadálymentesítettek, nem úgy, mint a szomszédos házak.

Önálló életvitel, önrendelkezés jellemzői

A korábbi intézményi jelleg átöröklődött ezekbe a TL házakba is. A lakók ugyanis nem elszórtan a település lakosai között élnek, hanem a település szélén, egymáshoz nagyon közel eső ingatlanokban, ahonnan a központ megközelítése hosszú sétával, a főút menti járdán lehetséges. A lakosságnak nincs arról információja, hogy ők akár be is mehetnek a TL házakba, és átlagos szomszédi, baráti viszonyt ápolhatnának a lakókkal, helyette egy zárt intézmény jellegű térként kezelik a házakat. A felmerülő problémákról nem az érintettekkel kommunikálnak a helyi lakosok, hanem az esetfelelősökkel, ott dolgozókkal, vagy polgármesterrel tárgyalják meg azokat. A kiköltözésnek jelenleg nincs közvetlen hatása a településre, de interjúalanyaink gazdasági fejlődést várnak tőle.

Társadalmi részvétel, befogadás jellemzői

Koncentrált kiköltözés

A megvalósult projekt leírása szerint a kis létszám és családi körülményeken túl a lakások a településen belül, lehetőség szerint szétszórtan, a közszolgáltatásokat elérhető módon biztosítanak lakhatást az ellátottak számára. A lakások ezzel szemben nem a településen belül szétszórtan helyezkednek el. Habár a megvalósulás helyszínét tekintve három utcában található a házak, ezek valójában – a település arányait figyelembe véve – nincsenek szétszórva a településen belül, sokkal inkább egy tömböt alkotnak, a település egy külső területén. A TL házak gyakorlatilag egymás szomszédai, nincs lakóház közöttük. A környezethez képest ezek a házak modernebbek, felszereltebbnek tűnnek, s a településre érkezve már messziről látható, tudható, hogy ezek a “szép” házak a tl-házak - ahogy erről a terepnaplóban is írtunk: *“ezt már akkor sejtettük, amikor befelé mentünk, mert a településhez közeledve is látszanak egy csomóban az új házak.”* (idézet a terepnaplóból)

Mindezek ellenére a helyiek úgy látják, jó helyre kerültek a TL házak, tovább fejlődhet a település a kiválasztott terület fejlesztésével. *“Meg ott azért szép rendezett lett a környék. Valahol egy kicsit emelt is a színvonalon, meg egyébként a kövesút is ott elkészült.”* (családsegítő) Illetve többen

említették, hogy a településen belül nagyon nehéz eladó telkeket, ingatlanokat találni, míg a külső területen ez adott volt.

A házak elhelyezkedése kapcsán fontos még tudni, hogy a lakossági beszélgetések alapján azt tudjuk, körülbelül 10 szomszédja van elszórtan - összesen - a házaknak, tehát nem egy sűrűn lakott területről van szó, illetve magyar és roma családok egyaránt laknak az érintett területen.

A TL lakók helyi részvétele

A helyi civil szervezetek vezetőivel beszélgetve felmerült, nyitottak-e már a TL házakba kiköltözötték felé, terveznek-e közös programokat. A válaszokból azt tudtuk meg, hogy tervezik a kapcsolatfelvételt a házak lakóival közös programok szervezése miatt, de kevés információjuk van a házak működéséről, a kapcsolatfelvétel lehetséges módjairól, a kiköltözöttekről - például arra vonatkozóan, milyen fizikai állapotban vannak a lakók, tudnak-e például a sportegyesülethez csatlakozni, aktív tagjai lenni.

“Figyelj, lehet, akár itt is, de én még nem jártam utána, hogy ők mennyire sportolhatnak. Én nem vagyok ebben jártas, nem tudom, hogy az ő egészségügyi állapotuk megengedi-e, hogy ők sorversenyezzenek.” (sportegyesület tag)

Az egyik szomszédától megtudtuk azt is, hogy mióta kiköltöztek, az ő narratívája szerinti “gondozottak”, szerveztek nekik sportnapot, de nem volt sem a szomszédság, sem a lakosság felé nyitott az esemény. Fontos tehát megjegyezni, hogy habár eddig a helyi civil szervezetek részéről nem volt kezdeményezés és nyitás közös programok tekintetében a tl-házak és lakóik felé, maguk a házak sem tettek ilyen típusú lépéseket a település felé. A tl-házak kifelé nyitásával kapcsolatban a családsegítő egyik munkatársától azt tudtuk meg, hogy velük felvették már a kapcsolatot, de egyelőre nem lehet tudni, miben kéri, igénylik majd a segítségüket.

“Valamikor jött egy olyan leírás nekünk, hogy majd esetleg kapcsolatban leszünk hivatalosan is ezekkel a kitagolt intézményeknek a lakóival, de erről azóta sem jött semmi.” (családsegítő)

Ennek kapcsán mindenképp említést kell tenni arról, hogy a kiköltözést követő harmadik héten már a tl-házak intézményi vezetője beadta a felmondását - a házakkal kapcsolatban álló kulcsszereplők elmondása szerint.

“Most szerintem Piros településen volt valami váltás, ott az a N. E., talán ő most ő nem lesz, K. E. lesz helyette, de igazából nem jött még semmi hivatalos megkeresés. (...) Én úgy hallottam, hogy lehet hogy csak pletyka szinten, hogy szabadságát tölti az a N. E. talán, hogy egy kicsit besokallt most, sok minden volt neki, és akkor...” (családsegítő)

Mindenesetre sok a bizonytalanság a kiváltás kapcsán, s kevés a biztos információ.

Az önkormányzat jelenlegi szerepe

A kiváltásról *“azt tudtuk, testületi ülésen is beszéltük, hogy kb. 80 betegről van szó. Kértek tőlünk hét építési területet hat lakásnak és egy foglalkoztatónak első körben, amikor kijöttek ide az illetékesek a fővárosból, és összegyűlt a képviselőtestületünk, aztán polgármester úr felvetette, hogy mit szólnánk hozzá, hogyha ide költöznének.”* (önkormányzati képviselő)

A kulcsszereplők elmondásai szerint ellenérzést nem váltott ki a döntéshozókból a terv, de végül két szempont alapján hozták meg a pozitív döntést:

1. megtudták, hogy a környező településekre is fognak költözni fogyatékossgal élő személyek;
2. gazdasági, fejlesztési lehetőséget láttak a kiváltásban.

“Megmondom őszintén, volt egy kis hátsó szándék is volt ebben, mert az a rész nekünk egy picit nem azt mondom, hogy elhanyagolt, hanem hogy nem volt annyira lakott, illetve kívül esik innen a központtól. Voltak olyan szándékaink is, hogy ezt a részt legalább így tudjuk fejleszteni, az ott élő lakosoknak az életét is, kicsit könnyebbé tegyük: járdaépítés, csatornaépítés, villany javítása, akkor az utat megpróbáljuk majd javítani, illetve próbálunk majd kövesutat csinálni. Úgy gondoltuk, ha ezek a betegek odaköltöznek, akkor lehet, hogy nagyobb esélyünk lesz arra, hogy azt a részt is egy kicsit tudjuk fejleszteni.” (önkormányzati képviselő)

A lakossági arányok változása

Ezen túl pedig a lakosságszám is növekedett - várhatóan eléri a 3000 főt - a házakba költözőkkel, így újabb pályázati lehetőségek nyílnak meg a település előtt. A település folyamatosan küzd, más kis településekhez hasonlóan, az elvándorlással és az elöregedő helyi társadalommal. A belföldi vándorlási egyenlege a településnek az elmúlt öt évben háromszor negatív tartományban volt, 2021-ben -15,2 ezrelék volt. A vezetőséggel készített interjúkból is kiderül, hogy prioritásként kezelik, hogy meg tudják tartani a település népességszámát.

A nyertes pályázást követően lakossági fórum keretében tájékoztatták a helyieket az intézményi férőhelykiváltási folyamatról, vagyis a kiköltözésről. Ezen a fórumon részt vettek az intézmény- és projektvezetők egyaránt, továbbá a települési döntéshozók. A fórum célja a lakosság tájékoztatása volt, ami az elmondások szerint sikeresen zajlott le. Továbbá a szomszédokkal külön is találkoztak, beszélgettek, felkészítették őket a változásokra.

“Kimentünk azokhoz a lakosokhoz, akik ott laknak kint. Polgármester úr személyesen elbeszélgetett velük, próbálta megmagyarázni nekik, hogy milyen helyzetbe fognak kerülni, milyen lehetőségek vannak. Az intézmény vállalta, hogy ő is próbál közvetíteni a betegek és a lakosok között.”
(önkormányzati képviselő)

A TL házak fizikai elhelyezkedéséről Piros településen

A házak, valamint a szolgáltató központ a települési önkormányzat tulajdonában lévő építési telkeken kerültek megépítésre. A házak a település felé érkezve már a főútról látszanak, a település központjától negyed órányi - 1,3 km - sétára találhatók a település szélén. (A település központjából negyed órányi sétával minden elérhető.)

Infrastrukturális hiányok

A házak körül vannak infrastrukturális hiányosságok, leginkább az utak, járdák tekintetében, a terület közművesítve van. (Az aszfaltozást a beköltözés előtt elvégezték, a járdák még hiányosak.) Az önkormányzat a jövőben ezt a területet szeretné tovább fejleszteni, ehhez keresnek pályázati forrást jelenleg, hogy a teljes aszfaltozás, a járdák felújítása megoldható legyen. A lakók gyalog járnak be a településre, és csak a főúton átkelve tudnak járdára menni, ami nem túl biztonságos (habár a település előtt ki van rakva egy 60-as sebességhatár tábla, de ennek ellenére sem biztonságos), hiszen nincs kiépítve gyalogos átkelőhely a háztól a főúton át a település felé vezető járdához.

A TL házak átlagostól eltérő felépítése

A TL házak meglehetősen kilógnak környezetükből, ahol többé-kevésbé jó, és egy kifejezetten rossz állapotú ház található, ellentétben a modern, új épületekkel, amik így erős kontrasztot teremtenek. Az egyik ház szomszédságában egy kecskebirtok található, ahol elkerítve több jószág legelt ottjártunkkor. Volt olyan helyi kulcsszereplő, aki a településrészt szegregátumnak tekinti, és fél attól,

hogy a kiköltözőkre negatív hatást gyakorolnak az ott élő romák, van aki szerint pedig a településen nincs is szegregátum, Piroson békés egymás mellett élésben él mindenki, kirekesztődés nélkül.

“Hát az a helyzet, hogy nem nagyon járunk arrafelé, ahol megvalósultak ezek a TL házak. De ott is olyan szórványos a lakosság, tehát ott is mondom így kint van a periferián, tehát aki ott él, annak többsége roma. És oda-vissza van egy kis félelem, hogy most mi lesz. Nem-e használják ki ezeket a sérült embereket, vagy ők nem-e bandáznak majd velük? Van egy kis tartás emiatt.”(szociális intézményi dolgozó)

“Ugye Piroson igazából bent a településen nem volt olyan hely, másrészt meg azt mondom, hogy itt körülötte még azért laknak is, mert pont egyébként magyarok is vannak, tehát ez nem csak egy, ez nem egy romatelep, ezt nem úgy kell elképzelni, mert például a hátsó részen is magyarok laknak. Itt oldalt is a B. úton is két roma család van, a többi magyar, és akkor a hat család meg magyar. Meg a Sz.-n is. Ott nincs annyi roma lakosság. Itt elég szép... Nem is annyira tipikus roma lakosság, nincs olyan, és azok is szét vannak szórva. Tehát nálunk a lakosság máshol is van. Tehát ott, azon a részen még azt sem mondhatom, hogy szerintem talán vagy öt-hat család, ami roma. A többi az inkább magyar, tehát, hogy nem tipikusan romatelepre lettek ők kitéve, hanem ugye ott volt egybe helyi terület.” (családsegítő)

A kiköltöző lakók megítélése és helye a közösségben

A terepmunka megkezdése előtt három héttel költöztek ki a lakók a házakba, így ottlétünkör még nagyon friss volt a kiköltözés élménye, kevés tapasztalata volt még a lakosságnak az együttélés kapcsán, de az elmondható, hogy alapvetően a hozzáállásuk pozitív, annak ellenére, hogy nem igazán ismernek fogyatékos embereket.

A települési találkozások

A kiköltözöttekkel rendszeresen találkoznak a helyi lakosok - az utcán, a boltban, buszmegállóban -, a hétköznapiakon túl települési rendezvényeken is - mint például a júniusban megrendezett falunap során. A szolgáltató központon kívül a közeli nagyobb településre is járnak át dolgozni a lakók közül néhányan, ők a helyi busszal járnak, így velük is rendszeresen találkoznak. Összességében a településen a legtöbben a rendezvényeken, illetve az élelmiszerboltban találkoznak a kiköltözöttekkel. Az egyik boltos elmondása szerint tőle rendszeresen kérnek segítséget, ha nem találják meg valamit a boltban - általában kávé, főzéshez szükséges alapanyagokat vásárolnak be.

A lakók egy része már közel egy hónapnyi kiköltözést követően elkezdte aktívan, önállóan használni a település adta vásárlási lehetőségeket, ezt jelezték szinte kivétel nélkül a helyi lakosok. Pozitívan értékelték, hogy látják a lakókat. Kiemelték, hogy kezdetben tartottak a lakóktól, de úgy látják, nem lesz velük probléma, és be tudnak majd illeszkedni. A kiköltözés utáni első napokban, hetekben gondozóval jártak be a településre a gondozottak, de ottlétünkör már találkoztunk olyan csapattal, akik önállóan sétáltak vissza a településről a tl-házakba.

“Nincs gondozónő, mert most szépen, például az A. utcán van egy kisbolt, én tegnap onnan láttam, két hölgy, meg három férfi szépen sétált hazafele szatyorral a boltból. De úgy egybehúzódtak szépen, de gondozó nem volt velük. És már nem mindig van velük gondozó. Szerintem az elején még kísérgették, de most már akit magára lehet hagyni, az hagyja, hogy menjen, intézze a kis dolgait. De én úgy hallottam, hogy szeretnek, és ők örülnek neki, hogy bejöttek, és akkor egy kicsit ki tudnak mozdulni, mert olyat is hallottam, hogy valaki Kékről átbiciklizett Pirostra. Én már ilyet is hallottam, hogy kerékpárral ájtött.” (családsegítő)

“Tehát rendezvényen jelentek meg, csoportosan főztek, szerepeltek már, illetve a mindennapjaikban úgy vettem észre, hogy a boltot, már ami messzebb található az intézménytől, azt is kezdik beiktatni.” (önkormányzati képviselő)

“Nincs negatív visszajelzés, semmi. Nincs negatív visszajelzés. Eddig legalábbis mi nem kaptunk semmit. Vagy nem jut el hozzánk, vagy nincs is. Igazából azért mondom, hogy ott elfogadóak az emberek.” (családsegítő)

A település korábbi lakóinak hozzáállása

A település lakói jellemzően nyitottak és bizalommal tekintenek a jövő felé, hogy a település hasznos lakóivá válnak majd a kiköltözöttek, és igyekeznek ebben ők is a segítségükre lenni. A nem szomszédsági lakosoknál megjelent a beszélgetések során, hogy nem feltétlenül örülnének, ha az ő szomszédjaik lennének a kiköltözött fogyatékkal élők. A szomszédok közül ketten panaszkodtak hangoskodásra, zavarónak tartják a közelségüket és féltik az unokáikat. Néhányan említették a kéregetést - cigaretta, aprópénz -, de a legtöbben ehhez is türelemmel állnak. A TL házak környékére járó postás arról mesélt, hogy eleinte tartott a lakóktól, nem tudta, pontosan milyen súlyos fogyatékosok, hogyan befolyásolja a munkáját a kiköltözés. De ahogy megismerte a lakókat és a helyzetet, ez az attitűdje megváltozott.

“Volt már olyan, hogy kéregettek egy kis aprót, de felénk ez nem szokás. És szokatlan az ilyen, hogy például aprót kérnek. Odajött hozzám is egy, de mondtam neki, hogy ne haragudjon, nincs nálam, és elment, nem volt semmilyen probléma. Összetűzésről én még nem hallottam.” (önkormányzati képviselő)

Egyetlen szomszéd említett egy komolyabb problémát, két lakó nyilvános közösülését. Ezt a hírt mások a településen nem tudták sem megerősíteni, sem cáfolni. Egy alkalommal volt példa arra is, hogy egy, a település központja felé vezető utcán található kisbolt elől elvittek egy virágot, de a gondozókkal ezt is sikerült megbeszélni, bár nem a lakókhoz fordultak ezzel kapcsolatban, inkább a gondozókhoz. A példák alapján leginkább azt érzékeltük, hogy a kiköltözött lakók és a településen élők még tanulják az együttélést, tapasztalataink szerint ehhez nagyfokú nyitottsággal és empátiával, asszertivitással állnak hozzá a helyiek.

Összességében az mondható el, hogy újszerű volt Piros település lakóinak a fogyatékos emberekkel való találkozás a mindennapjaikban, de igyekeztek nyitottnak maradni.

A település vezetése kiemelte, hogy azért vannak itt a lakosok nehezebb helyzetben, mert itt korábban nem volt bentlakásos intézmény a településen, így a helyieknek szokatlanabb az átlagnál, hogy a mindennapjaikban találkozni fognak velük.

“Mivel eddig úgy gondolom, hogy Piros település azért volt nehezebb helyzetbe, mint Sárga, Kék, Zöld, mert azokon a településeken ilyen betegséggel küzdő emberek feltűntek korábban is, tehát más volt a viszonyítási alap mint Piroson, ezért is foglalmaztam úgy az előző kérdésnél, hogy ismeretlen volt számukra. Azért vetődött fel a kétely. Úgy gondolom, hogy ezt amíg nem tapasztalja meg egy ember, aki nem dolgozott ilyen emberek között, vagy pedig nincs a családjában ilyen betegséggel küzdő ember nem tudja megítélni, és talán az ismeretlentől való félelem okozza, de én örömmel látom, hogy délutánonként jönnek sétálni, jönnek a boltba, maguk kis tempójában. Aztán úgy rémlik, hogy május elsején is voltak, tehát ők is és az intézmény is igyekszik őket integrálni a település életébe. Tehát egy főzéssel, aztán többször volt, hogy települési rendezvényen műsort adtak. Gondolom elindul szépen ez a folyamat és szépen ez az életünk részévé fog válni.” (önkormányzati képviselő)

A közösségi kapcsolat erősítésének a hiánya

Érzékelhetően még településvezetési szinten nem láttak neki a fogyatékosággal élő emberek bevonásához, inklúziójának erősítéséhez, inkább csak jövőbeni terveik vannak. Itt is inkább intézményként kezelik a megépült TL házakat, és a lakókra sem autonóm települési lakosokként

tekintenek. Leginkább a fenntartó SZGYF-fel folyik a kommunikáció vagy a TL házak esetfelelőssével. De a TL házak intézményként kezelése feltételezhetően a házak vezetői hozzáállását is tükrözi.

“Hát talán a másságnak az elfogadása, tehát lehet, hogy a másságot egyszerűbben fogják, fogjuk elfogadni, látjuk, hogy sajnos vannak olyan embertársaink, akik valamilyen területen fogyatékkal élnek és ennek a megismerése, az elfogadása az lehet, hogy pozitívan fog ebben a tekintetben érvényesülni. És mondom még egyszer: nem azért mert itt elutasítóak az emberek, hanem azért mert nem tudták. Hiszem azért ennek az otthonnak volt, amikor ez a munkámat érintette, ugye egy része szenvedélybetegeket kezelt. Na most úgy tudom, ide Pirosba szenvedélybetegek nem kerültek, csak egyéb fogyatékkal élők. És ugye van olyan ember, aki lehet hogy attól jobban fél.” (önkormányzati képviselő)

A megkeresett kulcsszereplők és az általuk vezetett civil szervezetek még nem vették fel a kapcsolatot a házak vezetőségével, illetve a lakókkal, de mindenkiben nyitottságot érzékelünk esetleges jövőbeli közös programok, települési rendezvények szervezésére, együttműködésre, de ez inkább a TL házak átfogó koordinációjával megvalósuló együttműködés lenne, és nem a lakókkal külön-külön, személyes kapcsolat.

A kiváltást követően arra a kérdésre, hogy van-e esetleg valamilyen terv a lakók integrációjával kapcsolatban, illetve terveznek-e szerepet játszani a helyi civilekkel való összekötésben az alábbi választ adta Piros település önkormányzata:

“A helyi esélyegyenlőségi programunk felülvizsgálata most fog következni, és ennek megtartottuk a fórumját, amikor már ők itt voltak, tehát nyilván a képviselők. És én most azt kértem tőlük, hogy pontosan ennek a programnak a részeként szeretnénk, hiszen ugye az esélyegyenlőségi programnál az egyik célcsoport ők, a fogyatékkal élők, és én szeretném a kezdeményezésüket, vagy javaslataikat látni, amit szeretnénk a programjainkba beépíteni, ezzel is mint egy közelítést biztosítani az itt élő emberek és köztük.” (önkormányzati képviselő)

Tehát jelezte, hogy bár még konkrétumok nincsenek az integrációs lépésekre vonatkozóan, de az esélyegyenlőségi programjukban ezt kívánják megcélózni. Arról nem beszélt, hogy az érintetteket miként próbálják ebbe bevonni, bevonják-e, vagy a szakemberekkel, a TL házak munkatársaival tárgyalnak majd.

Lakossági szemléletformálás megjelenése

Piros településen szemléletformálást tartottak a helyi lakosok részére, amit a település vezetői alapvetően sikeresnek érzékeltek, azonban a szomszédokkal készített interjúk másról számoltak be. A szomszédok különböző ígéreteket kaptak, hogyha a lakók ideköltöznek ezekbe a modern ingatlanokba, akkor majd az egyik szomszéd rosszabb állapotú házát is felújítják, illetve ez mindenkinek a javát szolgálja majd, hiszen fejlődik a településrészt egyébként hiányosabb infrastruktúrája. A ház felújításra nem került sor, illetve a szomszédok sem kimondottan pozitívan állnak a helyzethez. Van akit a lakosok hangoskodása, kéregetése zavar, van aki az építkezésekkel járó felfordulást nehezményezte, vagy, hogy a mentőautó gyakran jár a környékre. Van aki a fogyatékos emberektől fél, vagy a gyermekeit félti. Ezekkel a konfliktusokkal azonban nem fordultak a lakókhoz, vagy a gondozóikhoz. Egy ember említette, hogy a polgármesterrel próbált beszélni az ügyben, de nem történt változás.

“Emlékeim szerint mindegyik területnek a felelőse elmondta, hogy mivel jár egy ilyen beteg kezelése, megértése, hogy próbáljuk őket megérteni, kezelni. És a lakosok kérdéseket tehettek fel, illetve több alkalommal is előfordult, hogy polgármester úr, vagy én kint voltunk azon a területen. És ha érdeklődtek a szomszédok első sorban, akkor a felmerülő kérdésekre próbáltunk legjobb tudásunk szerint válaszolni. Abban az esetben, ha nem tudtunk, akkor felvettük az intézménnyel a kapcsolatot. Egyébként a beköltözés előtt is volt ilyen találkozó, amelyen a beköltözés előtt én is részt vettem polgármester úrral. És az alkalommal is voltak szomszédok és az érintett lakók közül is, és ott teljes testközelben felteheték újra a felmerülő kérdéseket és esetleges jövőbeni problémákat, és akkor ott rögtön sikerült válaszolni. De úgy gondolom, hogy az intézmény és az SZGYF is nyitott arra, hogy bármilyen probléma merül fel, akkor ezeknek a leghatékonyabb megoldása érdekében beszéljünk ezekről. Azt nem tudom most megmondani, hogy mindenhova megtörtént-e a beköltözés vagy az ágyban fekvők, azok a betegek, akik ágyban fekszenek azt nem tudom megmondani. Itt valamikor májusban történt a kiváltás.” (önkormányzati képviselő)

Összességében elmondható, hogy akikhez eljutottunk a terepmunka során, mindannyian hallottak már a TL házakról, és hogy fogyatékossgal élő személyek költöztek a településre. A helyi lakosok attitűdjét inkább a kíváncsiság, kicsit az ismeretlentől való félelem jellemezte, nem igazán vetődött még fel bennük, hogy összebarátkozzanak velük, vagy hogy a kiköltöző lakók tagok lehetnek egy-egy civil szervezetben, esetleg aktív szomszédsági viszonyt alakítsanak ki velük. Az, hogy a házakban lakók részt vehessenek egy-egy civil szervezet tevékenységében, inkább akkor vetődött fel, mikor

rákérdeztünk az interjúk során, hogy terveznek e ilyesmit a jövőben, akkor jött a felismerés az emberekben, hogy tényleg, lehet ilyet is, és hogy nem is annyira rémisztő ez az ötlet.

Második kutatási fázis eredményei

Sárga település általános közösségi jellemzői

Sárga település lakossága közel 2300 fő, a Központi Statisztikai Hivatal 2024-es adatai alapján. A 2022-es népszámlálási adatok szerint, a helyi lakosok 83,7 %-a vallotta magát magyarnak, a roma lakosok aránya 8,9 %, míg 2,5%-uk ukrán nemzetiségű személy. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatbázisa mentén elmondható, hogy Sárga településen a 2022. évi településsoros adatok szerint 155 fő nyilvántartott álláskereső él.

A határmenti település akadályozott megközelíthetőségét részben a ritka helyközi járatok, valamint a vonatközlekedés, vasútvonal teljes hiánya okozza, mindemellett helyi buszjárat sem közlekedik a településen belül.

Határmenti település révén, az utóbbi két évben fokozott migrációs hatások figyelhetőek meg a településen, azonban, interjúalanyaink elmondása szerint, már a '90-es évek végétől mindez kisebb mértékben, de jellemző tendencia volt. A térséget, szomszédos országot érintő külső körülmények következtében megsokszorozódott azoknak a személyeknek a száma, akik átköltöztek a településre, azonban már korábban, egészen a '90-es évek végétől megfigyelhető, hogy sokan életvitelszerűen ingáznak a két határos ország között.

A település kulturális identitása szorosan összefonódik a történelmi hagyományokkal ápolásával és a helyi történelmi személyiségekhez kapcsolódó eseményekkel. Ez az identitás, interjúalanyaink elmondása szerint, segíti az összetartást és a közösségi büszkeség fenntartását, ugyanakkor nehezíti az újonnan érkezők teljes közösségi inklúzióját. A helyiek egy része úgy érzi, hogy úgynevezett „bekerülteként” mindig kívülálló marad, ami rávilágít a kulturális beágyazottság és az elfogadás közötti feszültségre. Ez a „bekerült” jelző minden interjúalany narratívájának része, tehát a helyi lakosok egyfajta indetentásképző elemként is alkalmazzák, a településen született lakosok megkülönböztetésére.

A közösség befogadó attitűdje tehát korlátozott, interjúalanyaink elmondása szerint, nem mindenki integrálódik könnyen: „*az idősök nem szeretnék befogadni azt, aki [újonnan érkezik]*”. Ugyanakkor vannak, akik úgy érzik, hogy egy bizonyos idő elteltével beilleszkedtek:

„*(...) már lehet, hogy több embert ismerek itt Sárgán, mint aki itt született*” (közmunakaprogramban dolgozó személy).

„*Bekerült vagyok, és mindig az is maradok, itt van ilyen bélyeg a településen, ha egy másik településről származol, és ideköltöztél, de azt gondolom, hogy mostmár befogadtak.*” (helyi szakember)

Összességében a település lakosai barátságosnak és támogató közegnek tartják a települést, különösen a határos országból érkező, illetve a fogyatékkal élő lakosok befogadása tekintetében. Az újonnan érkezők, elmondásuk szerint, azonban sokszor hosszabb idő alatt tudnak csak kapcsolódni, részben a helyi identitás erős szerepe, aktív jelenléte miatt.

Interjúalanyaink benyomása alapján az is megfigyelhető, hogy a korábban szegregátumban élő roma családok közül többen mára már a település más részeire költöztek:

„*Például nekik ebből volt gondjuk, de több helyen van a településen, ahol egy-egy roma család él, nem roma közösségben, és tök jól eléldegélnek*” (helyi szakember).

A település a 2019-ben indult Felzárkózó települések, „300 falvas” programnak⁴⁴ a része. Ez abból következik, hogy rengeteg szolgáltatás hiányzik a településen, amelyek kihatnak a TL házak, de a település összes polgárának életére is. A programnak köszönhetően viszont kiemelt állami támogatást kapott a település az utóbbi években. Ennek keretében létrejött szolgáltatások egyik célja a szegregáció csökkentése. Így a településen terepi szociális munka is működik, amely során közvetlen kapcsolatot tartanak a helyi lakosokkal. A baba-mama klub nyitott minden család számára, függetlenül a szociális helyzetüktől. A fiatalok számára focisulit szerveznek, amely elsősorban a határon túli fiatalokra fókuszál, azonban a sport, és kiemelten a foci a település egészében fontos szerepe tölt be.

Interjúalanyaink beszámolója alapján elmondható, hogy a település fejlődése apró lépésekkel halad előre, nagymértékű pályázati források mentén. Az infrastrukturális beruházások között megemlítették a bicikliút építését, az óvoda és a kollégium felújítását, valamint zöldterületek szépítését, például

⁴⁴ <https://fete.hu/> (2024. 06. 10.)

virágültetések és fásítás formájában. Ugyanakkor komoly hiányossággént emelték ki a közösségi terek, mint például egy kávézó vagy olyan helyek hiányát, ahol az emberek összeülhetnének, találkozhatnak a hétköznapiak során, valamint a helyi közlekedés korlátozott lehetőségeit. Ezek a fejlesztések, véleményük szerint a helyi közösség igényeit szolgálnák, és hozzájárulhatnak a helyi közösségi kapcsolatok erősítéséhez.

A település szolgáltatási infrastruktúrája korlátozott, de a helyi önkormányzat igyekszik kihasználni a rendelkezésre álló forrásokat, pályázati lehetőségeket. Intézmények, mint a könyvtár és művelődési ház, valamint speciális kezdeményezések, például az adósságrendezési programok, fontos szerepet játszanak a helyi lakosok támogatásában. A gyermekjóléti szolgáltatások, például a Biztos Kezdet Gyerekház, hozzájárulnak a szociális egyenlőtlenségek mérsékléséhez.

Intézményes környezet megszüntetésének jellemzői

A kiváltás előzményei

A nagy létszámú bentlakásos intézmény 1950-ben nyitotta meg kapuit egy grófi kastély épületében, harminc férőhellyel. Az intézmény egy határszéli - általunk Sárga településnek nevezett - nagyközség szélén található, a község határát jelző táblát követően, amelyet erdő övez.

2000-ben a korábban negyven férfi ellátását biztosító kastélyépületben tizennégy fő befogadására alkalmas lakóotthon lett kialakítva, a lakók egy része két-három-négy ágyas szobákba költözhetett, míg a nagy intézménynek külön új épületegyüttes épült kastély a parkjában.

2016-ban különböző településen lévő intézmények összevonásával létrejött egy több tagintézményből álló intézmény. Így a Sárga településen lévő székhelyintézmény mellett a Lila településen és egy harmadik településen lévő bentlakásos otthon is a részévé vált. Ebből vált ki fenntartóváltással előbb a Lila máig működő nagylétszámú intézmény, majd a Sárga kiváltott intézmény TL szolgáltatásai, valamint lakóotthona is.

A kiváltás kezdetekor Sárga településen egy 84 férőhelyes fogyatékos személyek otthona működött állami fenntartásban, valamint egy tizennégy fős fogyatékos személyek ápoló-gondozó célú lakóotthon az intézet területén. A Lila településen egy 150 férőhelyes fogyatékos személyek otthona és egy tizenkét férőhelyes ápoló-gondozó célú lakóotthon működött telephelyként. Az intézmények

itt is a település szélén helyezkedtek el. A megye egy másik településén szintén telephelyként egy 78 férőhelyes fogyatékos személyek otthona és egy tizenkét fős ápoló-gondozó célú lakóotthon volt⁴⁵.

Az intézményi férőhelykiváltás folyamán a Lila településen található nagylétszámú intézmény egyházi fenntartásba került, majd 2021-ben, még a kiköltözés előtt a Sárga, kiváltás alatt álló intézmény is, míg a harmadik telephely állami fenntartásban maradt, s egy másik intézmény tagintézménye lett. Tehát elmondható, hogy a kutatás második fázisában vizsgált intézmények fenntartói szerkezete több változáson esett át.

A kiváltás tervezése

Az állami fenntartó 2017-ben pályázatot nyújtott be az EFOP 2.2.2-17 Intézményi ellátásról a közösségi alapú szolgáltatásokra való áttérés fejlesztése – intézményi férőhely kiváltás című felhíváshoz, hogy a Sárga településen működő 84 férőhelyes fogyatékos személyek otthonát a kiváltás keretei között megszüntesse és az ott lakók számára “támogatott lakhatási” szolgáltatást hozzon létre. Tehát a kiváltás csak a Sárga település bentlakásos intézményét érintette, összesen 84 főt, sem az intézmény udvarán működő lakóotthonra, sem a másik két településen működő telephelyekre nem vonatkozott. Ez a fajta pályázati tervezés, alapvetően ellentétes a kiváltás eredeti célkitűzésével, hiszen nem szünteti meg az intézményes környezetet, sőt, a jelenlegi szolgáltatásait igazítja hozzá.

A lakhatási szolgáltatás mellett, a jelenlegi egyházi fenntartó működtet a Sárga településen támogató szolgáltatást és házi segítségnyújtást is, valamint a korábbi nagyintézmény területén fejlesztő foglalkoztatást. A településen egy megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató cég is található, ahol kívülről érkező, főként a településen élő, néhány fő megváltozott munkaképességű embereket is foglalkoztatnak („fordított integráció” keretében).

A kiváltásra kerülő Sárga intézményből kiköltözők középsúlyos, súlyos értelmi fogyatékossgal élő személyek, míg a korábbi nagyintézmény területén, a kiváltást követően is tovább működő ápoló-gondozó lakóotthonban enyhe és középsúlyos értelmi fogyatékossgal élő lakók vannak.

⁴⁵ EFOP 2.2.2-17 Intézményi ellátásról a közösségi alapú szolgáltatásokra való áttérés fejlesztése – intézményi férőhely kiváltás című pályázat szakmai terve.

A szakmai interjúk alapján a Lila településen működő nagy létszámú intézményben (amely nem került kiváltásra), aminek a szomszédságában a helyi TL házak nappali szolgáltatása működik, magasabb támogatási szükségletű emberek élnek.

A kiváltás végül hét darab tizenkét fős lakóépületben valósult meg, öt Sárga településen és kettő Lila településen jött létre. 2023 szeptemberében költözött ki 84 lakó a két, egymástól oda-vissza körülbelül 70 kilométer távolságra lévő településre (ám az utak állapota miatt minimum másfél óra autózás oda-vissza a két település közötti távolság megtétele), 24 fő Lilára és 60 fő Sárgára.

A kiváltás tervezésének koncepcionális hibája

Sárga településen a kiváltott nagyintézmény továbbra is üzemel. A felső szint jelenleg üresen áll⁴⁶. Az éjszakákat és a hétvégéket már nem itt töltik a lakók. Hétköznaponként itt működik a TL házak lakói számára a nappali szolgáltatás és a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása is itt zajlik, amelynek napi strukturáltsága, működése érdemben nem változott. A változás így főként csak a lakhatási szolgáltatást érintette, hiszen 84 fő kiköltözött az intézményből, ők most már az újonnan, a településen kialakított TL-ekben élnek. Ugyanakkor a gazdasági, vezetői irodák az intézményben maradtak, a dolgozók száma a kiváltást követően emelkedett, de még így is munkaerőhiánnyal küzdenek. A TL-hez kapcsolódó szolgáltatási gyűrű elemeit a korábbi nagyintézményi struktúra fedi le továbbra is. A foglalkoztatás és a munka is az intézmény területén maradt, és az étkeztetést is változatlanul az intézményi konyha biztosítja a TL-ben élő személyek számára. A fenntartó szerint a lakók azért töltik a mindennapjaikat az intézményben továbbra is, mert jelenleg nincs egyéb lehetőség a településen, ami egy olyan adottság, amit egyelőre nem tudtak befolyásolni. Ugyanakkor ez egy koncepcionális hiba magában a pályázati kiírásban, ami lehetővé tette, hogy a nappali szolgáltatás, és a szolgáltatási gyűrű egyéb elemei a kiváltott intézmény épületén belül valósuljanak meg. Elemzésünkben azt találtuk, hogy az itt lakók és dolgozók többsége számára természetes, hogy így valósult meg a kiváltás, a szakmai vezető azonban reflektál arra, hogy ennek milyen következményei és hatásai vannak és lehetnek az érintetteknek.

A kutatásban általunk megkérdezett egyik dolgozó szerint a kiváltás minden fontos kérdéséről (pl. hol legyen a TL, a nappali ellátás) az akkori fenntartó döntött. A korábbi állami fenntartó (SZGYF)

⁴⁶ Kutatói jegyzet: A felső szinten, kutatásunk idején zajlott az idősek otthonának tervezése, szolgáltatásszervezésének kialakítása.

munkatársainak döntése volt, hogy a nappali szolgáltatások a kiváltott intézményben, illetve a működő nagyintézményben valósuljanak meg.

Kiváltás folyamata Sárga és Lila településeken

Az intézményi férőhelykiváltási folyamat, mind a Sárga, mind pedig a Lila települést érintve, tehát 2017-ben kezdődött, melynek része volt a dolgozók szakmai képzése, módszertani támogatása, valamint a lakók felkészítése az új TL házakban való életre.

2018-ban indultak el az új házak építési munkálatai, amelyet még a korábbi állami fenntartó által készített szakmai terv alapján valósítottak meg. A kiváltás hosszú előkészítési szakasza alatt a dolgozók és a lakók körében bizonytalanság uralkodott. Sokan nem hitték, hogy a projekt megvalósulhat, reményüket veszítették, hiszen a tényleges kiköltözés ideje egyre kitolódott.

„De én mindig azt gondoltam: á ez nem valósul meg! Eltoltam, ó ez csak ilyen, ott gondolják ezt ott fent. Ezt megszoktuk itt bent, nekünk ez egy megszokott fix helyzet volt, és tényleg amikor én főiskolára jártam mindig ez volt a fejemben, hogy ó ez soha nem fog itt megvalósulni. És amikor jött itt ez az info, még akkor is azt gondoltam, hogy ez nem fog megvalósulni, valahogy ez nekem szerintem nem csak nekem.. Akkor is mikor még jártunk a képzésre azt éreztem, hogy ez még távol van, mindig távolinak tűnt.” (dolgozó)

Elhúzódozó felkészülési folyamat

A képzések ellenére eleinte általános ellenállás és félelem jellemezte a munkahelyi környezetet, amit az évek alatt, az új szolgáltatási forma kialakítását övező várakozás bizonytalansága váltott fel. Megfigyelhető egy általános szakmai álláspont, ugyanis a dolgozók és a vezetőség szerint a teljes kiváltás nem ideális, különösen az idősebb, magasabb ellátási igényű lakók számára. Az interjúk alapján elmondható, hogy inkább hisznek a részleges kiváltási folyamatban, amely nézet szerint a magas támogatási szükségletű lakók számára nem alkalmas a közösségi alapú lakhatás. Ugyanakkor nyilvánvaló számukra, hogy egy magas támogatási szükségletű egyén ellátására a TL-ben nagyobb anyagi forrás szükséges, tehát az ellátási igény és szükséglet jelentősen összefügg a munkaerő igénnyel és az ellátások finanszírozásával és fenntarthatóságával is. Mindez tehát nagyban függ a jelenlegi TL-ek hazai finanszírozási és működési korlátaival is.

A lakók is kaptak felkészítést az átállásra, ideértve az önállósági készségeik fejlesztését. Lehetőséget kaptak arra is, hogy megválasszák, kivel lakjanak együtt, de ez nem minden esetben valósult meg teljesen, itt több szempontot figyelembe vettek a dolgozók.

Külső körülmények, mint hátráltató tényezők

A folyamatot azonban jelentősen lassították a COVID-19-járvány és a szomszédos országot ért helyzet okozta külső körülmények, valamint a bútorbeszerzés elnyúló folyamata, melyek ténylegesen késleltették a kiköltözést. Tehát hiába kezdődött el a kiváltás tervezése 2017-ben, az ünnepélyes házátadásra 2022-ben került sor, de a tényleges kiköltözés 2023-ban valósult meg, amely a hosszú, több éves várakozást követően, az engedély megszerzése után szinte egyik napról a másikra zajlott le. A kiköltözés tehát nagyon gyorsan valósult meg, ami nagy, intenzív munkát és terhet rótt a dolgozókra.

“Az enyimeknek, bocsánat, hogy így fejezem ki magam, én azt mondtam, hogy most egy utazáson fogtok részt venni. Kezdődik mondom, hogy most itt vagyunk és akkor egy utazás, kirándulás, és akkor ők ezt tényleg úgy fogták fel, mert ugye kirándulás előtt hányszor pakoltunk. Na akkor pakold be a fürdőruhád, pakold be a ruhád most akkor mit fogsz hozni magaddal, valami itthon ne maradjon meg a strandpapucs és akkor ők előbb így éltek meg és akkor utána mikor kimentem este, kiköltöztek, na mondom, akkor most ide tessenek figyelni most itt fogunk most már lakni. Szóval felkészítettük őket tudták, hogy na most már, csak nekik is olyan furcsa volt” (dolgozó)

A kiváltás a dolgozók és a lakók megítélése szerint

A dolgozók többnyire pozitívan látják a kiköltözés élményét, jellemzően pozitív változásként éltek meg az új helyzetet, mivel kevesebb lakóval kellett foglalkozniuk. Ugyanakkor voltak, akik nehezményezték az új struktúrát, leginkább azt, hogy egyedül dolgoznak többnyire a TL-ben, amely nagyobb felelősséget, döntési teret ad számukra, amelyet többen nehezebben élnek meg, hiszen a korábbi intézményi működésben ők egy kollektívában, a nagyintézmény épületében szorosabban, többekkel együtt dolgoztak, s a felelősség sem egyedül az övék volt.

A lakók többsége pozitívan értékelte az új környezetet, melyet csendesebbnek és barátságosabbnak érezték. Az új házak számukra otthonosak, sokkal jobb lakhatási körülményeket biztosít, mint az intézményes környezet, vagy akár mint a településen található házak többsége, ugyanakkor a napközbeni visszatérés az intézménybe továbbra is napi szinten korlátozza az önálló élet lehetőségét, s visszahelyezi őket egy intézményes közegbe. A lakók egy kis részének sikerült kapcsolatot kialakítani

a helyi közösséggel. Az intézménybe való napi visszatérés azonban jelentős akadályt jelent a helyi közösségben való részvétel megerősítésében is.

A kiváltási folyamat tehát formálisan teljes volt, azonban azáltal, hogy a szolgáltató központ, illetve a támogatott lakhatás köré épülő szolgáltatási gyűű elemei mind a nagyintézmény köré összpontosulnak továbbra is mindkét településen, a gyakorlatban azt eredményezi, hogy a nagyintézményi működés tovább él a TL házak kialakítását követően is.

A kiváltott intézményi struktúra továbbörökítése

Sárgán az intézményi férőhelykiváltás szakmai-módszertani támogatása keretében a dolgozók képzésekben részesültek. Az interjúk tapasztalata azt mutatja, hogy a szakemberek többé-kevésbé tisztában vannak a kiváltás alapvető célkitűzéseivel. A képzésük azonban jóval a kiköltözés előtt történt, így mire az évekkel később megvalósult, a tanultak bizonyos részeire, az interjúk tapasztalata alapján, már nem emlékeztek.

A munkavégzés formájának (nem) változása

A munkatársak többsége már régóta az intézetben dolgozott ezt megelőzően is, így, elmondásuk szerint, meglehetősen nehéz számukra összeegyeztetni az intézményes és a kiváltás mögött meghúzódó szemléletmódokat, amik jellemzően tökéletes ellentétei egymásnak. Ez gyakran azt eredményezi, hogy míg elméletben tisztában vannak azzal, hogy mi lenne kívánatos, hogyan kellene működnie a támogatott lakhatásoknak, a gyakorlatban sok esetben visszajönnek a már jól ismert, évtizedek óta alkalmazott működésmódok, valamint mindezt a kapacitásbeli problémák is nehezítik. A kiváltást követően a terápiás munkatárssnak és több gondozónak sem változott a munkája, és a munkavégzésük helye sem, helyileg ugyanúgy az intézményben maradtak, csak a munkakörük megnevezése lett más. Ugyanakkor a kiváltás és a fenntartóváltás következtében a dolgozók munkakörülményei, a dolgozókkal szemben állított elvárások folyamatosan változnak.

Többségük továbbra is intézményes keretek között gondolkozik, s természetesnek veszik azt, hogy az intézet van, és biztos háttérrel nyújt a működéshez. Vannak olyan kollégák, akik gondolkoznak azon, reflektálnak arra, hogyan lehetne jobban megvalósítani a kiváltás célkitűzéseit, de bennük sem merül fel az, hogy a legfőbb akadály épp a kiváltott intézmény fenntartása. Bár arról az intézmény vezetője is úgy nyilatkozott, hogy szakmailag kívánatos lenne, ha például a település központjában lennének a kapcsolódó szolgáltatások, de elmondása szerint erre nem volt ráhatása a tervezéskor, így jelenleg ez

a korábbi rossz pályázati konstrukcióból eredő sajátosságként él tovább ez a szolgáltatásszervezési mód.

A szolgáltatóközpont nagyintézményi működése

A nagyintézmény továbbra is szolgáltató központként, a korábbi működési mechanizmusokhoz hasonlóan működik, és a TL házak lakói is jellemzően zártan, intézményes keretek között, konkrétan a nagyintézmények területén töltik a hétköznapiak aktív részét.

Az intézményi férőhelykiváltás hazai pályázati konstrukciója lehetővé tette, hogy a kiváltásra vonatkozó szakmai tervben megőrizték a korábbi nagyintézmény fejlesztő, foglalkoztató, valamint étkeztetési funkcióját, és ezen intézmény esetében, a településen hiányzó szolgáltatások pótlására ne a településbe integrált módon alakítsák ki a szolgáltatási gyűrű egyes elemeit.

A dolgozók többsége szerint ez pozitív, ez segíti a TL házak működését is, biztonságban érzik magukat a lakók, sőt mi több, a dolgozók is. Ráadásul használni tudják továbbra is az intézményi infrastruktúrát. Egyedül egy vezető beosztású kolléga fogalmazta meg azt negatívumként, hogy így a lakók településen történő integrációja sérül, s reflektált arra is, hogy bár személyközpontú ellátást igyekeztek már az intézetben is megvalósítani, de még a dolgozóknak ebben fejlődni kell a TL-ekben is.

„Az, hogy van egy anyaintézmény, azért az szerintem nagyban segíti a munkát, hogy egy ekkora intézményi háttere van. (...) Tehát abból a szempontból is akár, hogy a szabadság kiadása az alacsony dolgozói létszám miatt nem egyszerű, és akkor bátran megy helyettesítő ember például. (...) Itt van az intézmény, a TL mellett, inkább egy olyan biztonságos hátteret ad, hogyha valaki számára nem megfelelő a TL, és úgy adódik, hogy vissza kell csinálni, vagy cserélni kell, olyan kerüljön ki, aki számára megfelelő. (...) Na, emiatt fontos az, hogy valami intézmény legyen a TL-lel együtt.” (Dolgozó)

A dolgozók egyetértenek abban is, hogy a teljes kiváltás, ami szerintük a Sárga intézményben történt, szakmailag nem volt megfelelő, hiszen, véleményük szerint, az idős és a magas támogatási szükségletű lakók számára a TL nem megfelelő ellátási forma. Ezek a lakók szerintük már nem igénylik a közösségi programokat, részvételt, ők már nem képesek az önálló életvitelre, napjuk nagy részében pihenésre van szükségük, ami jelenleg, a TL házakban nem megoldható.

Az intézmény továbbélésére fontos érve az egyik vezető beosztású kollégának, hogy nincs pénzügyi keret arra, hogy a magas ellátási szükségletű lakókkal kint maradjanak napközben a dolgozók a

támogatott lakhatásban. Jelenleg minden lakónak kötelező egységesen bejönni az intézménybe, nincs differenciálás, senki sem önállósodhat.

„Én nem váltottam volna... ha van beleszólásom, akkor nem lett volna teljes kiváltás. Hiszen láttam az ellátottaknak... nyilván mindenkinek joga van támogatott lakhatásban élni, de a mostani pénzügyi feltételek nem engedhetik azt, hogy én minden házban kint hagyjak nappalra egy embert, hogy a 92 évesem, akar-e bejönni. Vagy valaki azt mondja, hogy szabadságon van, és egy hétig otthon lesz.. és mondjuk a komplex alapján teljes felügyeletet igényel, ügyeletet biztosítani kell, hogy én most felügyeletet biztosítsak. Aki azt mondta, hogy látta a házakat, de ő úgy döntött volna, hogy itt szeretné leélni az életét, én hagytam volna. Meg neki, az amit szeretne... mert itt a választási lehetőség nem volt. (...) Tehát itt a teljes kiváltásnál nem volt lehetőség, nem dönthetett arról, hogy megy vagy marad. (...) Ezért is döntöttünk úgy, az épület hasznosításakor, hogy idősotthont hozunk létre, hogy aki szeretne, az vissza tudjon jönni. (...) Részben jobb lenne, ha a településbe integráltan lenne, mert hogy jobban elválnának, ez a munkahely. Biztosan jobb lenne, mert akkor jobban lehetne a településen mozognunk, mert itt kint vagyunk. Ahhoz, hogy bevigyük őket, minimum autóval kell közlekednünk, másképp nem igazán tudunk. (...)Viszont itt pedig biztonság van. Én azt látom, hogy szeretnek ide visszajönni, mert itt vannak a megszokott dolgok még. Itt ülnek le... valaki a hintán ül minden délután, van, aki a másik oldalon, tehát ez is, az is benne van. Ez nagy hátrány, hogy ilyen messze vagyunk a településtől. (Dolgozó)

Jövőbeni szakmai tervek között szerepel a nagyintézmény idősotthonná alakítása, ahova visszaköltözhetnek majd azok a lakók⁴⁷, akiknek az ellátását ilyen működési feltételek között nem tudják megoldani a TL-ben.

A Lila nagy intézmény működése és hatása a kiváltás folyamatára

Lila településen a nagylétszámú bentlakásos intézmény nem lett bevonva a kiváltásba, ugyanakkor a jelenlegi működése, ami szorosan összefonódik a településen létrejött TL házak működésével (a fenntartójuk is azonos), sok-sok aggályt felvet.

⁴⁷ Fenntartói jegyzet: Csak azok a személyek, akik arra az ellátási formára jogosultak és azt választják.

A szomszéd nagyintézményben jelenlevő bántalmazások

2024-ben és 2025-ben is megjelent a médiában egy-egy olyan fizikai, illetve szexuális bántalmazást érintő híradás, amiket a Lila nagyintézményben⁴⁸ dolgozó munkatársak nyilvánossághoz való fordulása révén láttak napvilágot. A hírek nyilvánosságra hozatalát követően az ügyben több vizsgálat is indult, illetve rendőrségi nyomozások, és ombudsmani vizsgálat is folyamatban van.

A TL házak lakóit minden hétköznapi napra szállítják a Lila nagyintézmény egyik oldalsó épületrészeiben kialakított nappali ellátásba, vagyis ilyenkor ők is ennek a nagylétszámú intézmény területén tartózkodnak, többnyire egy külön épületszárnyban, valamint a közös udvaron. Mindezt szintén az SZGYF-EFOP szakmailag hibás pályázati konstrukciója eredményezte. A lakók ott töltik hétköznapijait, rendszeresen járnak be hozzájuk az intézet dolgozói és lakói, és ők is találkoznak az intézetben élő személyekkel például az udvaron, ami az intézményes környezetet tovább erősíti. Az általunk megkérdezett lakók nem mondtak negatív dolgokat a Lila nagyintézményről, ugyanakkor a dolgozók elmesélése alapján úgy tűnik, hogy az intézmény egy részében sokkal rosszabb körülmények között élnek, mint ami az elmondásukból kitűnne.

A Lila nagyintézménnyel való kapcsolódás

2024 nyarán kutatásunk keretei között egy hétköznapi napközben az intézet vezetői megmutatták nekünk a nagylétszámú intézménynek azt a részét, ahol a TL házakban élő személyek nappali ellátása működik⁴⁹, de ekkor ebben az épületrészben nem volt senki.⁵⁰ A nagyintézmény többi részében nem jártunk.

„Aztán a Lila nappali foglalkoztatás épületeit látogattuk meg. Valóban egy hosszú erdős részen kellett menni, és a nagyintézmény szélén, a kapuhoz közel van ez a felújított épületrész. Amit egyébként színesre festettek, több fali grafika, színes ábrázolás megjelent, látszott, hogy kreatív dolgot szerettek

⁴⁸ Kutatói jegyzet: Jelen kutatás keretei között a Lila nagyintézményt közvetlenül nem vizsgáltuk (hiszen nem vett részt a kiváltásban), ugyanakkor közvetett információink vannak a működéséről (a dolgozókkal és a helyi lakosokkal készített interjúkban rendszeresen említésre került, megjelentek információk erről az intézményről), és az intézmény egy oldalsó épületágában is jártunk, mivel a Lila településen működő TL házak szorosan összefonódnak az ottani nagylétszámú intézmény működésével, és a fenntartójuk is ugyanaz.

⁴⁹ Fenntartói jegyzet: Ez SzGYF-EFOP köztetés, ebből a helyzetből hozták ki a lehetséges maximumot. Ha nem így történt volna, akkor tényleg működne az ajtó is, mivel az akadálymentességet a pályázatban „elintézték” a főbejárati rámpával. Ugyanakkor az IH még abba is „belekötött”, hogy miért kellett azt kialakítani még egyszer, amikor az adott volt.

⁵⁰ Kutatói jegyzet: A látogatásunk miatt a TL-házakban maradtak a lakók.

volna kihozni az épületrészből, ennek valóban foglalkoztató hangulata volt, nagyon klasszik magyar stílusban. Kézműveskedéshez asztalok, székek, eszközök, a falakon korábbi alkotások voltak. A helyiségek kapcsán rákérdeztünk, hogy a két foglalkoztató helyiségen túl hol szoktak ebédelni a lakók, és azt a választ kaptuk, hogy ott, de ezt nagyon csendesen mondták, és láthatóan semmi hely nem volt arra, hogy itt 22 ember ebédelni tudjon.” (Részlet egy kutatási terepnaplóból)

„Mint kiderül csak az üres nappali intézményt nézzük meg az egész főnökséggel, a nagyintézményi részbe nem visznek át minket, úgy tűnik félnek attól, hogy meglátjuk, milyen állapotok uralkodnak ott, hiszen dolgozói elmondások szerint is a régi gödi intézményhez hasonló az intézet, és egy minisztériumi forrás szerint is embertelen körülmények voltak ott néhány éve. Érdeemes lenne hivatalos keretek között a közeljövőben bejárni a nagyintézményt. A nappali intézmény a nagyintézmény egyik épületrészből lett kialakítva, van kapcsolat köztük, bár ezzel kapcsolatban nagyon szűkszavú a főnökség, nem nagyon akarnak erről beszélni. Annyi kiderül, hogy átjárhatnak ide az intézetből lakók, szerelmi szálak is szövődnek, van valami ajtó is, ami oda vezet, de nagyon rövid és hiányos információkat kapunk csak. Van a nappali intézményben, amit így kiürítve bejárunk, többfunkciós helység, egy megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató cég szövődéje, lehet szőnyeget szőni, van közösségi helység. Van pihenő szoba két ágygal, ha valaki leheveredne. Van egy irodaszerű, konyhaszerű helység is zárt gyógyszeres szekrénnel.” (részlet egy terepnaplóból)

A Lila nagyintézmény lakói

A dolgozókkal való beszélgetések alapján világossá vált számunkra, hogy a Lila nagyintézményben sok, magas támogatási szükségletű lakó él, akik jobban ki vannak szolgáltatva a dolgozóknak, mint a TL házakban lakó érintettek. A dolgozók elmondása szerint a településen azért vannak előítéletek a fogyatékosággal élő személyekkel kapcsolatban, és azért fogadták nehezebben a TL házakba költözőket is Lilán, mert a nagy létszámú intézményben lakók nagyon rossz állapotban vannak, és van, hogy ijesztőek, félelmetesek a településen élők számára. Ez a fajta előítélet a dolgozókra is kisugárzik, sokan a helyi lakosok közül nem értik, hogyan tudnak itt dolgozni.

„Teljesen más volt nekem a kettő, mert a Lilán élők több gondozásra szorulnak, mint ők, a Sárgán élők. A Sárgák önállóak, kielégítik a saját szükségleteiket”. (Dolgozó)

„Mert volt már olyan, hogy bent lakó kiszökött, a pelenka itt lent, a nyála ott kint, és ez a lakosoknak olyan visszataszító volt. Félték tőlük.” (Dolgozó)

Mindez azt jelezheti, hogy a nagyintézményben élő lakók közül lehetnek olyanok, akik nagyon rossz körülmények között élhetnek. Ezt támasztja alá az egyik, jelenleg TL-ben dolgozó is, aki elmesélte, hogy nagyon rosszak voltak a munkakörülményei, bántalmazó környezet, kollégák vették őt körül, amikor még a Lila településen lévő nagy létszámú bentlakásos intézményben dolgozott. Ez, amikor a TL házba került, megszűnt. Mindez arra utal, hogy a 2024-ben kiszivárgott felvétel a lakót bántalmazó dolgozóról nem egyedi eset, rendszerszintű működési problémákat sejtet, hogy ilyen eset előfordulhat bármikor ebben az intézményben.

Minimális információk állnak tehát csak a rendelkezésünkre a Lila nagyintézmény működéséről, egyrészt mert az intézmény működése nem képezte kutatásunk tárgyát, másrészt mert az intézmény rendkívül zártan működik, s ténylegesen mi sem jutottunk be a lakókkal üzemelő intézménybe, csak a nappali ellátás üres tereit láttuk.

Emellett azt is feltételezhetjük, de erről is csak - néha egymásnak ellentmondó - részinformációink vannak (van, aki megpróbálja elrejteni, van, aki nyíltan beszél róla), hogy a településre költöztetett TL házak lakói hétköznaponként folyamatos kapcsolatban vannak a nagyintézmény dolgozóival és lakóival, vagyis egy feltételezhetően rosszul működő intézményes környezetbe kerülnek vissza nap mint nap.

„Az intézményvezető [nagy intézményé] napi szinten bejár hozzánk. Megérkezik, bejön, beszélget a gyerkőcökkel. Aki az egészségügyi feladatokat látja el [a nagy intézményben], gyakran lejön hozzánk, bármiben tudjuk a segítségét kérni. Van egy-két ottani gondozónő, aki bejár. Vagy a postás néni, behozza a levelet. Szeretik nagyon. Fagyis nénit szeretik, ő is be szokott jönni hozzánk. Múltkor úgy volt fagyizás, hogy jött a nagyintézménybe a fagyiskocsi, és akkor mi is mentünk.” (dolgozó)

Az egyik Lila TL házban dolgozó szerint azonban (a Sárga település dolgozóihoz hasonlóan) inkább pozitív, hogy szoros kapcsolatuk van a nagyintézménnyel, így a lakói is egy nagyobb közösség részei lehetnek, ami biztonságot ad mind a lakók, mind a dolgozók számára, és egyszerűbb, kényelmesebb így az élet, hiszen ha valamiből hiányuk van, akkor kapnak az intézményiből.

„Olyan szempontból le tudunk választódni róla, hogy hátul hiába van egy folyosó, de egy ajtóval el van zárva. Egy épületben van, az A épület meghosszabbított része. Igazából én hátrányát nem éreztem. Sőt, főleg az elején, de akár most is, inkább az előnyünkre vált. Hiszen ha valamiből hiány volt, akkor segítenek. Az ottani intézményvezetővel is jó a kapcsolatunk, segítőkészek. (...) Nem tudom, meg... meg

egy nagyobb közösség. Van, aki ismeri is ott a többieket. Mert itt azért voltak átjárások az elmúlt évek során, ki itt volt, ki ott volt. (...) Én nem gondolnám, hogy ez negatív irányban hat. De lehet azt mondani, hogy mégiscsak egy másik nagy intézmény udvarán van. Akik bentlakásban élnek, ez meg támogatott lakhatás. Nyilvánvalóan, ha nagyon bele akarnánk menni, akkor szakmailag lehet, hogy picit bele lehetne kötni. A mi esetünkben nem érzem ennek hátrányát. Több előnye van, mint hátránya. A biztonságérzet, akár kollégáknak is jobb. Szakmailag lehet, hogy bele lehet kötni, de nem érzem hátrányát.” (dolgozó)

A TL házak működése

2023 őszén költöztek be a lakók a házakba, így kutatásunk idején még kialakulóban van a TL-ek működése, a lakóközösségek kialakulása, az együttélési szabályok tanulása. Jelenleg a házon belüli önállósodása, erre irányuló egyéni fejlesztése zajlik a lakóknak.

Sárgán és Lilán a szolgáltató központok tehát a mindentől elzárt nagylétszámú intézményekben vannak a települések külterületén, ahova minden lakót hétköznaponként visznek intézményes busszal, és a magas támogatási szükségletű lakókat terveik szerint visszaköltöztetik majd a kiváltott nagy intézménybe⁵¹.

Egy-egy TL házban állandó dolgozói jelenlét mellett 12 különböző nemű, korú és állapotú lakó lakik kétágyas szobákban. A párok egy szobában lakhatnak, s a dolgozók elmondása szerint elsődlegesen a lakók dönthettek arról, hogy kivel szeretnének egy szobában lakni.

⁵¹ A magas támogatási szükségletű személyek támogatott lakhatásban élése nagyobb költségekkel és több munkaerő igénybevételevel jár, mint egy alacsonyabb támogatási szükségletű személyé, amelyet a jelenlegi támogatott lakhatási finanszírozási konstrukcióban nagyon nehéz megoldania a fenntartónak.

Kép 3 Az egyik TL ház bejárata, környezete és utcaképe Sárospatakon

A TL-ben a lakók és a dolgozók szerint a legfontosabb változás jelenleg, hogy kisebb, családisabb és jobb minőségű lakókörnyezetben élnek, ahol kevesebb lakó (84 helyett 12) és dolgozó van (többnyire csak egy dolgozó), mint az intézményben.

„Én is jobban szeretek kint lenni a kicsi házban, mert ott 12-en vagyunk, itt 80-an voltunk. Csendesebb meg nyugodtabb is, segíték mosogatni, tányért, ruhát kimosni, úgyhogy én mindenben részt veszek.”
(Lakó)

TL házakba költözés hatása az egyéni életútra

A TL házba költözés pozitív változást hozott a lakók életébe. Sokan büszkék arra, hogy a házimunkákban aktívan részt vehetnek, például főzésben vagy takarításban, amelyre az intézeti környezetben korábban nem volt lehetőségük. Bár a kiváltást a legtöbben kellemes eseményként élték meg, jellemzően a lakók elmesélése szerint nem jelentett számukra jelentős fordulóponzt életükben.

Összességében megállapítható, hogy a lakók egy jelentős részének van tapasztalata már az intézeti lét előtti időszakból az önálló életvitelről, amit többen hangoztattak, hogy most is tudnák, szeretnék gyakorolni, de az intézetben eltöltött hosszú időszak alatt erre nem volt lehetőségük, hospitalizálódtak az intézményi működéshez. Most a TL házakban vannak lehetőségeik, de elbeszéléseik alapján továbbra is elsődlegesen a dolgozó az, aki irányít, dönt, csinál, ők jellemzően csak segíthetnek neki (pl. főzés). Legtöbbjük számára nem a kiváltás az igazán meghatározó életesemény tehát, hanem az intézetbe költözés, ennek jellemzően mindenki elmondja a napra pontos dátumát. A kiváltás is megjelenik az elbeszélésükben, de nem mint egy nagyon fontos változás, ami átalakította az életüket, hanem csak mint egy kellemes, pozitív esemény, ami jobbá tette az életüket⁵².

Az egyéni élettörténetekből kitűnik, hogy a bentlakók között sokan érzik a nagyobb szabadság és az önállóság hiányát. Egyesek szeretnék visszatérni szülővárosukba vagy önállóbban élni, míg mások elfogadták és megszokták az intézményi és a TL által biztosított környezetet. Az emberi kapcsolatok keresése, a múltból származó emlékek és az intézményhez való kötődés egyaránt fontos részei a mindennapjaiknak. A lakók életét még mindig meghatározza az intézményi rendszer keretei között való lét.

Önálló életvitel, önrendelkezés jellemzői

Lakók-dolgozók viszonya

A lakók jellemzően a nagy bentlakásos intézményekben egyfajta "vegyes" pozícióban vannak, amelyet sokszor a gyermeki gondoskodás jellemez. A korábbi nagyintézményi környezetben hozzászoktak ahhoz, hogy nem végeznek házimunkát, nem főznek, mosnak, takarítanak maguknak, nem kell bevásárolniuk, nem kell kijárniuk a településre, nem kell döntéseket hozniuk, hiszen mások megteszik

⁵² Kutatói jegyzet: Az interjúalanyainkat a lakók közül ugyan mi választottuk ki és kértük fel a beszélgetésre, de csak a fókuszcsoportos beszélgetés résztvevői közül választhattunk. Az interjúk ideje alatt csak az interjúalanyok és a kutatók tartózkodtak az adott helyiségben, ugyanakkor a TL házakban minden esetben a szakmai vezető kíséretében voltunk. Ez bizonyos szempontból óriási segítség volt számunkra, hiszen a terepkutatás szinte minden elemét megszervezték számunkra, ugyanakkor a minta egyfajta torzulását is eredményezhette, hiszen a mi kéréseinket követően a vizsgált intézmény szereplői döntöttek arról, hogy kivel interjúzzunk, mikor és melyik TL házba, intézménybe menjünk (pl. mi szerettünk volna Lila településen a még működő nagyintézménybe is bejutni, oda azonban végül nem engedtek be minket), amivel tisztában kell lennünk a kutatási anyag feldolgozásánál. Mindez egyfajta intézményes működésmódot is jelezhet, bizonyos értelemben egyfajta állandó felügyeletet kaptunk, másrészt viszont kedves, a végletekig segítők, vendégszerető attitűddel fordult hozzánk a TL házak vezetője.

ezt helyettük. Mindezt azonban, ha akarnák, se tehetnék meg többnyire az intézményes keretek között. Az intézetben eltöltött évek alatt tehát hospitalizálódtak az intézményi rendszerhez.

Csoportos működési jelleg

Két gyakorlati példa a jelenlegi működésből, ami jól szemlélteti, hogy mennyire nehéz és összetett ez a folyamat, s hogy mennyire sok múlik a dolgozók szemléletmódján és hozzáállásán az önállóság támogatásakor. A Lila támogatott lakhatásban a dolgozók számára fontos volt, hogy a lakók mozogjanak, ezért rendszeresen viszik ki őket sétálni a településre. Eleinte a lakók nem voltak lelkesek, de aztán egyre inkább megszerették a sétálást. Ezáltal ráadásul jobban láthatóvá válhatnak a településen is a lakók, s kapcsolatba kerülhetnek helyi lakosokkal is akár. Ezzel szemben a Sárga támogatott lakhatásokban a dolgozók számára nem volt prioritás, hogy a lakók a településen sétáljanak, így ott jellemzően szinte egyáltalán nem jelennek meg a településen, s ha igényük is lenne arra, hogy pl. hétvégén kijárjanak a településre, ez egyelőre nem jutott el a dolgozókhoz igényként, s nem valósult meg.

„Mi nem tudunk kimenni, sajnos Józsi bácsi is így járt a lábával, van egy másik kerekesszékes, botos, meg a másik mama is” (Lakó)

A másik példa az intézménybe való visszajárás. A dolgozók elmondása szerint nem merült fel még soha a lakók részéről igényként, hogy ne jöjjenek be reggel az intézetbe. Interjúk tapasztalata azt mutatja, hogy mindez abból eredhet, hogy fel sem merült a lakókban lehetőségként az, hogy ezt megtehetnék, hiszen kötelező az intézetbe menni, csoportosan.

A túlgondoskodás megjelenési formái

A dolgozók a kutatás során említették a túlgondoskodást, mint az iskolapéldáját annak, hogy mi az az intézményes működés, ami önkéntelenül is meghatározó eleme volt a munkájuknak, s amin majd változtatniuk kell a kiváltást követően. Ma már, elmondásuk szerint, képesek reflektálni bizonyos esetekben arra, hogy az intézetben jelentősen túlgondoskodtak a lakókról, ugyanakkor megfigyelésünk szerint arra még mindig nem látnak rá teljesen, hogy a kiváltással a túlgondoskodás nem szűnt meg, jelenleg is több esetben ez a jellemző. Ennek nyilvánvalóan vannak pozitív elemei is, hiszen az interjúk tapasztalata szerint többnyire szoros, szeretetteljes kapcsolat van a dolgozók és a lakók között, ugyanakkor sok esetben komoly akadálya lehet annak, hogy a lakók önállósodni tudjanak, hogy az önrendelkezésük megerősödjön. Az interjúk tapasztalata szerint azzal sincsenek teljes

mértékben tisztában a dolgozók, hogy az intézményhez nemcsak a lakók, hanem ők maguk is hospitalizálódtak, s ez elősegítheti a TL házakban is az intézményes mechanizmusok továbbélését. Az egyházi fenntartó részéről érkező, vagy újonnan alkalmazott munkatársak nem vettek részt korábban az intézményi férőhelykiváltást érintő képzéseken. Esetükben az tapasztalható, hogy ők kevésbé vannak tisztában a kiváltás alapvető céljaival és a támogatott lakhatások módszertanával, szellemiségével.

„Nem egyházi fenntartású TL-t még nem láttam. De azt gondolom, és ez lehet, hogy elfogultság is, 13 éve dolgozom itt. Azt gondolom, hogy az egyház mindig úttörő volt valamilyen szinten.” (Dolgozó)

Az egyik vezető beosztásban dolgozó munkatárs megfogalmazza a vele készített interjúban, hogy ahhoz, hogy a TL házakban az egyéni szükségleteket figyelembe tudják venni, hogy megfelelő egyéni figyelmet és differenciálást kapjanak a lakók, ahhoz minden házba plusz egy fő dolgozó kellene még. Ezt azonban nem tudják finanszírozni, ugyanis a jelenlegi működésmódok, költségvetési keretek nem teszik ezt lehetővé.

„Minden házban plusz egy fő, aki olyan személy lenne, aki tudná ezt koordinálni, vagy segíthetné őket kísérni.” (Dolgozó)

A jelenlegi fenntartó kezdeményezésére a kiváltás folyamatát követően szupervizor segíti a dolgozók munkáját (aki a Sárga és Lila településen lévő TL házakban dolgozókkal is dolgozik). Ennek köszönhetően a munkatársak kompetenciafejlesztése, együttműködésének fejlesztésére jelenleg nagy hangsúly helyeződik. Feladata, hogy segítse a TL-ben dolgozókat az átmenetben, problémáikban, de mindezt annak érdekében, hogy az ott élők életminősége javuljon, azonban az ő narratívájában sem jelenik meg ezt akadályozó tényezőként a jelenlegi intézményes jegyek továbbélése.

A túlgondozás kezelése

Egy vezető beosztású dolgozó a Sárgán és Lilán működő TL házak pozitív mintájául egy szintén az egyház fenntartásában lévő magas ellátási szükségletű lakókkal rendelkező TL-t említ, ami egy másik megyében működik. Negatív példának egy állami fenntartású TL házat mond, ahol a házak és a szolgáltató központok gyakorlatilag egymás mellett találhatóak a település szélén. Van olyan dolgozó, aki el tudja képzelni, hogy lesz majd néhány év múlva olyan TL ház, ahol nincs 0-24 órás ügyelet, csak jelzőrendszer, de ehhez több dolgozó kellene, aki figyelembe tudja venni a lakók egyéni szükségleteit, aki tudja támogatni őket abban, hogy eljuthassanak odáig, hogy akár egyedül, a dolgozók közvetlen

jelenléte nélkül éljenek. Vagyis lépésről-lépésre látja megvalósíthatónak az intézményes működésmód leépítését.

„Egy idő után igen. Igen, ha olyan szintre...kell egy idő, ha megvan a napi ritmus. El tudom képzelni, de pár év múlva... hogy hozzunk létre egy olyan házat, ahol jelzőrendszer van, és szól, ha bármi baj van. Most még szerintem ők sem mernék. Ahogy beszélgetünk, ők sem mernék. (...) Még több ember, aki kíséri őket, és a lehetőségeket megmutatja. Mert most 12 emberre, bárhová nehéz kimozdulni, mert nem egyforma képességű lakók vannak. Valahol kötve vannak... Ehhez jóval több ember kellene, aki biztosítja számukra azt a továbblépést. Erre nincs ember. (...) Itt a nappaliban van 60 emberre 4 dolgozó, és reggel hattól este hatig, a másik 8tól 4-ig. A mostani normatíva, és a bevételünk többet nem bír el. Nem tudunk olyan embert behozni, aki alkalmas lenne ezekre a feladatokra, olyan ember már nincs. (Dolgozó)

Van olyan dolgozó, aki beszél arról, hogyan lehetne egy jól működő támogatott lakhatást létrehozni, de egyelőre épp az intézményes keretek és működésmódok fenntartása az, amik akadályozzák ezt, s amik nem teszik lehetővé egy jobban működő támogatott lakhatás létrehozását.

A házimunkával való viszony alakulása

A másik nagy változás, hogy a lakók részt vesznek a házimunkában, tulajdonképpen ez az, amiben elkezdtek önállósodni, fejlődni, ahol a leginkább változtatni tudtak az intézményes működésmódokon.

„Igyekszünk a képességeket, készségeket fejleszteni, hogy önmaguk környezetét el tudják látni.” (Dolgozó)

A lakók többsége elkezdett részt venni a házimunkában, s önmaguk ellátását is egyéni képességeik szerint, differenciált támogatás mellett egyre inkább ők maguk végzik. Az interjúk alapján úgy tűnik, ebben a dolgozók is partnerek, hogy minél nagyobb mértékben és önállóbban végezhessek mindezt.

„Mostan süttöttünk palacsintát, megettük, nővérke néni mondta, hogy segítsünk be neki, süttöttünk palacsintát, akkor pudingot is csináltunk. Ő sütötte nekünk, de mi segítettünk beletenni a tojást. Csak féltünk, hogy a gáz rész felcsap, ő megsütötte nekünk, mi meg néztük, hogy süti a palacsintát. Segítettem mosogatni, mindent megcsináltunk, kapálunk gereblyével, amit kell, a wc-t megcsinálom.” (Lakó)

A dolgozók többsége úgy tűnik⁵³, hogy egyelőre a házimunka minél önállóbb elvégzésében, önmaguk és környezetük karban tartásában látja a támogatott lakhatás lényegét, s ebben igyekeznek is támogatni a lakókat. A dolgozók részéről azonban egyfajta elvárás is a TL házban az állandó rendrakás és takarítás, míg otthon mindenki maga döntheti el, mikor és hogyan takarít vagy rak rendet, nem mások döntenek helyette erről. Sok olyan lakó van, aki kifejezetten szereti a házimunkát, hogy önállóan képes megcsinálni olyan dolgokat, amiket eddig nem, mások számára ugyanakkor nehézséget okoz, hogy miért kell most neki megcsinálni azt, amit az intézetben más megcsinált helyettük.

„Akkor edényt mostunk mindent takarítunk, ha azt mondják be kell menni, mert én vagyok ki van írva, hogy Xné el kell mosni az edényt elmosom meg minden.” (Lakó)

„Nekünk nincsen, mert a nővérek úgy alakítják, hogy mind a 12 ember kiveszi a részét.” (Lakó)

A házimunka megszervezése bizonyos házakban központilag, a dolgozó irányításával történik, míg más helyeken az egyéni igényeket, preferenciákat is figyelembe véve a lakókkal közösen zajlik. Mindez azt jelzi, hogy egy TL ház működését a lakók önállósodását, önrendelkezésének erősödését jelentősen befolyásolja az, hogy milyen a lakókkal lévő dolgozók szemléletmódja. Van olyan vezető beosztású dolgozó, aki szerint a régóta az intézetben dolgozók nehezebben engedik a lakókat önállósodni, mert jobban féltik őket, hozzászórtak már az intézetben a túlgondoskodáshoz, hogy mindent megcsináltak helyettük.

„Csak az nekik a nehéz, hogy merjék rábízni a feladatot, mert tartanak tőle, hogy mi lesz ha... és a maguk felelősségét látják. Sokkal könnyebb azoknak a dolgozóknak ezt megtenni, akik újonnan jöttek, az újak törekszenek rá nagyon. (...) Nehéz nekik ez az átállás, mikor tízen-, huszon-éve csináltak valamit. Nem könnyű nekik ez az átállás. Pedig képzésben vettek részt, de nem az a gyakorlatban, mint amikor ott elmondták. De csinálják. (...)Egy bentlakásos intézménynél nyilván van egy házirend, vannak szabályok. Aki valaki 10-15 évig adott munkakörben dolgozik, megszokja ezt valahogy. Itt a TL-ben van egy együttműködési szabály, ami rugalmas, ami azért rugalmasabb, aki most csatlakozik be, azt elfogadja, neki nincs az a merevség, ami a korábbi tapasztalathoz fűződik.” (Dolgozó)

⁵³ A támogatott lakhatás napi működésére nem láttunk rá ténylegesen a terepkutatás alatt, csak az intézményi dolgozók és lakók narratívája alapján tudunk erre következtetni.

„Mitől másabb mondjuk, mint a bentlakás? Nyilvánvalóan az, hogy mindenki a maga képességei szerint... élhetőbb környezet van, nagyobb magánéleti lehetőséggel, ketten vannak egy szobában, párok is lehetnek. Van, aki egy pár... magánéletük lehet. Több lehetőség van arra, hogy a hobbijával foglalkozzon, a szabadidős lehetősége is nem annyira kötött, mint az intézményesített rendszeren belül. (...) A magánszféra sokkal jobban biztosított. Nyugalomra, csendre, bármire sokkal nagyobb lehetőség van.” (Dolgozó)

Saját pénzkezelési lehetőségek

A lakók – akárcsak a kiváltás előtt az intézményben - havi 5700 forint úgynevezett “zsebpénzt”⁵⁴. Ez az összeg tökéletesen jelzi, hogy egyelőre nem változott jelentősen a kiszolgáltatott, egyenlőtlen, gyermeki pozíciójuk. Mindennapos bevásárlásra nincs szükségük, hiszen alapellátmányt kapnak az intézményből. Jellemzően vásárolni szervezeten, több lakó és egy dolgozó közösen, az intézményi busszal mennek a dolgozók által kijelölt időpontban. A dolgozók írják össze a bevásárló listát, de a lakók dönthetik el, hogy ők mire szeretnék költeni a saját kevés pénzüket.

„Igen, elmentünk az abc-be. Csak drágaság van. Ami fel volt iratva azt mindet mi vettük, G. fizette.” (Lakó)

Magánszféra jellemzése

A dolgozók szerint a lakóknak a TL-ben van privát szférájuk, s vannak kérdések, amikről ők dönthetnek (például, hogy mit nézzenek a tévében). Az egyik lakó szerint azonban erről az ő házukban a dolgozó dönt. A lakók bútorokat nem, csak személyes tárgyakat hozhattak a házba (a szigorú szabályozási keret miatt), viszont a személyes holmik léte, elrendezése minden lakónak a saját igénye szerint történt. Így vannak olyan szobák, amik tele vannak személyes tárgyakkal, fotókkal, plüssökkel, szőnyegekkel, van, akinek van laptopja, tévéje, hangfala is. A rosszabb állapotú lakóknak azonban sokszor nagyon személytelen, üres a szobájuk. Szekrénykulcsa viszont minden lakónak van, ahova az értékeesebb holmijaikat berakhatják és elzárhatják. A dolgozók elmondása szerint a lakók becsukhatják a szobaajtajukat, és a szekrényüket is kulccsal zárhatják, s a dolgozók kopognak, mielőtt belépnek egy

⁵⁴ Kutatói jegyzet: Ezt az összeget maguk a lakók hívják így, abból vásárolhatnak maguknak valamit, pont úgy, mint a kiváltást megelőzően az intézményben.

szobába. Mi azonban amikor a tl-ben jártunk, a résztvevői megfigyelés során némileg más tapasztaltunk.

„A dolgozó is mutogatja nekünk a házat, kopogás nélkül nyit be egy lakó szobájába, aki épp félmeztelen, vetkőzik. Mikor ott vagyunk, minden szoba ajtaja nyitva van. Idegenvezetőinkkel (a ház egyik lakójával) mindenhova betrappolunk kopogás nélkül, valahol még a szekrényt is kinyitja nekünk, úgy tűnik, túl sok magánélete nincs itt a lakóknak. A vezető végig velünk van, kísér, nem akar minket egyedül hagyni a tl házakban.” (Részlet a terepnaplóból)

A TL házakban a lakóknak bizonyos tekintetben nőtt a privát szférájuk, együtt lakhatnak a párjukkal, ketten laknak csak egy szobában, 12-en egy házban, és a lakók elmondása szerint is magukra csukhatják a szobájuk ajtaját. Az intim szféra korlátozására utal azonban, hogy mindent megmutatnak a lakók nekünk, a ruhásszekrényeiket is. Ráadásul mindig velük van egy dolgozó, aki bármikor bemehet a szobájukba, van, aki kopog, de van, aki nem. A lakóknak nincsen kulcsuk sem a szobájukhoz, sem a házhoz, nem ők határozzák meg, hogy mikor tartózkodhatnak a házban, s hogy mikor mit csinálhatnak a házban (napirend). A dolgozók osztják a gyógyszerert meghatározott időpontokban, több-kevesebb gyógyszerert mindenki szed.

„A tl házban az egyik látogatásunkkor Z. megölel, nekem ez teljesen rendben van, vissza is ölelem, de sajnos erőlyesen rászólnak, hogy engedje el a vendéget. Ezt utána hordozom magamban, én nem szerettem volna szólni, sem azt, hogy bárki szóljon helyettem.” (Részlet egy terepnaplóból)

Ez a terepnaplóból vett idézet is azt a képet erősíti bennünk, hogy a TL házban lakók továbbra is egyfajta gyermeki pozícióban vannak, nem ők a házigazdák, a gondozói pozícióban lévő dolgozók rájuk szólnak, ha valami olyat csinálnak, ami szerintük nem illendő.

„Tartottunk kisebb szünetet (a lakókkal tartott fókuszcsoporthoz beszélgetés alatt), ami alatt a tízórait elmentek átvinni, megenni az interjúalanyok. Ezekre a gondozónők kísérték őket. Látszott, hogy a napi merev rutinnak ez is ugyanúgy része, és ezekhez az étkezési időpontokhoz nagyon hozzászoktak, nehezen lehet eltérni ettől. Az egyik dolgozó meg is jegyezte, hogy most tízórai idő van, „csak tudunk ennyi szünetet tartani”. (Részlet egy terepnaplóból)

A TL együttélési szabályainak alkotásába sem szólhattak bele a lakók. Egyelőre úgy tűnik, hogy a dolgozók többsége (akik az intézményben is dolgoztak már), bár tisztában van azzal, mi lenne az ideális élet a TL-ben, ezt sok esetben még a gyakorlatban nem tudják megvalósítani.

Gondnokság

A kiváltásban érintett 84 lakó közül 3 fő nem állt gondnokság alatt, 38 fő cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alatt, míg 43 fő cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alatt állt (Szakmai Terv 2017). A kiváltással, a támogatott lakhatással nem változott a lakók státusza a gondnokság szempontjából.

A kutatásunkban azt találtuk, hogy a dolgozók és a lakók többsége szerint is a gondnokon keresztül történő ügyintézés lassú és nehézkes, s a lakók ritkán találkoznak csak a gondnokaikkal. Elmondásaik alapján úgy tűnik, hogy a gondnokok feladatainak egy részét a dolgozók végzik, és sokszor a döntések meghozatalába bevonják a lakókat is. Az egyik Lila településen dolgozó személy megemlíti azt is, hogy a gondnokság bizonyos szempontból akadályozza a TL lakók életét, s a dolgozók próbálják ebben a helyzetben segíteni őket.

„Itt mindenki gondnokság alatt áll, ráadásul hivatásos gondnok van mindenkinél. A lehetőségekhez képest támogatjuk őket. A lehetőségekhez képest azt veszi pl., amit szeretne. De vannak olyan dolgok, amikhez a gondnoka is szükséges. (...) Nyilván akkor lenne ez sokkal másabb, ha nem gondnokság alatt állna valaki. Ha szüksége van rá, akkor igen. De általában kérik is, van olyan téma, amit tőlem, férfitől, és van, hogy női témában a gondozóktól. Tanácsot adunk, de a döntés az övé, egészen addig, amíg nem egy gondnoki hatáskör. Ha valakinek kellett valami, akkor megbeszéltem a gondnokkal, hogy egy ilyen és ilyen telefont szeretne.” (Dolgozó)

Hétköznapiak, hétvégék

A TL házakban jelentősen eltérnek a hétköznapiak a hétvégektől. Hétfőtől péntekig minden lakónak nagyon szigorú és merev napirendje van, amitől senki nem térhet el. A hétköznapiak gyakorlatilag továbbra is ugyanúgy telnek, mintha a kiváltás meg sem történt volna, azt leszámítva, hogy délután 16.00-tól, munkaidejük befejeztével a lakók a házakban vannak, így az utána következő órákat és az éjszakát is ott töltik. Hétköznapi reggelenként beszállítják őket a nagy intézményben lévő nappali ellátásba (más közlekedési lehetőség nem elérhető a településen), majd délután hazamennek az intézeti buszokkal a településen lévő TL házakba. Bár a házakban nincs egységes ébresztő, mivel reggel

fél nyolcra be kell érni a lakóknak, s a busz meghatározott időre jön értük, ezért korán kell kelniük. A lakók és dolgozók elmondása szerint van, aki egyedül el tud készülni, míg van, akinek támogatásra van szüksége az öltöztetésben, ágyazásban, mosakodásban, így van, akinek kevesebb, van, akinek több időre van szüksége az elkészüléshez. Az intézeti busszal minden lakót beszállítanak Sárgán a Sárga, Lilán a Lila intézetbe, ahol mindenki a közös ebédlőben megreggelizik (az intézményi étkezőben), majd az intézet területén működő védett munkahelyen dolgoznak, vagy fejlesztő foglalkozáson vesznek részt. Emellett vannak egyéb szervezett, külön foglalkozások is számukra. Délelőtt tízórai is kapnak a lakók, délután uzsonnát, majd fél négykor elkezdik visszaszállítani őket egy meghatározott rend szerint az intézeti busz a TL házakba. Napközben a foglalkozásokat a terápiás munkatárs tartja, de a gondozók közül néhányan, az esetfelelősök, az irodában dolgozók (pl. gazdaságis) és a vezető is az intézményben van, egy külön épületrészben. A lakók hétfőtől péntekig ugyanazokban a tevékenységekben vesznek részt ugyanazokkal az emberekkel, mint a kiváltás előtti időszakban, hétköznapijuk aktív idejének strukturáltsága nem változott.

Ami eltérést jelenthet, hogy mivel kevesebb gondozó van a lakókkal napközben a Sárga intézményben (hiszen meg kellett osztani a dolgozókat a TL és az intézményi szolgáltatások között), ezért a dolgozók beszámolóí és a résztvevő megfigyelések szerint is kevesebb figyelem jut a lakókra napközben, és vannak lakók, akik akár órákon keresztül is csak ülnek vagy járkálnak az intézet folyosóin valós elfoglaltság nélkül. Ettől függetlenül a foglalkozások száma nem változott, mindenkinek igénye szerint lehetősége van a felkínált foglalkozáson, vagy a lakók igénye szerint szervezett foglalkozásokon részt venni.

Az interjúk, valamint a résztvevői megfigyelés alapján úgy tűnik, hogy jelenleg nincs elég dolgozó ahhoz, hogy képesek legyenek egyszerre fenntartani a nagyintézményt (mint szolgáltatócentrumi működést) és a TL házakat.

„Négy éve dolgozom az intézményben, fejlesztő pedagógusként kezdtem a bentlakásos nagy intézményben és a kiváltás során pedig terápiás munkatársként, terápiás munkatársnak lettünk átvárázsolva, ami nem túl sok változás, mert azt csinálunk, amit mi szeretnénk, tehát ugyanúgy fejlesztünk, foglalkozás. Nekik az ismétlés a tudás atyja egyébként meg kreatív kézműves foglalkozás, finommotorika, ének zene, gitározok, énekelünk, kórus, fellépés.” (Dolgozó)

A terápiás munkatársnak, annak ellenére, hogy nem a nagyintézményen belül kellene továbbra is foglalkoztatásokat tartani az unatkozó lakóknak, hanem az új körülmények között támogatni a lakókat a minél önállóbb életvitel kialakításában, az egyéni szükségletekre épített szolgáltatások kialakításában részt venni és működtetni azokat, és a lakók helyi közösségbe integrálását segíteni, mindez, mégis a korábbi intézményi keretek között valósulnak meg a foglalkozásai, nem reagálva a kiváltás teremtette új igényekre és szükségletekre.

Munka és szabadidő az intézetben

A TL házakban a lakók csak az intézmény területén lévő védett munkahelyeken dolgozhatnak, senki sem dolgozik hivatalosan kint, ugyanis nincs olyan helyben elérhető szolgáltatás, amely lehetőséget biztosítana.

A munkalehetőségek hiánya a településen

Itt azonban fontos megjegyezni, hogy nem fogyatékosággal élő személynek sem könnyű munkát találni az adott településeken. Régebben volt, aki kint dolgozott, de rossz tapasztalataik vannak (a dolgozók elmondása szerint a helyi lakosok csúfolták, bántották a lakókat). Félnék mind a dolgozók mind a lakók attól, hogy a helyi településen dolgozzanak.

„De valahogy ők is úgy vannak vele, mikor eljárnak egy darabig, itt jobban érzik magukat.” (Dolgozó)

Elmondásuk szerint mindenkinek egyszerűbb így, több energia, figyelem, idő lenne, ha különböző helyszíneken dolgoznának a lakók. Jelenleg a dolgozók abban erősítik a lakókat, hogy maradjanak a biztonságos intézmény falain belül, dolgozzanak itt.

Félelmek a nyílt munkaerőpiaci nyitás iránt

Van egy lakó, aki az intézetben 8 órában közfoglalkoztatott, mert félt attól, hogy kint a településen bántaná őt a többi közfoglalkoztatott, az intézményi háttere miatt. Ez a félelem azonban jelentős akadálya annak, hogy a helyi közösségben megjelenjen, hiszen, ahogy ez lentebb ki is derül, nem csak a kinti munkavégzésben, hanem a településen való megjelenésben is gátolja a lakót, a lakókat. Meglepő módon azonban a lakóotthonos lakók közül vannak, akik napi szinten járnak ki valamilyen kiegészítő munkát végezni, segíteni a településre, szinte családi kapcsolataik vannak a helyi közösségben.

„Igen, a településen közfoglalkoztatott, de nem igazán sikerült az integrálás. Mert a roma közösségből kerül ki a településen a közfoglalkoztatottak nagy része, és hogy ne legyen atrocitásoknak kitéve... mert sajnos tapasztaltunk ilyet korábban, ő közfoglalkoztatott, de itt az intézményben takarításban dolgozik. (...) Hát szóban is. Igyekeznek kihasználni őket. Olyan is volt, hogy gyomláltak a lakók a kis kertben, és akkor jött a fiatalember, beszédbe elegyedett, és már írt is este, hogy a keresztanyját ki akarja vinni, kérdeztem ki ő, és akkor gondolta, hogy egy ellátottat kivisz innen. (...) És ez csak a roma lakosokra jellemző, de köztük sem mindenki, vannak köztük is közfoglalkoztatottak, nekünk is van 3-4 munkatársunk, aki volt nálunk a „Nő az esély”-programban...” (Dolgozó)

Az interjúk alapján erősek és egymást táplálják a lakók és a dolgozók előítéletei a roma lakosokkal szemben.

Az intézeten belüli munkalehetőségek

Jelenleg az intézetben nagyon sokféle foglalkoztatás és munkalehetőség van, amiket, természetüknél fogva az intézet falain kívül is lehetne végezni. Van parkgondozás, szőnyegszövés és takarítás is, amely elérhető foglalkozási forma. Valaki megváltozott munkaképességűként, valaki fejlesztő foglalkoztatásban dolgozik, s a keresetük 80%-a az intézeti ellátásukra fordítódik. Az intézetben a szövődét egy nonprofit kft üzemelteti, ami régebben a településen működött, s jelenleg is jár be a településről néhány megváltozott munkaképességű munkavállaló dolgozni ide, az intézet területére. A szőnyegek, amiket gyártanak, minőségi termékek, mégis nagyon nyomott áron adják el őket, s nagyon kevés pénzt fizetnek érte a dolgozóknak. A kormányrendelet alapján meghatározott minimálbért kapják ledolgozott munkaóra arányában⁵⁵.

Munkaidő jellemzése

Nagyon változó az is, hogy kinek, mikor kezdődik és meddig tart a munkaideje, jellemzően senki nem dolgozik nyolc órában. A munkától függetlenül azonban mindenkinek az intézetben kell lennie fél négyig, ahol vannak különböző szabadidős foglalkozások (bár épp a kiváltás miatt erre már alig jut kolléga, ezért sokszor csak ténferegnek, időt töltenek a lakók fél négyig) hiszen csak együtt, az intézeti

⁵⁵ Fenntartói jegyzet: Az Mt. szerinti határozott idejű munkaviszonyban foglalkoztatottak a kormányrendelet alapján meghatározott minimálbért kapják a ledolgozott munkaóra arányában. A fejlesztési jogviszonyban foglalkoztatottak esetében a fejlesztési foglalkoztatási óradíj összege az Szt. 99/C. §, (5) c.) pontjában leírtakat figyelembe véve kerül minden évben megállapításra.

busszal hagyhatják el az intézetet. A lakók, elmondásuk alapján, alapvetően szeretik a munkájukat, mert így legalább telik az idő, vagyis nem unatkoznak, elfoglalják magukat az intézetben.

Napközben a TL házak üresen állnak, nincs ott sem lakó, sem dolgozó. Ha valaki rosszul van vagy beteg, vagy egyszerűen csak nem lenne kedve felkelni kora reggel és bemenni az intézménybe, vagy esetleg ügyet intézne, nem dönthet úgy, hogy otthon marad, kötelező mindenkinek a busszal jönnie-mennie az intézetbe.

„Hétköznap beérkeznek a nappali ellátásba. Fél 8 után valamivel általában. Utána mindenki elfoglalja a kis helyét. Reggeli gyógyszer mindenkinek van, délben van, akinek nincs. Azt beveszik. Utána vannak, akik mennek a szövődébe. És akkor vannak a fejlesztő foglalkoztatásban, a többieknek pedig foglalkozás van. Ez elmegy ebédig. Ebéd után pedig egyéb foglalkozások. (...) 4 óráig nincs a TL-ben senki, 4 órára megy egy segítő, egy gondozó, 8 óráig, 8 órakor csatlakozik az éjszakai gondozó, 2 óra átfedés van, amikor a magasabb szükségletű lakókat el tudják látni közösen. (Dolgozó)

Hétköznapi szabadidő jellemzése

Mire a lakók visszaérkeznek a TL házakba, már egy dolgozó várja őket ott. Ilyenkor elmesélik neki a napjukat, pihennek, kimennek az udvarra, szabad foglalkozás van egészen vacsoráig. A vacsora az intézményből érkezik szintén az intézményi busszal, és hét órakor van. A lakók terítenek a vacsorához. Itt már megjelenik lehetőségként, hogy a lakóknak nem kötelező vacsorázniuk, illetve dönthetnek úgy (leginkább mondjuk ezt is csoportosan), hogy ők mást szeretnének vacsorázni, s akkor a dolgozó dönthet úgy, hogy valami mást készít nekik (ezt is egységesen, hiszen nem tudja 12 ember kívánságát teljesíteni külön-külön), amihez az alapanyagot a raktárból (amit az intézményi ellátmányból töltenek fel, s ami valamelyik házban kulcsra van zárva, van ahol nyitva van és elérhető a lakók számára is) veszi el, s aminek elkészítésében a lakók segíthetnek neki. A mosogatógépbe pakolást szintén a lakók végzik, vagy az előre megszerkesztett beosztás alapján vagy önkéntes alapon. Vacsora után még közösen tévéznek vagy játszanak, aztán fürdés és nyolc óra körül mindenki bevonul a saját szobájába. Az megint házaktól függ, hogy meg van-e határozva, hogy meddig maradhatnak fent a lakók, vagy a dolgozó meghatározott időben kezdeményezi a villanyoltást, hiszen másnap korán kell kelni, jön értük a busz, mennek az intézménybe.

Hétfégi szabadidő sajátosságai

A hétfék alapvetően máshogy telnek. Akkor nem annyira szigorú a napirend, mint hétközben, nincsenek kötelező, csak elvárt tevékenységek, és hétfégén jellemzően a lakók nem az intézetben, hanem a házakban töltik az idejüket. Ugyanakkor az szembeűnő, hogy továbbra is a közös étkezések és a házimunka az, amik szervezik a hétfégi napokat is.

„Ha itt voltunk (intézményben), akkor a konyhások készítették a reggelit, a tizórait, az ebédet az uzsonnát és a vacsorát és most kint a lakásban úgy van, hogy reggel nyolckor vagy nyolc után hétfégén a reggeli akkor nem pont tízkor hanem kicsit később van a tizórai vagy az ebéd kicsit később vagy hamarabb van és akkor ebéd után csendespihenő van, akkor pihenünk utána úgy három negyed négy fele uzsonna és akkor onnantól kezdve a társalgóban vagyunk, tévözünk vagy nekem van laptopom, szoktam hallgatni a zenét vagy nézek filmet.” (Lakó)

„Pénteken délután a következő reggelihez való hozzávalókat odaviszik, kiszállítódik a házhoz, és őők készítik el a reggelit. Az ebédet ételszállítóban viszik ki. Ebédidőben kiszállítja a gépkocsivezető minden nap, és az uzsonnát, vacsorát is, vagy a hozzávalókat viszi ki, ha frissen készítik el közösen.” (Dolgozó)

„De erre való a hétféje, hogy ott teljesen szabad nekik. Persze takarítanak, meg mosnak, de a hétféje teljesen az ő döntésük.” (Dolgozó)

A házimunkát a lakók és a lakókat támogató, felügyelő dolgozók közösen végzik a tl-ekben. Szombaton nem kell korán kelniük a lakóknak, addig alhatnak, amíg jólesik nekik, ugyanakkor kötelezően elvárt tőlük, hogy takarítsanak a szobájukban, s a közös helyiségek takarításában is részt vegyenek.

„Nálunk úgy van, hogy mi szombaton kitakarítunk, csinálom a wc-t meg minden, utána már a nővérek megengedik, hogy még mondják is, hogy feküdjek le” (Lakó)

Ezt követően mindenki szabadidős tevékenységet végezhet, elsődlegesen a házon belül: tévözés, zenehallgatás, közös játékok, kertészkedés, pihenés stb. Az ennivalót hétfégén is az intézményből kapják. A ház elhagyása csak azon kevés lakónak megengedett, akik már az intézményből is kijártak engedéllyel. Egyébként csak előre szervezeten, közösen, dolgozói kísérettel lehetséges. Voltak olyan házak, ahol kísérleteztek azzal a dolgozók, mivel két TL ház közel van egymáshoz, hogy dolgozói kíséret nélkül meglátogathassák egymást a lakók, de ezek elmondásaik alapján nem voltak sikeres próbálkozások.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a TL-ek egyelőre meglehetősen intézményesen működnek, a lakók és a dolgozók is szemléletmódjukban és fizikailag is szorosan kötődnek még az intézményes működésmódokhoz és az intézményekhez. Az önálló életvitel elsődlegesen a házon belül a házimunkában való részvételben jelenik meg leginkább, illetve abban, hogy valamilyen mértékben nőtt a lakók privát szférája és az önrendelkezésük is (pl. hétvégén dönthetnek arról, hogy mit csináljanak). A dolgozók szemléletmódja jelentősen befolyásolja azt, hogy mennyire jelennek meg a településen a lakók (ld. Lila TL házak), illetve, hogy milyen mértékben fejlődhet a lakók önálló életvitelére és önrendelkezése.

Egyéni szükségleteken, önrendelkezésen alapuló szolgáltatások

Szakemberhiány hatása a TL működésére

A TL-ben jellemzően egy dolgozó van műszakos váltásban a tizenkét lakóval délutánonként, éjszaka és hétvégén is. A dolgozók megfogalmazása szerint szakemberhiány jellemzi a működésüket, ami egy-egy dolgozóra nagyobb felelősséget ró, ugyanakkor kevesebb figyelmet tudnak fordítani egy-egy lakóra. Ennek eredményeként a jobb állapotú lakók rendszeresen segítenek a dolgozóknak például a magas támogatási szükségletű lakók ellátásában, ami bizonyos értelemben pozitív hatással lehet a lakókra, hiszen elősegítheti az önállósodásukat, magabiztosságukat, fejlesztheti az önképüket, segítettből, fogyatékos emberből segítővé válhatnak.

„C. gyakorlatilag a segítője a dolgozóknak, segít ellátni a rossz állapotú lakókat, pelenkáz, rendet rak a szobájukban stb. A szobák itt otthonosabbak, több a személyes tárgy, kézzel készített díszek a falon, van egy szoba, ahol viszont semmilyen személyes tárgy nincs. Kiderül, hogy ez a legrosszabb állapotú lakóké, amit C. takarít, rak rendbe.” (Részlet egy terepnaplóból)

A TL-ben jelenleg egyik lakó sem tartózkodhat felügyelet nélkül, vagyis egyik lakó sem maradhat egyedül a házban, ezért is van az, hogy hétköznaponként napközben bezárják a TL-eket, és mindenkinek kötelező bemenni az intézetbe.

“Nehéz kérdés, még akkor is, ha ezzel több lakó estében nem is lenne gond, viszont azt tartalmazza a szakértői vélemény, hogy 24 órás felügyeletre szorul. Bármilyen probléma esetén viszont a felelősség áthárulhat a szolgáltatóra.” (fenntartói álláspont)

Eltérő támogatási szükségletek kezelése

A magas támogatási szükségletű és/vagy idősebb és a nagyobb önállóságra vágyó lakóknak alkalmazkodniuk kell a többiekhez, nem térhetnek el a mindenkire kötelező érvényű napirendtől. Ugyanakkor a lakók és a dolgozók is egyetértenek abban, hogy az, hogy mindig van velük dolgozó, biztonságot ad a lakók számára.

„Úgyhogy nem vagyunk egyedül hagyva, mert bármi történhet.” (Lakó)

A lakók többsége egyedül nem közlekedhet, a kertkapu zárva van. A lakók jellemzően nem járnak ki, bár van egy-két ellenpélda is, hiszen úgy, hogy csak egy dolgozó van velük, nagyon nehezen megoldható a dolgozói kíséret. Ugyanakkor a TL házakba sem jönnek vendégek, idegenek, helyi lakosok, szomszédok, barátok, így bár a települések belterületén vannak a házak, egyelőre mégis meglehetősen zártak, s a lakók sem találkoznak többször a helyi lakosokkal, mint amikor a nagyintézményben laktak. A Lila TL házakból mintha kicsit többet járnának ki sétálni a településre a lakók, mert ott a vezető számára fontos, hogy mozogjanak.

„Az elején a mozgásra volt nagyon nehéz rávenni őket. El voltak kényelmesedve. Nem nagyon akartak sétálni. Beálltam én is, meg mindenki, és akkor csatlakoztak. Most már igény van rá mindenképpen. Ott az elején azért kellett noszogatni.” (Dolgozó)

„Nem volt hozzá elég ember, hogy mindenkivel önállóan foglalkozzunk, itt meg azért 12-en vannak. Egy ember segíti őket. Marad ideje arra, hogy akinek van, támogatja, akinek nincs, azokat pedig bevonja apránként ilyen tevékenységekbe.” (Dolgozó)

Az ugyanakkor, hogy többnyire egy dolgozó van a lakókkal a TL-ben, illetve amikor ketten vannak dolgozók, akkor elsődlegesen a magas támogatási szükségletű lakókat látják el, azt eredményezheti, hogy bár kevesebb lakó van egy házban, jellemzően mégsem képesek differenciálni a lakók között, nem tudják figyelembe venni a lakók egyéni szükségleteit, igényeit, vágyait teljes mértékben (ld. pl. a támogatott lakhatásból való kijárási, főzés, gyógyszerelés), ami akadályozhatja bizonyos lakók önállósodási folyamatát. Mindez a hazai TL-ek finanszírozási feltételeiből, korlátaiból következik. Mivel sokkal kevesebb pénz (energia, idő és munkaerő), ha mindenki ugyanott van és ugyanazt csinálja, ezért gyakran ez történik nem csak a nagyintézményben, hanem a TL-ben is. Vannak jobb képességű lakók, nekik azért nagyobb önállóságot adnak (pl. kijárhatnak egyedül a településre,

bevásárolhatnak stb.), de sok esetben épp az önállósodásukban gátolja őket, hogy nincs differenciálás, nekik is tartaniuk kell magukat a hétköznapi érvényes szigorú napirendhez.

„És ugye ha 11 embertől már kettő is elmegy, nem lehet otthagynom, mert nem mehetek velük, ha meg elindultunk együtt akkor túl sokan voltunk, volt hogy elindultunk mindők a másik házba.”
(Dolgozó)

A kisebb támogatási szükségletű lakóknak is sok esetben azt kell csinálniuk, mint a többségnek, és a bizonytalanabb, kisebb önértékelvényesítő képességgel rendelkező lakók önállósodására sem jut elég figyelem. A megkérdezett lakók közül többen vágnak a nagyobb önállóságra, mint ami jelenleg van nekik a TL-ben, sokan közülük az intézetbe költözésük előtt önálló háztartást vezettek, s úgy érzik, erre most is képesek lennének.

„Kint voltam kinti életben voltam, az urammal voltam, persze, hogy tudtam. Tudok töltött káposztát is csinálni. Meg ruhát mosni mindent. Kintről jöttem ide be az uram meghalt (...) szegény, azt azért kerültem ide.”⁵⁶ (Lakó)

Egyéni cselekvési lehetőségek

Szeretnének magukra főzni, szeretnének a településre is rendszeresebben kijárni akár önállóan, dolgozói kíséret nélkül is a lakók. Ugyanakkor ezeket a vágyaikat, igényeiket még nem minden esetben merik jelezni a dolgozók felé, és többnyire épp az ebben való támogatás, vagy akár csak a lehetőségek felkínálása az, amire már nem jut a dolgozóknak idejük, folyamatos leterheltségük miatt.

„Én, vagyis ők előkészítették, feltörték a tojást, felvágták a kenyeret, én meg kisütöttem. Egy lakón próbálkozott ő is hogy süsse, nem, majd én kisütöm. (...) Az a baj, hogy nem voltak ehhez hozzászokva. (...) Még ehhez idő kell.” (Dolgozó)

„Egyedül nem megyünk ki. Meg se próbáltuk a nővéreket, hogy kiengednének. Lehet, hogy félnek, hogy elüt a kocsni minket.” (Lakó)

⁵⁶ Ez a lakók olvasata, a dolgozók meglátása szerint az interjúalanyok egyik esetben sem voltak képesek a rokonok, háztárs halálát követően az önálló életvitelre, ezért kerültek intézménybe. Ez ugyanakkor nem zárna ki azt, hogy a TL házakban képesek lennének sokkal önállóbb életvitelt folytatni a dolgozók támogatásával.

„Igen csak hát még nem kérdeztük meg a nővért, hogy átmehetünk-e Ferencékhez. De ha azt mondanák, hogy át lehetne menni, akkor átmennénk.” (Lakó)

A kapcsolat minősége

Kutatásunkban azt találtuk, hogy nagyon szoros kapcsolatok alakulhatnak ki a dolgozók és a lakók között, sok esetben kölcsönösen egyfajta családtagként tekintenek egymásra. Ez elsődlegesen szülő-gyerek viszonyt jelez, aminek számos pozitívuma van (pl. a szeretetkapcsolat, a gondoskodás, a törődés), ugyanakkor vannak negatív hatásai is, hiszen az autonóm felnőtt státusz ellen hat. A lakók többsége nővérkének, bácsinak, néninek vagy akár anyának szólítja a dolgozókat, sőt, minket, idegeneket is. Mintha ez a viszony egyáltalán nem változott volna a kiköltözéssel, nem lenne egyenrangúbb, partneribb. A lakók egyfajta szülő -, vagy rokonpótlékként tekintenek a dolgozókra, hiszen a többségnek már nem élnek a szülei, ugyanakkor a dolgozók is egyfajta családként tekintenek az otthonban lakókra. A dolgozók mindig a lakókkal vannak, biztonságot adnak a lakók és a dolgozók szerint is, ha valami baj van, segítenek, ők a felnőttek a gyerekek közt, (pl. ha valaki rosszul viselkedik, rendet tesznek). A kutatás során pozitív tapasztalatunk volt, hogy a dolgozók jól értik a nehezen kommunikáló lakókat is, látszik, hogy ismerik már egy rezdülésről, hogy mit szeretnének jelezni. Azonban szükség lenne egy lassú leválási folyamatnak megkezdődnie ahhoz, hogy valóban tl-ként működhessenek a házak. A dolgozók megfogalmazása szerint ők megadják a lakóknak a hiányzó családi háttérrel bizonyos értelemben. A dolgozók gyerekei is sokat jártak az intézetben, hagyomány, hogy a gyerekeik a lakókkal együtt nőnek fel, most is van, ahol a szomszédban lakik a dolgozó, és a lánya rendszeresen átjár hozzá a TL-be. Ez jó, mert a gyerekekben is nő az elfogadás, tolerancia, segítség a másik felé, de felvet kérdéseket annak kapcsán, hogy hol a határ a magánélet és a munka között. Ez az erős kötődés többek között nehezebbé teheti a változás elfogadását is, és elősegítheti a túlgondoskodás fennmaradását. Vannak dolgozók, akik figyelnek erre, hogy határt húzzanak, másoknak ez nehezebben megy.

„Mondják nekem azt, hogy anya, nem, nem anya, Barbara vagyok, nekem is rossz mondjuk ezt mondani, de muszáj. Másik: de akkor is mondják, a nyakamba mászik, ez a ragaszkodás szerintem. (Dolgozók)

„Ha látja, hogy bicegek, elmondom, hogy kifordult a bokám, két hétig minden nap bejön: Jó már jó? Látszik rajta, hogy tényleg törődik velem. Neki kell az, hogy ő is törődjön valakivel, mert az neki jó érzés, meg hogy amikor ővele kell törődni ővele is törődjön valaki.” (Dolgozó)

„Olyan kollégákkal dolgozunk, akik nagyon lelkesek, nagyon lojálisak, nagyon elhivatottak, imádják az ellátottakat és az ellátottak is őket.” (Dolgozó)

Van egy-két alacsonyabb támogatási szükségletű lakó, akik a dolgozókat a keresztnévükön emlegetik, úgy tűnik, hogy vannak lakók, akik kezdenek kitörni ebből a gyerekszerepből.

Lakóotthon, TL házak és az intézmény működésének összehasonlítása

Lakhatáshoz kötődő asszociációk

A Sárga településen a lakók és a dolgozók háromféle lakhatási formával is találkozhattak. Megkérdeztük az érintett lakókat és dolgozókat (azokat, akik megtapasztalták ezek közül valamelyiket lakóként vagy dolgozóként), hogy mi az első három szó, ami eszükbe jut a különböző lakhatásokról, vagyis mit jelent számukra az intézmény, a támogatott lakhatás és a lakóotthon.

Meglepő módon a dolgozók számára jelent meg legnegatívabban az intézmény, ők egyáltalán nem mondtak pozitív dolgot róla: *„pelenkázás, takarítás, etetés, gyógyszerelés, zaj, nyüzsgés, verekedés, veszekedés, hangzavar, zsúfoltság, intézmény, fürdetés.”* (dolgozók)

Egy dolgozó volt, aki szerint már a nagyintézmény is családias volt, a TL meg még inkább:

„A mi intézményünkre mindig azt mondják, hogy nagyintézmény vagyunk, de olyan kis családias a hangulat.” (Dolgozó)

Ezzel szemben a TL-ről szinte kizárólag pozitívan nyilatkoztak a dolgozók: *„nem intézmény, ház, csak 12 ember és nem 84, otthonosság, családias hangulat, fejlődés, önállóság megteremtése, egyéni fejlesztés, összetartozás, szeretik egymást, elszigetelődés megszüntetése, intim szféra, biztos rendszer, fix, családias hangulat”* (dolgozók)

Nagy hangsúlyt kap a dolgozóknál a szeretet és a családias hangulat. Ugyanakkor megjelent az önállóság, fejlődés, ami magában foglalja a változást is, és az intim szféra és az elszigetelődés megszüntetése is asszociációként.

A három lakhatási típus összehasonlítása

A TL házakban lakók körében az intézmény megítélése vegyes: „jó, sok nővér ott, kiabálás, marakodás”.⁵⁷ A TL megítélése többnyire pozitív, ugyanakkor ezt is sokan intézetnek tartják (mint a nagy intézményt), s ami hangsúlyosan megjelenik, az a házimunka, amit ők is végezhetnek: „szociális otthon, ház, intézet csendes, jó ott lenni, van barátnője, jobb a tl, nyugalmas, lehet mást enni, mint amit hoznak, szeret mosogatni, jók a nővérek, jobb a tl, itt 12 ott 80 ember, csendes, nyugodt, segít mosogatni, ruhát mosni, kenyérkenés, teafőzés, mindenben részt vesz, ez is intézet, ki lehet menni udvarra friss levegőt szívni, megértés, csendes, ha nővér szól, megcsinálja házimunkát, kint lenni, csend, nézelődés, szabadság, tisztaság” (Lakók)

Úgy tűnik, hogy a házimunkában való aktív részvétel a lakók számára nem csak az önállósodás felé való lépésként jelenik meg, hanem az önértékelésüknek is fontos eleme, kiemelt jelentősége van számukra, büszkéek arra, hogy képesek rá, mintha kevésbé kiszolgáltatottak, kevésbé akadályozottak lennének ettől. Ugyanakkor az, hogy ennyien tekintik intézetnek, szociális otthonnak a támogatott lakhatást, s nem jelenik meg a település, az önállóság a lakóknál, azt jelezheti, hogy jelentős változások nem történtek az intézményes működésmódokhoz képest.

A lakóotthonban lakók számára az intézmény legfontosabb eleme, hogy lakóhelyet biztosít, nem az utcán kell élniük: „itt élnek, akiknek nincs hova menniük, nem utcán hajléktalanként élnek, melegben vannak, fürödhetnek, kollégium, közösség, szabályokat kell betartani, itt vagyunk bent”. (lakók)

Mindez azt jelzi, hogy számukra az intézmény egy biztos pont, biztonság, ahol az olyanok, mint ők, akiknek nincs otthonuk, családjuk, lakhatást biztosít.

A lakóotthon jelentése kapcsán a lakók elmesélték, hogy régebben az ő megítélésük szerint “önálló” célú lakóotthonként működött, míg most ápoló-gondozó célú lakóotthon (a dolgozók elmondása szerint a lakóotthon már a kezdetektől ápoló-gondozó célú lakóotthonként működött), ahol élnek. Az „önálló” célú lakóotthon a lakók szerint: „szabadon mozdulhatunk, csinálhatunk azt, amit akarunk, főzhetünk, kimehetünk faluba dolgozni, vásárolni, szabadon udvarra, vásárolni segítővel, kirándulás, intézetben szereplés, takarítás, mosás, faluba kijárás, önállóan élünk segítőik nélkül, nincsen velünk dolgozó, hanem magunkat ellátjuk”. (Lakók)

⁵⁷ Kutatói jegyzet: Számukra ezt a kérdést nehéz volt értelmezni, így az ő esetükben nem feltétlenül az első három szó került be az elemzésbe.

Míg az ápoló-gondozó célú lakóotthon: „*folyamatosan dolgozók velünk, felkészítenek szabad önálló életre, vannak lakók, akiknek segítenek vásárlásban, főzésben, fürdetésben, mosásban, felügyelet, kérhetünk segítséget a dolgozóktól, a segítő szokott segíteni*”. (Lakók)

Meglepő módon a dolgozók egyáltalán nem említették, hogy régebben nagyobb önállósággal működött a lakóotthon, mint jelenleg. Ők az alábbi szavakat említették a lakóotthon kapcsán: „*önállóság, önállóbbak, ők kicsit másabbak, láthatóság, itt tartanak macskát, háziállat, házimunka, szabadabb élet, jönnek-mennek, sütés, főznek*”. (Dolgozók)

Azt a dolgozók is elismerik, hogy a lakóotthonban lakók önállóbbak, mint a TL-ben élő személyek. Jelzi ezt az is, hogy van egy lakóotthonos lakó, aki a párja miatt támogatott lakhatásba költözött, és ő arra panaszodik, hogy sokkal több a kötöttség, sokkal kevésbé mozoghat szabadon és dolgozhat a településen a támogatott lakhatásban (pedig az a település belterületén van), mint régebben a lakóotthonban.

„*Lakóotthon nekem szabadabb volt, addig lehettem kint a településen és dolgozhattam, amíg akartam. Lakóotthonban bármikor vacsorázhattam, most TL ház kevésbé szabad, be kellene érnem vacsoraidőre 6-fél hét felé, pedig munka miatt nem tudok, ezért majd igazgatónővel szeretnék beszélni erről. (...) TL nagyobb a hely, lakóotthon kisebb volt, itt csak néhány ember csinálja a dolgát, többiek elveszettebbek, még nem voltak ilyen helyzetben, lakóotthonosok tüzeesebbek itt csak pár emberrel lehet beszélni, lakóotthonban önállóbbak, magukra mostak.*” (Lakó)

Bár a lakóotthonban lakók között is különböző képességű és állapotú lakók vannak (enyhe és középsúlyos értelmi fogyatékos emberek), tehát itt is vannak, akik több támogatást igényelnek, ugyanakkor az itt lakók közül úgy tűnik, hogy több embernél is megvalósul a kiváltás eredeti célkitűzéseinek több eleme is, még úgy is, hogy a lakóotthon a Sárga település külterületén, a kiváltott intézet udvarában van, és jelenleg szorosabb dolgozói felügyelet mellett működik, mint régen. Vannak olyan lakók, akik szinte teljes mértékben képesek az önálló életvitelre, tökéletesen el tudják látni magukat (főznek, mosnak, takarítanak stb.), ráadásul kint a településen is dolgoznak, és szoros emberi, baráti kapcsolataik vannak a helyi közösségben. Vagyis a lakóotthonban lakók közül vannak olyanok, akik nap mint nap jelen vannak és láthatóak a helyi közösségben, a településen dolgoznak, a helyi pizzeriában esznek, a kocsmába járnak a barátaikkal stb. A helyi lakosokkal készített interjúink során folyamatosan rájuk hivatkoztak és pozitív példaként emlegették őket, mint fogyatékos, és mint intézetben élő embereket, akik képesek önállóan dolgozni és a település életében részt venni.

Ugyanakkor az intézmény őket is magához láncolja, hiszen változatlanul intézményes környezetben vannak és sok esetben az egyéni szükségleteiket is figyelmen kívül hagyják. Az intézet udvarán mindentől elzárva élnek (gyakran még térerő és internet sincs), s hivatalosan közülük is az intézetben dolgozik mindenki. A tartósabb dolgozói jelenlét miatt a lakóotthonban jelenleg például öt órakor van a vacsora. Bár nem kötelező ott lenni, el lehet rakatni a vacsorát későbbre, ez azonban tökéletesen leírja azt, hogy mennyire ésszerűtlen és életidegen lehet az intézményes működésmód. A lakóotthonos lakók maguk is megfogalmazták azt, hogy az önállóbbak közülük szeretnék a településen élni, állandó dolgozói felügyelet nélkül.

„Jobb lenne, egy olyan csapatot összehozni, akik teljesen önállóra lenne. (...)Nem, akkor felügyelet nem kéne. (...)Jobb szerettem volna kiköltözni. (...)Mert ahova nézek, mindenhol erdőt látok.” (Lakó)

A dolgozók elmondása szerint van 1-2 pozitív példa arra, hogy van, akinek sikerült az intézetből kikerülve önállóan élnie és boldogulnia, de a többség számára ez nem megvalósítható, a dolgozók szerint az anyagi terhek és az állandó támogató családi háttér hiánya miatt.

„Hát az, hogy településbe integráltan van, ez pedig nincs a településbe integráltan. De kimennek a településre, délután már. Bejelentik, hogy szeretnék elmenni, hogy kb. mikor jönnek vissza. Baráti kapcsolataik vannak kint. Mert ők képesek, mert ők enyhe értelmi sérültek, sőt, valakire azt sem mondanám, nyilván kapott egy diagnózist anno, mert gyermekintézményből jött, lakóotthonból, amikor már nem maradhatott, akkor került hozzánk, de ha neki pl. lehetőségei lennének, anyagi lehetőségei, önállóan is tudna élni, de nincsenek, és kell neki ez a környezet.” (Dolgozó)

Jelenleg a fenntartó és a dolgozók nem tervezik (nincsen rá jelenleg anyagi forrás), hogy a lakóotthon lakóit a településre költöztessék, maximum arra van lehetőség, hogyha a TL házakban üresedés van, akkor, ha akar közülük beköltözhet valaki. Az egyik lakóotthonos dolgozó szerint a lakóotthon jelenleg jól működik, nincs szükség semmiféle változásra.

„Maradjanak ilyen kis aranyosak, békések, meg ilyen közösség legyen. Nem lesz semmi baj. Maradjon minden így. Szerintem ez jól működik itt nekünk. Szerintem itt jól működik. Szeretnek a lakók itt lenni. Mert szeretnek. Tudunk együtt dolgozni.” (Dolgozó)

A dolgozók szerint jelenleg jó helyen vannak a lakók, bár a lakók egy része egyértelműen megfogalmazta, hogy nekik nem jó itt, ők inkább a településre költöznének. Ezt azonban úgy tűnik,

hogy egyáltalán nem érzékelik a dolgozók, hogy a lakók egy részének már nem az ápoló-gondozó célú lakóotthon az intézet udvarán a legjobb ellátási forma, nem erre van szüksége.

Az, hogy a három lakhatási forma közül a Sárga településen a gyakorlatban a lakóotthon az, ami a leginkább megvalósítja a kiváltás eredeti célkitűzéseit a mindennapi élet szervezése, napi rutin tekintetében. Miközben elviekben a támogatott lakhatásban sokkal egyenrangúbb viszony lehetne a lakók és a dolgozók között, sőt a lakó az, aki dönt arról, hogy milyen szolgáltatást vesz igénybe, vagyis ő a megrendelő. Ez a jelenlegi gyakorlatban nincs így, bár bizonyos esetekben a dolgozók a lakókat is bevonják a döntésekbe.

„Hát a támogatott lakhatásnál ugye ott szolgáltatásokat vesznek igénybe. Nálunk ugye teljeskörű ellátás volt mindig mindenben, nálunk nincs így megkategorizálva, hogy most személyi segítést, háztartásit. Dolgozók lakókkal is megbeszéljük döntéseket.” (Dolgozó)

„Végülis minden olyan tevékenységet végzünk a TL-ben, mint amit a lakóotthonban végzünk. (...) Itt az önállósodás, mennyire képességeik engedik, előre lépünk. (...) Mert itt túlgondoztunk, mert olyan feladatokat is elvégeztünk itt, amire képesek lettek volna, vagy megtanulták volna. Ez az út az önállóbb élet felé. Kisebb közösségben sokkal könnyebb. Ugyanaz, mint a támogatott lakhatás, ők is egyedül mosnak. Nyilván van ott is segítő, aki nem tud, annak segít. Ugyanúgy egyedül mosnak, az étkezésekhez egyedül készülnek, főznek maguknak, ha szeretnének, sütnek, bográcsolnak, hátul bográcsoló helyet alakítottunk ki. Élik a mindennapi életüket, ők is dolgoznak. (Dolgozó)

Társadalmi részvétel, befogadás jellemzői

A helyi közösséggel való kapcsolat a kiváltással, a támogatott lakhatásba költözéssel jelentősen nem változott a lakók számára. Bár a Sárga település külterületéről belterületen lévő házakba költöztek mind Sárgán, mind Lilán a lakók, ugyanakkor a településen való megjelenésük, a helyi közösségben való részvételük ezzel nem nőtt.

A TL házak elszigeteltsége

A TL házaknak elsősorban egymással vannak kapcsolataik, másrészt a nagyintézményekkel. Ugyanakkor még csak egy éve költöztek ki a lakók a településre, s általánosságban is megfigyelhető egy olyan tendencia a településen is, hogy az emberek egyre inkább elzárkóznak egymástól, befelé fordulnak.

„Új nem lett nagyon az, hogy most a TL-ben ott vannak, délután kimennek, és majd reggel jönnek ki-ki ahova mennie kell. Szerintem ez így az integráció szempontjából olyan nagyon sokat nem jelentett a településnek.” (Dolgozó)

„’50 óta működik az intézmény. Nagyon sok családból, mi vagyunk az önkormányzat után a második legnagyobb foglalkoztató, nagyon sok családból dolgoznak itt hozzátartozók, rokonok. Mi nyitottak vagyunk a falu felé, kint vagyunk a rendezvényeken, közösen főzünk a lakókkal, részt veszünk a rendezvényeken, adventkor kint vagyunk, előadják a kis műsorukat, gyülekezetbe bejárunk, jó a kapcsolatunk a lelkésszel, a gyülekezeti tagokkal, nyilván ha velünk vannak, akkor van egyfajta védettség. Nyilván a lakóotthonosok, most a támogatott lakhatásokról azért nem tudok beszélni, mert nekik igényük sincs rá, és egyedül ott csak Gábor tud kimenni, Sárikával, Sárika egyedül nem indulna el, mert nem tud tájékozódni, fél, nem. Gáborral ketten el tudnak menni, mindig megbeszéljük, hogy mikor jönnek, legyen egy biztos pont, de ehhez is nagyon hosszú út vezetett. Ez is több mint 10 éves munka.” (Dolgozó)

Vagyis ugyanúgy működik egyelőre minden, mint az intézeti időkben. A TL-ben lakók ugyanúgy elsődlegesen csak a helyi rendezvényeken jelennek meg intézményesen, közösen, az intézményi busszal. A lakókban úgy tűnik, van egyfajta félelem a kinti világgal szemben, amit a dolgozóknak kellene csökkenteni, ők azonban inkább óvják és féltik a lakókat a kinti világ veszélyeitől.

„Egyszer kipróbáltuk, hogy valameddig elsétálunk, de sajnos van közöttünk két ilyen nehezen járnak és akkor csak félig jutottunk el az útig, vissza kellett fordulnunk mert nem bírták a gyaloglást.” (Lakó)

„Egyedül Péter az, aki kijár a településre. Inkább a lakóotthonosok, akik minden nap kijárnak. Leteszik a munkát, megebédelnek, és mennek.” (Dolgozó)

„Egyedül nem megyünk ki. Meg se próbáltuk a nővéreket, hogy kiengednének. Lehet, hogy félnek hogy elűt a kocsni minket. (...)Még nem voltam. De szeretnék. Sanyi bácsiék nem tudnak menni, és akkor kocsival kéne... (Lakó)

Szomszédsági kapcsolatok jellemzői

Arról minden szomszéd beszámolt, hogy nagyon zártan működnek a házak, a lakók csak az udvaron vannak, az utcán nem találkoztak velük, hozzák-viszik őket busszal. Van olyan lakó, akivel kicsit beszélgetnek, akinek akár a nevét is tudják, de nem ez a jellemző.

„Nem szokott átjönni csak a kapuba. Kedves igaz hogy még nem nagyon ismerem.” (Lakó)

„Megvagyunk, mi nem szoktunk, a szomszéddal néha-néha beszélgetünk ha kimegyünk, nem szoktunk annyira beszélgetni, mert nem ismerjük a szomszédot, még be sem mutatkoztunk neki.” (Lakó)

„De velük sincs semmi baj. Nem nagyon látja őket mozogni. Ők nem jöhetnek ki, ő nem mehet be. Azt tapasztalja, hogy reggel jön az autó, beszállnak, elmennek, majd délután vissza. Egész nap ott vannak. Fél 8-kor már itt van a busz értük.” (Szomszéd)

„Ő szokott a TL-esekkel találkozni. Amikor az udvaron vannak, akkor szokott. Beszélgetni is szokott velük. Engedély nélkül nem lehet átmenni, csak a kerítésen keresztül tudnak beszélgetni. Nem szabad átadni semmit, az is meg van tiltva. Délelőtt nincsenek itthon, ott vannak bent (az intézetben). Hétvégén játszanak, beszélgetnek, főznek, társasoznak. Gyalog szerinte nem mennek.” (Szomszéd)

Ugyanakkor a támogatott lakhatások többségében kevés közvetlen szomszéd van, sok helyen üres telek, napelempark, erdő van a házak mellett. Sok szomszéd a határmenti országból költözött ide, van ahol roma család él.

„A többi helyen meg, ugye itt rettenetesen sok a Kárpátaljáról, a háborúban áttelepült magyar, kárpátaljai magyar személy, és ők vettek meg házakat. De problémánk senkivel nincs. Udvaron keresztül beszélgetnek, de át még nem mentek egymáshoz.” (Dolgozó)

A helyi lakosokkal való kapcsolat

A dolgozók elmesélése szerint Sárga településen semmiféle ellenérzés nem volt a kiváltás kapcsán a helyi lakosokban. Valószínűleg ehhez hozzájárulhatott az is, hogy a lakóotthonban lakók egy része rendszeresen jár ki dolgozni, szórakozni, internetezni, barátokkal találkozni a településre, s őket szinte mindenki, (akivel beszéltünk), a lakosok közül ismeri és szereti.

Lila településen nagyobb félelem volt a lakosok körében a kiköltözés kapcsán, a dolgozók elmondása szerint azért, mert ott rosszabb állapotú lakók vannak az intézményben, s amikor például valaki megszökött az intézetből, az félelmetes volt a helyiek számára. Itt úgy tűnik, hogy a nagy intézmény lakóitól félnek a helyi lakosok. Bár ezt oldhatja, hogy a helyi idős klub rendszeres látogatója az intézménynek. A kiköltözés óta a támogatott lakhatás lakói Lila településen mintha valamivel jobban megjelenének a településen, mint Sárgán, ami jelentősen csökkentheti a lakosok előítéleteit. Ez

kisebb település, csak két TL ház van itt, valószínűleg itt nagyobb figyelem irányul a kiköltözött lakókra is. Hétfévente itt a lakók körében a séta is megjelenik a tevékenységek között.

„Szabadfoglalkozás is van. Nyilván szoktak takarítani. Kirándulni, parkba járni, főzőcskézni, lángost sütni, vagy bundás kenyeret, mert azt nagyon szeretik. Kitalálják, és megcsinálják. Nagyon szeretnek sétálni, beszélgetni. (...) Nálunk mindkét háznál csak egyik oldalon vannak szomszédok. De ismerik a szomszédokat, környező lakosokat, beszélgetnek, van, aki nagyon érdeklődő. Jó visszajelzéseket kapok én is, ha járok a boltba, szeretik őket.” (Dolgozó)

Kutatóként a Sárga településen a helyi lakosokkal (elsődlegesen a TL szomszédságában) beszélgetve azt találtuk, hogy a többség pozitívan viszonyul a TL házakban élőkhez, vagy azért, mert kapcsolatba kerültek már a lakóotthonból lakókkal, vagy azért, mert semmi problémájuk nincs a szomszédban élő lakókkal.

A helyi szolgáltatásokhoz való kapcsolódás

A lakóotthonosok egy része az, aki rendszeresen kijár Sárga településre, ott dolgozik, szórakozik, eszik, találkozik a barátaival, vagyis majdnem olyanok ők, mintha a település teljes jogú állampolgárai lennének. Ők azt mesélték, hogy eleinte tőlük is féltek a helyiek, bolondnak nézték őket, de kijártak vásárolni, megismerték őket, s azóta nincs problémájuk a helyi lakosokkal. A lakóotthonosok rengeteg helyet felsoroltak a településen, amit ismernek: presszó, boltok, gyógyszertár, dohánybolt, ruhabolt, szánkó, bicikli, haverok, szalonnasütés, focipálya, panzió.

A TL házakban élők sokkal kevesebb helyet ismernek a településeken: posta, művelődési ház, boltok, kuruc napok, hegyen kirándulni, strand.

Azonban a lakóotthonban és a TL házban lakók egy része is fél a helyi lakosoktól, alapvetően a roma lakosoktól, de van, aki a szomszédos országból ide költözőktől is, emiatt nem mernek nagyon kijárni a településre, és nem mernek a településen dolgozni sem. Ez a félelem a dolgozók egy részében is van a roma lakosokkal szemben.

„Közfoglalkoztatásban vagyok, én nem dolgozok kint a faluban, hanem idebent, mert engem nem fogadtak el kint, úgyhogy itt dolgozom bent napi 8 órát. Hát, mivel hogy intézetis vagyok, meg olyan kint a közösség, hogy az aljas cigány, már így mondom. Hát, hogy lenéznek, hogy intézeti, meg bolond,

meg ilyenek. -Igen, de hogy ezt így mondták neked? - Nem, csak látni rajtuk. És akkor inkább itt dolgozom le a napi 8 órát.” (Lakó)

„Igen, a településen közfoglalkoztatott, de nem igazán sikerült az integrálás. Mert a roma közösségből kerül ki a településen a közfoglalkoztatottak nagy része, és hogy ne legyen atrocitásoknak kitéve... mert sajnos tapasztaltunk ilyet korábban, ő közfoglalkoztatott, de itt az intézményben takarításban dolgozik. (...) Vannak olyan emberek, akik megkülönböztetik a fogyatékkal élőket. És ez csak a roma lakosokra jellemző, de köztük sem mindenki” (Dolgozó)

A félelem megjelenési formái

Sokan félelmükben magukat zárják ki a közösségből, és ezeket a félelmeket a dolgozók sem csökkentik, sőt inkább mintha fokoznák (mintha itt is a túlféltés, túlgondoskodás jelenne meg).

„Egy lakó mondja, hogy a cigány sor felé ne menjünk, mert a cigányok bántanak, ő arra ment egyszer és csúfolták őt, hogy intézeti, szólt vezetőnek (aki a lakók szerint mindent el tud intézni), azóta nem megy arra, de ő azért szabadon közlekedik Sárgán, csak oda nem megy. Dolgozó is elmondta, hogy ezért inkább nem engedi pl. külső közfogira sem lakókat, hogy ne találkozzanak cigányokkal, akik bántathatják őket” (Részlet egy terepnaplóból)

Ugyanakkor a helyi lakosokban is vannak előítéletek az intézetben lakó fogyatékkal élő emberekkel szemben.

Összegzés és javaslatok

Kutatásunk elemzésének fő szempontrendszerét a CRPD Bizottság 2020-as részletes jelentése mentén alakítottuk ki, így a kutatási eredmények összegzése, és erre épülő javaslataink is ehhez illeszkedik.

Összességében, ha a kiváltás eredeti célkitűzéseit összevetjük azzal, hogy működnek jelenleg a TL házak, a lakóotthon és hogyan működött a kiváltott intézmény, akkor megállapíthatjuk:

- ➔ **A TL házakban nem szűnt meg az intézményes működés, azok továbbra is a nagyintézményben megszokott mechanizmusok szerint működnek.**
- ➔ **Nem valósult meg az adott településen való beilleszkedés, a társadalmi részvétel, befogadás növelése a helyi közösségben.**

- ➔ **A TL házakba költözés javított az életkörülményeken, és nagyon kis részt az önállóságon, de messze nem annyit, amennyire a lakók képesek lennének.**
- ➔ **Szinte egyáltalán nem valósult meg az egyéni szükségletekre építő szolgáltatások rendszere a TL házakban.**

E négy elemzési szempont mentén azonban további javaslatokat fogalmaztunk meg.

Intézményes környezet megszüntetése

Az intézményi férőhelykiváltáshoz kötődő pályázatok tervezése mindkét esetben a korábbi bentlakásos intézmények fenntartójának vezetésével, koordinálásával zajlott, a helyi szereplőket csak érintőlegesen, bizonyos részfolyamatokba vonták be (például önkormányzati terület felajánlása és kijelölése, önkormányzati képviselők tájékoztatása, önkormányzati feladatként helyi lakosok tájékoztatása támogatott lakhatások kialakításáról a településen, önkormányzati döntés a támogatott lakhatások létrejöttéről). Kutatásunk során vizsgáltuk ezen centralizált fenntartói működés hatását a támogatott lakhatás működésére. Eredményeink, az adott kutatási területeken alátámasztják, hogy mivel járhat, amennyiben ez a függelmi viszony a kiváltás, majd az új szolgáltatások működtetése során is fennáll, illetve, hogy ha a támogatott lakhatási szolgáltatás, illetve a szolgáltatási gyűrű szolgáltatásai továbbra is egy fenntartónál összpontosulnak. A TL házak létrejöttével új szociális szolgáltatások is megjelentek a településeken, míg bizonyos szociális szolgáltatások megduplázódtak, ugyanakkor egyelőre nincs átjárhatóság, nincs aktív kapcsolat (a helyi önkormányzati rendezvényeken való megjelenésen túl) az önkormányzati (illetve más fenntartói) és a TL-ek fenntartójához köthető szolgáltatások között. Ezen tapasztalatokra épülve, az alábbi javaslataink vannak:

- ➔ **A TL szolgáltatások működésének centralizáltságát, a kiváltott intézmény fenntartójától való függelmi viszonyt fontos lenne megszüntetni:**
 - Az intézményi férőhelykiváltás tervezéséért ne a nagylétszámú intézmény fenntartója feleljen: a tervezési és pályázási folyamat konzorcium keretében valósuljon meg (önkormányzati, civil, egyházi fenntartók bevonásával).
 - TL-ek kialakítása során közösségi alapú tervezés keretében fordítsanak figyelmet a fenntartók a helyi közösséggel való együttműködés kialakítására, a társadalmi befogadás, részvétel feltételrendszerének megteremtésére.

- Váljanak külön a lakhatási szolgáltatás -, valamint a kapcsolódó, önálló életvitelt támogató szolgáltatási gyűű elemeinek a szolgáltatásai, akadálymentes lakhatást biztosító szolgáltatások, valamint helyben elérhető közösségi alapú szolgáltatások fejlesztésével.
- A fogyatékkal élő személyek partneri, akadálymentes bevonásával történjen a kiváltás tervezése és megvalósítása: a szélesebb értelemben vett támogatott döntéshozatal módszertani kritériumai mentén.

Önálló életvitel, önrendelkezés növelése

Jelenleg, a vizsgált kutatási helyszíneken, a szociális alapszolgáltatásokat nem igazítják az érintett személyek egyedi igényeihez, személyes szükségleteihez (pl. nappali ellátást, központi étkeztetést minden TL lakónak kötelező igénybe venni). A vizsgált intézményi férőhelykiváltás esetében jellemzően ezek a szolgáltatások a továbbélő nagyintézményhez kötik a lakókat. Ráadásul a közösségtől való elszigetelődés a kiváltás után is ugyanúgy fennáll. A TL házakban is zártan élnek a lakók, működésükre szegregált települési jelenlét jellemző: a nagy intézménybe szállítják vissza őket hétköznap, a településen sem jelennek meg gyakrabban, mint a kiváltást megelőzően. Az életükkel és a testükkel kapcsolatos döntésekbe kicsivel több beleszólásuk van, mint az intézményben. Ugyanakkor többnyire merev napirendjük miatt nem ők döntenek el, mikor, mit csinálnak, személyes terük némileg nőtt, de ide is beléphetnek a dolgozók akár kérdés nélkül is, és többnyire az idejükkel sem ők gazdálkodnak. A TL házakban továbbra is folyamatos dolgozói jelenlét, felügyelet van. Az önrendelkezésen alapuló, személyes szükségletek figyelembe vétele ugyanakkor a TL szolgáltatások fő koncepcionális sajátossága. Ennek biztosítása, a hétköznapi rutin, a választási lehetőségek (például pénzkezelés, támogatók kiválasztása, a munka -, valamint szabadidőszervezés vonatkozásában), összességében az önálló életvitel keretében elegendhetetlen lenne. Amennyiben ezek nem valósulnak meg a TL-be való költözést követően sem, súlyosan sértik a szolgáltatást igénybe vevő személyek önrendelkezését, önálló életvitelhez való jogát.

Egyéni szükségleteken, önrendelkezésen alapuló szolgáltatások

A személyre szabott szolgáltatások jelenleg nagyon korlátozottan működnek, személyi asszisztencia nem elérhető, a magas támogatási szükségletű személyeket ugyanolyan formában látják el a dolgozók

(gyakran lakók segítségével), mint az intézményben. Jelenleg nincs elegendő munkaerő sem a személyre szabott, egyéni szükségletekhez igazodó szolgáltatások megvalósítására. Az általunk vizsgált kiváltási folyamatokban a támogatott lakhatások továbbra is sok szempontból mini-intézményekként működnek, ugyanakkor a második kiváltási helyszínen, a kiváltott nagy intézményt is fenntartják, a nappali szolgáltatás, a foglalkoztatás itt valósul meg, és továbbra is itt biztosítják a működéshez szükséges alapvető infrastruktúrát. Itt találhatóak a vezetői és gazdasági munkatársak irodái, innen biztosítják a támogatott lakhatások lakói számára az élelmezést. A TL-ekben volt beleszólásuk a lakóknak abba, hogy kivel és hol éljenek, azonban csak a meghatározott keretek között, korlátozott módon, és nem egyedül ők döntöttek erről. Jelenleg tehát a házakban élő fogyatékossgal élő személyek nem férnek hozzá személyre szabott szolgáltatásokhoz és a közösségben mindenki számára elérhető szolgáltatásokhoz is jellemzően csak korlátozottan van lehetőségük kapcsolódni (ld. bolt, posta). A lakók túlnyomó többsége gondnokság alatt áll, s ebben a kiváltás óta semmiféle változás nem történt, a felülvizsgálat egyik esetben sem valósult meg.

➔ **A csoportos ellátási forma kiváltása: a támogatott lakhatás koncepcionális és jogszabályi felülvizsgálata**

- Egyéniesített ellátási forma elérése: személyes szükségletekre épülő ellátás kialakítása:
 - az önrendelkezés teljeskörű biztosítása, egyéni (támogatott) döntési lehetőségek és azok figyelembevétele
 - a napirend egyéni kialakításának lehetősége
 - mindennapi tevékenységek kötelező jellegének eltörlése
 - paternalista, függőségi viszonyra épülő szolgáltatásnyújtás átformálása, személyközpontú, egyéni önrendelkezésen alapuló, partneri szolgáltatásokká, ahol az érintettek a szolgáltatás igénybe vevőjeként tudnak megjelenni
- A gondnoksági viszony rendszerszintű felülvizsgálata
- Támogatott döntéshozatal módszertanának alkalmazása a hétköznapi szolgáltatásnyújtás során

Társadalmi részvétel, befogadás növelése a helyi közösségben

Az általunk vizsgált helyszíneken a szolgáltatások jellemzően csak a támogatott lakhatások lakói számára elérhetőek. A helyi önkormányzatok semmilyen szolgáltatását, ellátását nem veszik igénybe a TL házak lakói. A vizsgált helyszíneken a civil szervezetek egyáltalán nem lettek bevonva a kiváltás folyamatába, s nem érzik azt, hogy nekik bármilyen kapcsolódásuk lehetne a támogatott lakhatások lakóihoz. Külső kérdésre megfogalmazódott bennük, hogy esetleg a tagjaik közé, az eseményeikre, a tevékenységeik egy részébe bevonhatóak lehetnének a támogatott lakhatásokban élők is. A támogatott lakhatásba való kiköltözéssel nem szűnt meg a lakók szegregációja. Bár a támogatott lakhatások a települések belterületein vannak, de rendkívül zártan működnek, se a lakók nem járnak ki, se hozzájuk nem jönnek a településről, hétköznaponként pedig a szolgáltató centrumban, vagy az intézményekben töltik napjaikat (védett foglalkoztatás, foglalkozások, szabadidős tevékenységek).

➔ A helyi szociális alapszolgáltatások fejlesztése, illetve kapacitásbővítése kerüljön előtérbe

- Szolgáltatási kör bővítése: helyi szolgáltatók és civil szervezetek teljeskörű bevonása a szolgáltatástervezésbe, a szolgáltatási lehetőségek bővítésébe, megújítása, erőforrás-allokálással
- Olyan közösségi alapú szolgáltatásokat kell kialakítani, amelyek nem szegregálják a fogyatékossgal élő személyeket, hanem biztosítják a lakhatást és a támogató szolgáltatásokat, amelyekre szükségük van önálló életvitelük biztosítása érdekében.
- A TL szolgáltatás és a szolgáltatási gyűrű elemeinek a nagyintézménnyről való teljes leválasztása, kiváltása közösségi alapú, formális és informális szolgáltatásokkal.

Zárszó

A hazai intézményi férőhelykiváltás folyamat, valamint a „támogatott lakhatás” szolgáltatási struktúrájának általunk vizsgált formái, alapjaiban akadályozzák az önálló életvitel kialakításának, valamint a közösségi alapú szolgáltatások megerősítésének folyamatát. A továbbélő intézményes, intézeti jellegű működési struktúra példázza, hogy miért elengedhetetlen a hazai intézménytelenítés koncepcionális, valamint módszertani kérdésével még közel két évtizedet követően is foglalkozni. Rávilágítani olyan kérdésekre, hogy:

- ➔ miért szükségszerű a korábbi nagylétszámú intézmény kiváltásban betöltött központi szerepének felülvizsgálata,
- ➔ miért nem lehet nélkülözni a kiváltási folyamat tervezésekor más szolgáltatást nyújtó fenntartók bevonását, a tervezés szereplőinek helyi közösségi szintű kiterjesztését,
- ➔ miért elengedhetetlen megfelelő jogköröket adni a kiváltást kísérő módszertani fejlesztés megvalósítóinak, továbbá
- ➔ miért elengedhetetlen a lakhatási szolgáltatás mellett hozzá társuló közösségi alapú szolgáltatások fejlesztésére is megfelelő figyelmet és forrást fordítani.

A kutatási jelentésben, két kiváltási helyszín „alulnézeti” működésmódja, hétköznapi szolgáltatásszervezési helyzetekben, a szolgáltatást igénybe vevő fogyatékossgal élő személyek, a kiváltott intézmények dolgozói, valamint a helyi közösség perspektívájából ismerhető meg. Bízunk benne, jelen kutatási jelentés elolvasását követően a jövőbeni kiváltási folyamat tervezői elgondolkoznak azon, miért elengedhetetlen a fentebb megfogalmazott kérdések érdemi, minél hamarabbi átgondolása, annak érdekében, hogy a 2007-ben, hazánk által ratifikált ENSZ Egyezményünk megannyiszor emlegetett 19. cikke, valóban a magyar kiváltásban részt vevő személyek hétköznapi valóságává tudjon válni. Egy olyan valósággá, amiben a szolgáltatásszervezések megújítására jellemző útfüggőségi tendenciákat felismerve és elhagyva, képesek leszünk a hazai ellátórendszerben is megvalósítható közösségi lakhatási struktúra jogszabályi és működési feltételeit megteremteni.

1. számú MELLÉKLET

A kiváltott nagyintézmény területén lévő lakóotthon működése

A lakóotthon 2000 óta működik a kiváltott intézmény területén, ápoló-gondozó célú lakóotthonként, ahol egy ideje nagyobb a felügyelet, kevesebb az önállóság, a lakók elmondása alapján.

A lakóotthoni mint a szabadság tere

Interjúalanyaink szerint a korábbi lakóotthonban szabadabban élhettek, egyfajta büntetésként élték meg, hogy nagyobb dolgozói jelenlét lett az otthonban.

„Ez is az intézet területén van, a régi kastély épülete. Kívülről nagyon szépen fel van újítva, előtte macskák, kicsik is, amiket a lakók gondoznak. Kicsiknek valami szemproblémájuk van. Lakóotthonba szokás szerint az intézményvezető kísért minket, aki kijelöli az egyik lakót, hogy mutassa meg nekünk az otthont. Belülről meglehetősen régi kicsit sötét épület, bútorok is régebbiek, viszont a szobák otthonosak tele a lakók saját személyes tárgyaival, holmijaival, díszekkel, amiket ők csináltak. Ahogy belépünk az ajtón nappali, ebédlő egyben, konyha kisebb szoba, csak egy kis asztal, ott maximum csak főzőcskéznek. Nekik van kulcsuk, tudják zárni szobájuk ajtaját.” (Részlet a terepnaplóból)

A kiváltást megelőzően a lakóotthonba kerültek a legjobb státuszú, leginkább önálló lakók, így életformájuk a leginkább TL kompatibilis. Viszont nem lettek a kiváltás részei, így jelenleg a TL-be is csak ottani üresedéssel kerülhetnének. A lakóotthonban élő lakók önállóbban élnek, mint a TL-ben élő személyek, azonban az önállóság mértéke egyénenként itt is eltérő. Szinte minden lakó dolgozik ugyanúgy a korábbi nagyintézmény területén, szegregált formában, azonban rájuk jellemző, hogy gyakran, munkájuk végeztével bemennek a helyi településre, és ott töltik el szabadidejüket. Többen közülük kiegészítő munkát, vagy segítő feladatokat is vállalnak a helyi lakosok házkörüli teendői kapcsán. Egyesek kerékpárral vagy gyalog közlekednek a faluba, bár a távolság és az infrastruktúra hiányosságai (pl. nem megfelelő járdák) nehezítik számukra is a bejutást.

„Lakóotthonosoknál ez más, ők tudnak tájékozódni, van kerékpárjuk, kijárnak. A lakóotthonosok enyhén értelmi sérültek, ők sokkal önállóbbak, ők enyhén értelmi fogyatékosok. Ők járnak ki, vannak baráti kapcsolataik, járnak a sörözőbe, nem szabad ilyenre járni, mert ez elvileg nem hivatalos munka, de ők

járnak, nagyon szeretik őket. Több százezer forintot gyűjtenek össze, jön a futár, rendelnek mindenféle webáruházakból, ők teljesen... de ők enyhe sérültek.” (Dolgozó)

Napi rutin a lakóotthonban

A nap reggeli közös étkezéssel kezdődik, amelyet a lakók hoznak fel az intézményi konyhából, és a lakóotthon külön étkezőjében fogyasztanak el, és a segítőkkel együtt vagy önállóan osztanak szét. Mindenki rendbe rakja a saját szobáját, majd elindul a munkahelyére. Az otthonban takarítási beosztás is van, amelyet a dolgozók készítenek, de a lakók igényeit figyelembe veszik. Az esti időszakban és hétvégén dolgozók is jelen vannak, azonban napközben csupán eseti felügyelet biztosított. A lakóknak lehetőségük van beosztani a feladataikat és beleszólni a házimunkák időpontjába.

„Lakóotthon 2000-ben jött létre, az is itt van az intézmény területén, a régi kastélyépületben enyhe értelmi fogyatékos fiatalokkal, akik kívülről érkeztek sokan, egy helyről egy időben. Az intézményvezető szerint a problémásokat hozták ide, ők kijárnak dolgozni faluba, aktívan részt vesznek a helyi közösségben, nem kell mint a tl-eseknek a szolgáltató központban lenniük napközben, ők sokkal önállóbbak mint tlesek. 1-2 ember megpróbálta teljes önállóságot, kiköltözni lakóotthonból, talán egynek sikerült, az intézményvezető szerint ez azért nem megy, mert nincs nekik családi és pénzügyi hátterük.” (Részlet a terepnaplóból)

Az önállóság szintjeinek megélése

A teljes önálló élet lehetősége anyagi és családi háttér hiányában gyakorlatilag nem megvalósítható számukra sem, de vágnak erre.

„Nincs lehetőségük rá. Sem anyagilag. Aki enyhe sérült, szinte nem kap semmilyen ellátást, tehát nekünk kell biztosítani, hogy valamilyen foglalkoztatásban részesüljön ahhoz, hogy neki jövedelme legyen. Ő önállóan, sőt 2-3 emberrel sem tudja azt fenntartani... Erre is volt példánk, még az ápológondozó otthon idején, hogy 4-en kiköltöztek, voltak megtakarításaik, volt jövedelmük, (egy vak, egy enyhe értelmi sérült, két mozgásában akadályozott személy), és kiköltöztek, mert volt rokkantjáradékuk, fogyatékosági támogatásuk, volt egy bázisuk, de sajnos most ők is oda jutottak, hogy újra intézménybe... egy darabig mi fogtuk a kezüket, de utána már nem az az értékük volt fontos, hogy igenis gondoskodni kell arról, hogy gyűjtsenek, hogy holnap is legyen ennivaló, hanem hiteleztek,

és odalett a ház, és odalett minden. Egy idő után már nem ez volt a feladatunk. Egy idő után már nem volt kapacitásunk, hogy őket is segítsük.” (Dolgozó)

A lakók saját szobájukat kulccsal zárhatják, bár éjszakára biztonsági okokból ez nem engedett. Saját döntéseik alapján alakítják szabadidős tevékenységeiket, mint például barátokkal való találkozás, faluba járás vagy hobbijaik gyakorlása (pl. főzés, zenélés). A lakóotthon szobái egyedileg berendezettek, tele a lakók személyes tárgyaival, saját berendezéseivel és díszeivel, ami hozzájárul a családias légkörhöz. Sok lakó rendelkezik technikai eszközökkel, amelyeket saját keresetükből vásároltak pl. számítógép, televízió.

„A lakóotthon lakói nagyon önállóak, közülük egy ember kivételével mindenki dolgozik, van, aki bejár a faluba biciklivel, van, aki gyalog (a falu központja nagyon messze van gyalog az intézménytől, a járda sem mindenhol megoldott, nem könnyű onnan bejutni a falu központjába, minket is mindig kocsival visznek, egyszer megyünk gyalog, kb. 20-25 perc a központ...). 3 km a falu központjától az intézmény ahol a lakóotthon is van. A lakóotthonban kötelező, hogy legyen velük mindig dolgozó, mert ápológondozó lakóotthon (a lakóotthoni fókuszából később megtudjuk a lakóktól, hogy régebben nem az volt, de egy balhé után ez megváltozott). De mivel nincs elég kolléga a kiváltást követően a nagy intézményben, ezért 8.00-14.00 között nincs náluk állandó felügyelet, csak ha van valami esemény, akkor jön oda egy dolgozó az intézményből (jellemzően ugye az itt lakók is dolgoznak ebben az időszámban az intézményben). Kettő órától van velük dolgozó másnap reggel nyolcig. Kevés a dolgozójuk és ők nagyon önállóak.” (Dolgozó)

A lakóotthon lakói évek óta együtt élnek, és támogatják egymást, különösen ahogy ők fogalmaznak az erősebbek a gyengébbeket. Baráti kapcsolataik vannak nemcsak egymás között, hanem a faluból is.

„Azt gondolták eleinte a helyi közösségben, ők bolondok, félnek tőlük, mert nem ismerik őket, kijártak vásárolni, megismerték őket, már nem félnek. Félelem a lakókban is van, félnek a csúfolástól, de a találkozások segítenek” (Dolgozó)

Az ápolók és segítők jelenléte biztosított, bár a munkaerőhiány miatt a kiváltást követően csökkent a napközbeni felügyelet mértéke. Konfliktus vagy egészségügyi probléma esetén a segítők azonnal elérhetőek. Az ellátásban és pénzügyi ügyekben gondnokok is közreműködnek, bár a lakók néha nehezményezik a velük való egyeztetést. A lakók egy része korlátozónak érzi a házirendet, például azt, hogy időben vissza kell érniük.

2. számú MELLÉKLET

Képek jegyzéke

Kép 1 Kastélyépület részlete Kéken	30
Kép 2 TL szolgáltatás utcaképe Kéken	32
Kép 3 Az egyik TL ház bejárata, környezete és utcaképe Sárgán	69

Táblázatok jegyzéke

Táblázat 1 Az első kutatási fázis adatgyűjtésének összegzése.....	22
Táblázat 2 Második kutatási fázis adatgyűjtésének összefoglalása.....	24